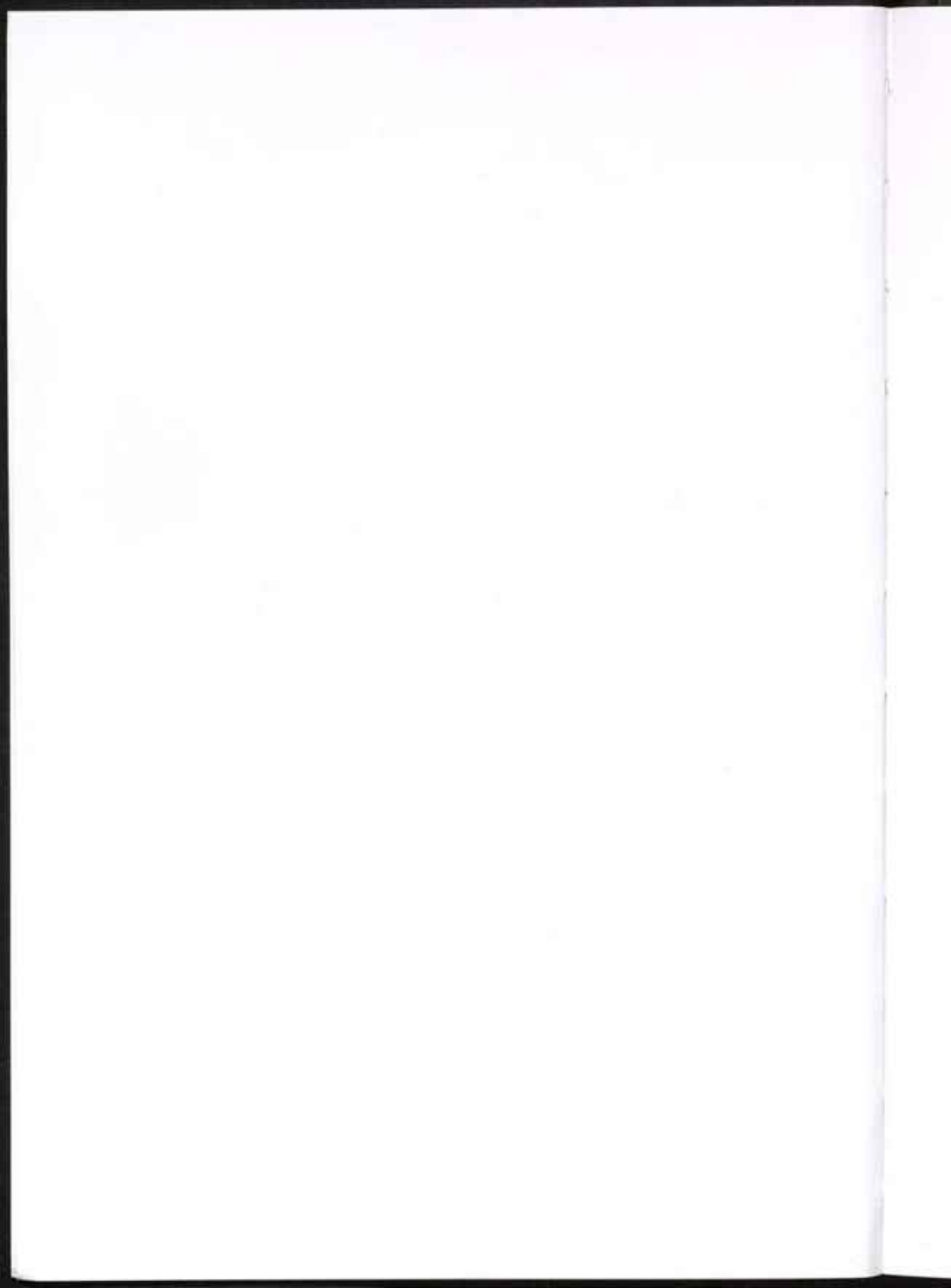

HISTÒRIA DE LA CONCA DE BARBERÀ

DEMOGRAFIA

COORDINADOR
VALENTÍ GUAL VILA

HISTÒRIA DE LA CONCA DE BARBERÀ

DEMOGRAFIA

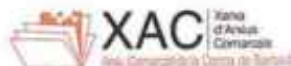
Primera edició: desembre de 2024
© dels textos i de les fotografies: els autors
© d'aquesta edició

Consell Comarcal de la
Conca de Barberà

Palau Aleriyà · C. de Sant Josep, 18 · 43400 Montblanc
Tel. 977 86 12 32
cecb@concadebarbera.cat · www.concadebarbera.cat

Per la cessió de fotografies:

Correcció: Mireia Ulldemolins Suñé
Composició i muntatge: Tinta Fresca / Publicitat Tafaner
Impressió:

ISBN: 978-84-09-65322-5
Dipòsit Legal: T 1108-2024
ISBN, edició digital: 978-84-1365-181-1

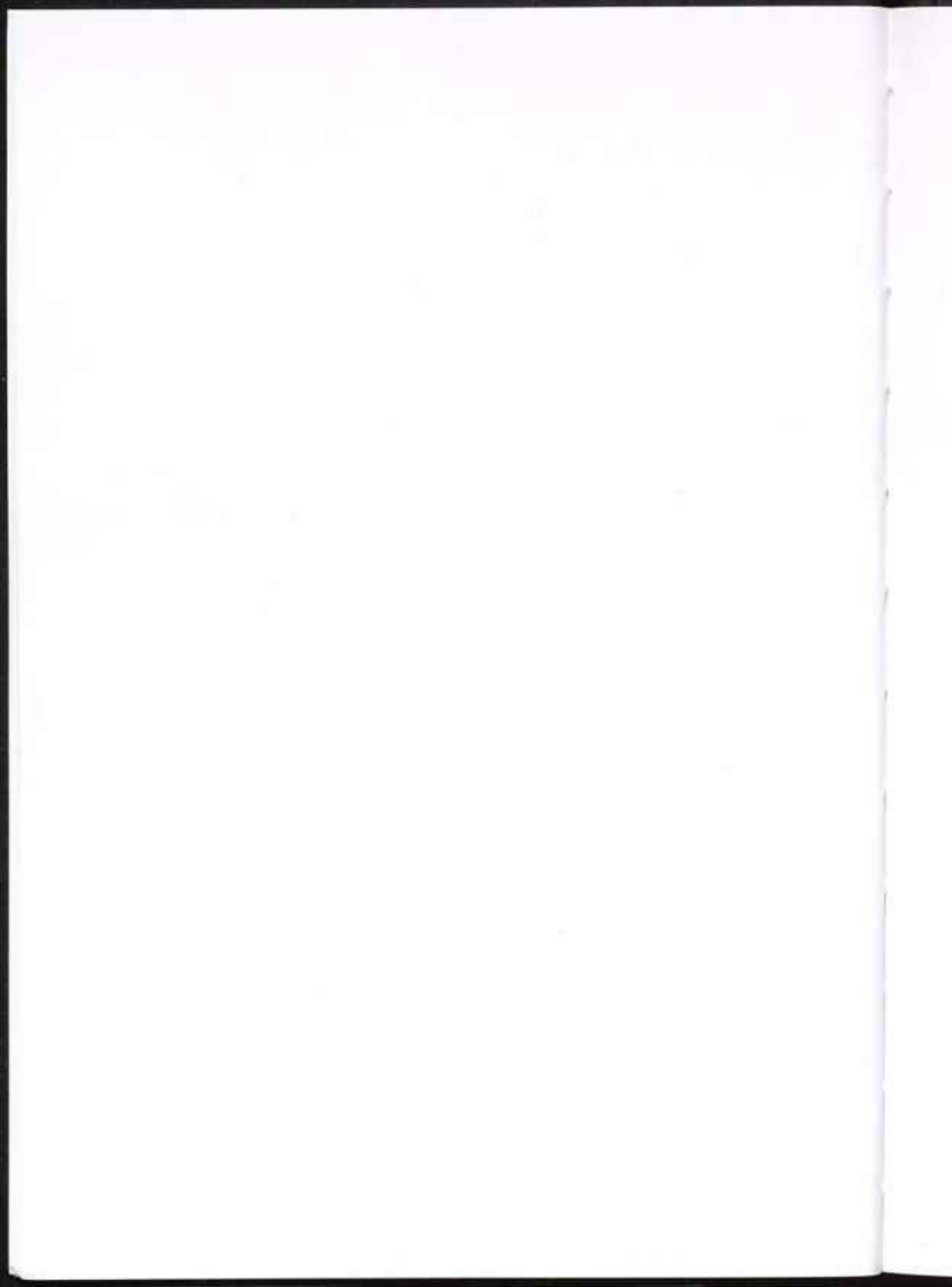

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA

HISTÒRIA DE LA CONCA DE BARBERÀ

DEMOGRAFIA

COORDINADOR
VALENTÍ GUAL VILÀ

PRÒLEG

Teniu entre les mans el quart volum de la col·lecció sobre la Història de la Conca de Barberà. I està dedicat a un tema de màxima actualitat i interès per a la comarca. Perquè estem en uns moments en què el despoblament amenaça un part important de la Conca de Barberà. No tota la comarca, però sí un grup molt important dels nostres pobles.

Les diferents plagues i pandèmies que la comarca va patir, especialment entre els segles XIV i XVII, van provocar canvis importants en la població. Canvis com els que s'estan produint en l'actualitat amb l'arribada i l'avenç de les tecnologies de la informació i de la comunicació, l'enorme increment de la mobilitat de la població o l'abandonament de conreus en moltes parts del territori. Factors que estan provocant canvis tant en el paisatge com en la població que marcaran el futur de la Conca de Barberà.

Valentí Gual, coordinador del volum, és un veritable especialista en la matèria. Gran coneixedor de la història de la comarca, especialment de l'època moderna, ha fet un treball impecable. L'avalua l'ingent nombre de publicacions realitzades i l'experiència en la coordinació d'altres obres d'història local de la comarca. El felicitem per la feina feta i li agraïm l'esforç realitzat.

En aquest llibre l'acompanyen els magnífics treballs d'Antoni Carreras i de Josep M. Tomàs Grau. També grans especialistes en la història de la Conca i dels seus pobles, ens detallen l'evolució del poblament de la comarca des de l'edat mitjana fins a l'actualitat i els corrents migratoris, així com les pandèmies patides o els fenòmens climàtics adversos documentats fins al moment.

Gràcies a aquest volum, els autors han posat a les nostres mans tota la informació que ens pot ajudar a fixar la nostra gent al territori i tenir una comarca ordenada demogràficament i territorialment.

Esperem que us agradi.

Joan Canela Rios
President del Consell Comarcal

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	11
------------------	----

ANTONI CARRERAS CASANOVAS

EL POBLAMENT DE LA CONCA DE BARBERÀ DES DE L'EDAT MITJANA FINS A L'ACTUALITAT.....	15
--	----

EL POBLAMENT DURANT ELS PRIMERS SEGLES

DE L'EDAT MITJANA (s. v-vii).....	17
La davallada a finals de la romanitat i la minsa presència visigòtica (s. v-vii).....	18
Vilatges i llocs fronterers durant el domini musulmà (s. vii-ix).....	22
El poblament durant el període convuls dels segles x-xi.....	29
Consolidació del poblament durant el segle xii.....	32

ELS POBLES DE LA CONCA EN PLENA BAIXA EDAT MITJANA

(S. xiii-xv).....	36
Creixement durant el segle xiii.....	36
La gran davallada demogràfica dels segles xiv i xv.....	38
LA POBLACIÓ EN L'ÈPOCA MODERNA (S. xv-xviii).....	40
Lenta recuperació durant el segle xvi.....	42
Els sotracs dels estralls del segle xvii en la població.....	44
Augment significatiu de la població durant el segle xviii.....	46
LA POBLACIÓ EN L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA (S. xix-xxi).....	48
Fluctuacions de la població durant el segle xix.....	48
La població durant el segle xx i primer quart del segle xxi.....	
Dels estralls de les convulsions a l'impacte de les migracions.....	52
CONCLUSIONS.....	57
TAULES I GRÀFICS.....	62
BIBLIOGRAFIA.....	65

LES GRANS CALAMITATS DE L'EDAT MITJANA, L'EDAT MODERNA I L'EDAT CONTEMPORÀNIA.....

69

EL CLIMA EN ELS DARRERS MIL ANYS.....	71
La Petita Edat de Gel.....	71
El clima a la Conca de Barberà en els darrers mil anys.....	72
LES GRANS PLAGUES DEL CAMP.....	82
Plagues de llagosta.....	82
Oïdi i mildiu.....	83
Fil·loxera.....	84

TERRATRÈMOLS QUE SACSEJAREN LA CONCA DE BARBERÀ ..	85
LES EPIDÈMIES QUE DELMAREN LA POBLACIÓ.....	87
ELS ESTRALLS DE LES GUERRES A LA CONCA DE BARBERÀ....	94
La guerra dels Dos Peres del segle XIV.....	95
La Guerra Civil Catalana del segle XV.....	96
La guerra dels Segadors del segle XVII.....	98
La guerra de Successió de començaments del segle XVIII.....	99
La guerra del Francès de principis del segle XIX.....	100
Les guerres carlines del segle XIX.....	105
La Guerra Civil Espanyola del segle XX.....	108
CONCLUSIONS.....	112
BIBLIOGRAFIA.....	114

JOSEP M. GRAU PUJOL

MIGRACIONS HISTÒRIQUES A LA CONCA DE BARBERÀ

I LA BAIXA SEGARRA.....	123
-------------------------	-----

MIGRACIONS HISTÒRIQUES A LA CONCA DE BARBERÀ

I LA BAIXA SEGARRA.....	125
ÈPOCA MODERNA.....	125
ÈPOCA CONTEMPORÀNIA.....	132
BIBLIOGRAFIA.....	144

VALENTÍ GUAL VILÀ

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ, MOVIMENT ESTACIONAL
I RECONSTRUCCIÓ DE FAMÍLIES.

LA CONCA DE BARBERÀ A L'ÈPOCA MODERNA.....	147
INTRODUCCIÓ.....	149
L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ.....	150
EL MOVIMENT ESTACIONAL.....	156
LA RECONSTRUCCIÓ DE LES FAMÍLIES	
DE LA CONCA DE BARBERÀ A L'ÈPOCA MODERNA.....	158
METODOLOGIA.....	158
INFORMACIÓ OFERTA PER LES DIVERSES PARTIDES.....	160
RESULTATS.....	164
FITXES DE FAMÍLIA.....	177
TAULES I QUADRES. NUPCIALITAT. FECUNDITAT	
I MORTALITAT.....	179
BIBLIOGRAFIA.....	199

INTRODUCCIÓ

Valentí Gual Vilà
Coordinador del volum

El present volum aplega de forma acurada en la forma i rigorosa en el fons les pàgines de la *Història de la Conca de Barberà* dedicades a la demografia. Els editors i el coordinador han considerat oportú i escaient esmerçar tot un tom de la col·lecció a l'evolució de la població de la Comarca. L'exclusivitat queda justificada per l'objectiu principal d'aconseguir un tractament de la matèria extens, entenedor i que resulti de bon llegir i consultar.

L'obra és redactada per tres autors: Antoni Carreras, Josep M. T. Grau i Valentí Gual. Els temes són abordats en bloc, sense desglossaments. Els capítols són il·lustrats amb fotografies escaients i amb taules i quadres estadístics. Els dos darrers són ineludibles en una anàlisi demogràfica de cara a permetre la visualització de continguts textuals on les dades numèriques poden resultar un xic aclaparadores.

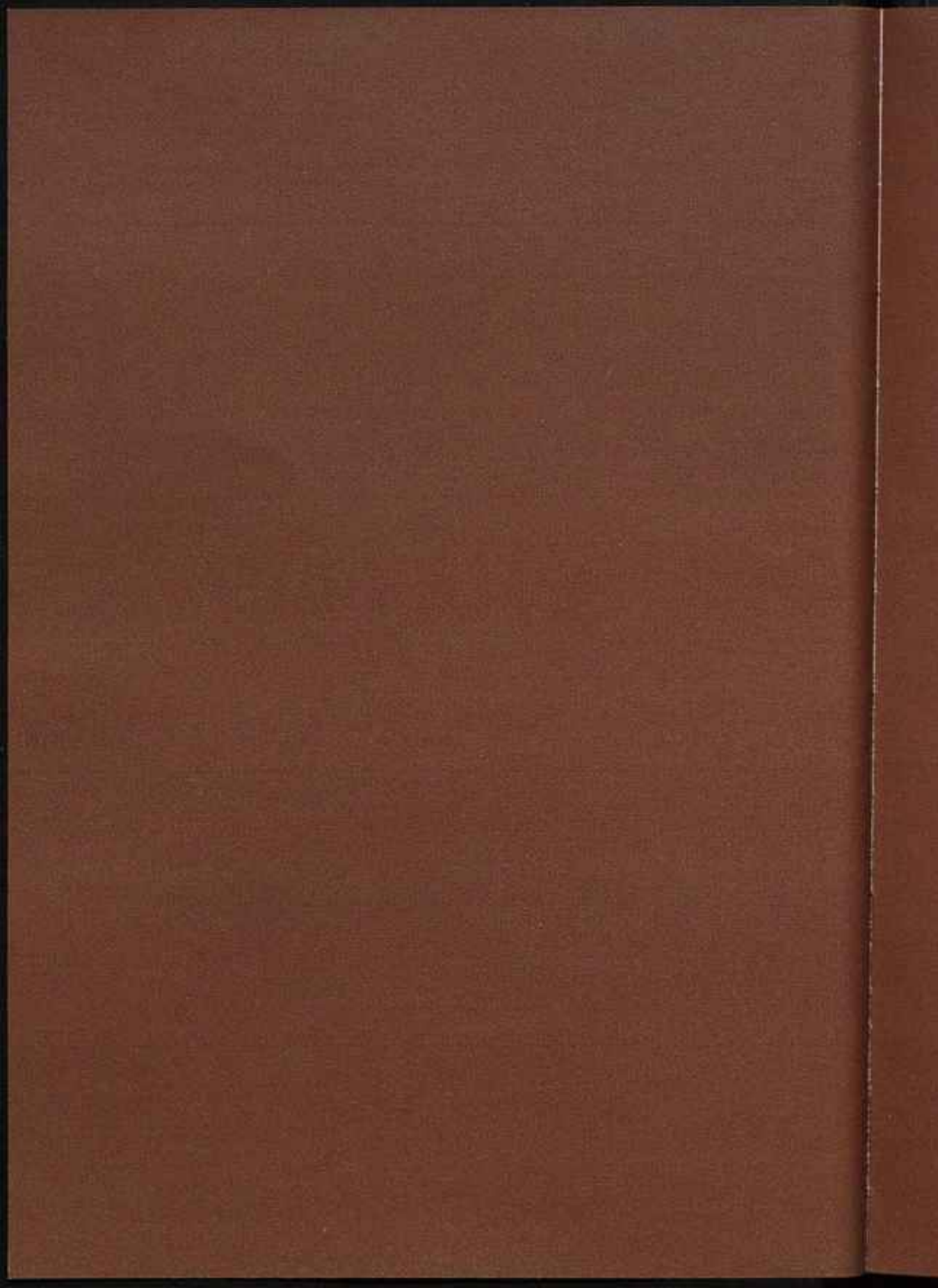
Antoni Carreras presenta l'estudi "El poblament de la Conca de Barberà de l'edat mitjana fins a l'actualitat". Ofereix un detallat i sistemàtic repàs per les diferents etapes històriques. Així, desfilen romanitat, visigots, musulmans, el període convuls dels segles X-XI, la consolidació del poblament (segle XII), la plena edat mitjana i les èpoques moderna i contemporània. Destaca la cartografia de les vies i vil·les romanes, a més de les necròpolis de l'alta edat mitjana. Miravet, Castellfollit (amb plànol hipotètic, torre i cabanes) i Prenafeta són objecte de tractament fotogràfic específic. Els quadres són majoritàriament d'elaboració pròpia a partir de les dades fornides per la bibliografia. Absolutament necessaris per a una ràpida interpretació de les trajectòries demogràfiques, presenten els resultats derivats del buidat de fogatges (segles XIV-XIV) i censos de població (segles XVIII-XXI). Els quadres inclouen fins a la unitat de poblament més reduïda, alguna de les quals ja despoblada. És de molt relleu el diagrama de barres amb l'evolució del nombre d'habitants de la Comarca des del XIV fins a l'actualitat. És dedicada atenció a un aspecte apuntat amb exhaustivitat en un altre capítol de l'obra: els corrents migratoris. Carreras detalla la immigració a la Conca al segle XX, els estrangers al primer quart del segle XXI, amb els llocs de naixement dels estrangers. Clouen aquest magnífic apartat les gràfiques de les trajectòries poblacionals de Montblanc, l'Espuga, Sarral i Santa Coloma, i les respectives piràmides d'edat segons dades de 2002.

En una segona gran secció, Carreras aborda amb excel·lència "les grans calamitats" patides pels habitants de la Conca al llarg dels darrers "mil anys". Clima (secades, aiguats, impactes en les collites), plagues del camp (llagosta, oïdi, mildiu, fil·loxera), terratrèmols (dates, intensitats, magnituds, afectacions), epidèmies (amb el gran paper de la pesta als segles XIV-XVII), guerres (una nòmina escruixidora de conflictes amb el seu nom i datació, llocs de més impacte, nombre de morts directes...). Fotos de la gran nevada de 1944, del tornado de mig segle després i de la riuada de 2019 permeten de copsar la magnitud dels fenòmens.

Josep M. T. Grau ens ofereix un estudi de gran vàlua sobre les migracions històriques a la Comarca. Centra l'anàlisi en les èpoques moderna i contemporània, aquelles en les quals l'estat i la naturalesa de la documentació permeten apuntar tendències i realitats que depassen el terreny de les hipòtesis. Un text ponderat, enriquidor i ben estructurat és arrodonit, completat i enriquit per uns quadres que són el resultat de moltes jornades de recerca i processament científics. Per als temps moderns, els quadres se centren en els corrents migratoris a partir de fons parroquials sacramentals (baptismes a Montblanc, amb l'afegit de matrimonis a l'Espluga) i hospitalaris (Reus). La capacitat de treball de l'autor queda refrendada amb escriu amb un tractament paradigmàtic de les dades dels padrons de Reus (1820), Valls (1844 i 1880) i Tarragona (1844 i 1905). Grau va més enllà del Camp i ens ofereix xifres molt il·lustratives per a Vilanova i la Geltrú (1873), el Vendrell (1900), Terrassa (1894), Sant Gervasi de Cassoles (1895), Mataró (1900), i Manresa i l'Hospitalet de Llobregat (1910). La recuperació dels noms, cognoms, oficis i lloc de procedència de tants comarcans com hagueren d'emigrar té una gran vàlua i la generositat en l'esforç ens ha estat oferta amb uns comentaris de gran rigor.

Valentí Gual centra l'objectiu en l'època moderna. De fet, del segle XV a l'acabament de la Guerra del Francès. Presenta l'evolució del poblament amb intensitat i luxe de detalls, incidint en aspectes tractats de forma més sintètica en el capítol d'Antoni Carreras. Són de remarcar els apartats dedicats al moviment estacional de baptismes, defuncions d'albats i adults i matrimonis i, sobretot a la reconstrucció de famílies. Haver dut a terme una genealogia general de les nisagues que van viure a la Conca al llarg dels temps moderns, permet presentar uns quadres molt interessants sobre nupcialitat, fecunditat i mortalitat. Són dades escasses en el conjunt de Catalunya: edat al casament, nombre de fills per família, edat a la darrera maternitat, fecunditat legítima, quocients i ràtios de mortalitat infantil, estructura de la família...

En definitiva, el tractament correcte i l'acompliment dels objectius marcats per a aquest volum possibiliten d'oferir a la Comarca una eina de coneixement de la demografia que segur que serà valorada en la seva justa mesura. Emplacem, doncs, a la lectura i la consulta per tal de gaudir del plaer cultural que proporciona el coneixement científic de la pròpia història.

Antoni Carreras Casanovas

El poblament
de la Conca de Barberà
des de l'edat mitjana
fins a l'actualitat

poblament

ÍNDIX

EL POBLAMENT DE LA CONCA DE BARBERÀ DES DE L'EDAT MITJANA FINS A L'ACTUALITAT	15
EL POBLAMENT DURANT ELS PRIMERS SEGLES DE L'EDAT MITJANA (S. V-XII)	17
La davallada a finals de la romanitat i la minsa presència visigòtica (s. V-VII)	18
Vilatges i llocs fronterers durant el domini musulmà (s. VII-IX)	22
El poblament durant el període convuls dels segles X-XI	29
Consolidació del poblament durant el segle XII	32
ELS POBLES DE LA CONCA EN PLENA BAIXA EDAT MITJANA (S. XIII-XV)	36
Creixement durant el segle XIII	36
La gran davallada demogràfica dels segles XIV i XV	38
LA POBLACIÓ EN L'ÈPOCA MODERNA (S. XV-XVIII)	40
Lenta recuperació durant el segle XVI	42
Els sotracos dels estralls del segle XVII en la població	44
Augment significatiu de la població durant el segle XVIII	46
LA POBLACIÓ EN L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA (S. XIX-XXI)	48
Fluctuacions de la població durant el segle XIX	48
La població durant el segle XX i primer quart del segle XXI	52
Dels estralls de les convulsions a l'impacte de les migracions	52
CONCLUSIONS	57
TAULES I GRÀFICS	62
BIBLIOGRAFIA	65

EL POBLAMENT DE LA CONCA DE BARBERÀ DES DE L'EDAT MITJANA FINS A L'ACTUALITAT

El poblament de la Conca de Barberà des dels inicis de l'edat mitjana fins a l'actualitat ha experimentat fortes variacions de llocs d'ocupació i fluctuacions demogràfiques durant llargs períodes de temps, lligades als esdeveniments històrics de cada moment i a la geografia del territori, dos factors que han marcat la història de la comarca.

Clarament, el poblament medieval de la comarca s'emmarca en dos períodes ben diferenciats: des del segle V fins a la segona meitat del segle XII, i a partir d'aquest segle fins a l'actualitat. El primer període està marcat per la inestabilitat d'ocupació del territori i la forta contracció demogràfica, mentre que el segon per l'estabilitat d'ocupació i una fluctuació demogràfica alcista que segueix els cicles històrics convulsius més o menys generals.

Amb tot, des de bon començament hi ha unes constants geogràfiques i històriques que es repetiran en el decurs dels temps i que tindran una clara influència en el poblament: les vies de comunicació i l'orografia, totes dues interrelacionades amb els moments convulsius de cada temps històric. La geografia convertirà el territori en un corredor de pas i els episodis històrics marcaran l'estabilitat poblacional i l'evolució demogràfica lligada als esdeveniments vinculats a la situació geogràfica de corredor de pas.

En un primera etapa, aquests dos factors determinen la ubicació temporal de molts dels nuclis poblacionals i la densitat demogràfica intermitent de la comarca, marcada pels grans moments

convulsius d'aquest període (final de la romanitat, arribada dels visigots i dominació musulmana), mentre que el segon període es caracteritzarà per l'estabilitat continuada dels assentaments urbans en el mateix lloc fins als nostres dies, i la fluctuació d'una demografia oscil·lant en una tònica de creixement escalonat en el temps des de la segona meitat del segle XII fins a l'actualitat, marcat pels tràngols dels estralls epidèmics, climàtics o bèl·lics.

EL POBLAMENT DURANT ELS PRIMERS SEGLES DE L'EDAT MITJANA (s. V-XII)

Malgrat tot el que pot semblar, després d'haver vist els nombrosos vestigis dels antics pobladors a la comarca (Carreiras, 2011), els testimonis històrics que tenim de bona part dels primers segles de l'alta edat mitjana (segles V-X) són realment minsos. Ni l'aflorament de restes arqueològiques importants ni de documentació ens ajuden a refer aquests períodes històrics de la Conca. Des de la destrucció de la major part de les vil·les durant el segle III dC fins a la segona meitat del segle XII o, a tot estirar, a finals del segle X, no tenim constatacions clares d'ocupació d'aquests territoris, llevat d'algunes notables excepcions. Certament, hom es deu preguntar el perquè d'aquesta absència de vestigis. Possiblement, l'explicació l'hem de cercar en un conjunt de factors deguts a la conjuntura

políticossocial que s'esdevingué a partir de les acaballes del baix Imperi romà i durant el regne visigot i la dominació musulmana. La inseguretat, una profunda davallada econòmica i la consegüent regressió demogràfica, foren, en conjunt, les causes generals d'un escàs però persistent poblament de la zona i, com a conseqüència, la manca de vestigis tant arqueològics com documentals notables trobats fins ara.

Tanmateix, hi ha indicis d'ordenació del territori gràcies a les centuriacions o parcel·lacions durant la romanitat que ens poden donar una mica de llum sobre el poblament en els primers segles de l'edat mitjana (Bolòs, 2010). Aquestes parcel·lacions es concentren prop de les vies romanes que conflüen en determinats llocs o petits nuclis habitats. En moltes poblacions situades al costat de cruïlles de vies de comunicació romanes hi ha els camins que coincideixen amb les centuriacions o parcel·lacions d'època romana. Aquestes parcel·lacions a la Conca acostumaven a tenir una extensió de 15 x 20 *actus* (1 *actus* tenia 120 peus romans, i un peu equival a 0,296 m). Aquesta coincidència en indrets normalment assenyalats que podien ser llocs habitats en èpoques altmedievales, tot i que no ens consta documentació ni esment fins al segle XI. Un exemple és el cas de Rocafort de Queralt, on convergeixen diverses vies que tenen la mateixa orientació que les centuriacions que hi ha a la plana de la Conca. Per tant, aquestes vies i les de molts altres nuclis ja existien abans de tenir les primeres notícies documentals al segle XI, vies que es van mantenir potser durant els primers segles medievals gràcies a l'existència d'uns precedents poblacionals altmedievales persistents en aquell nucli. Aquestes centuriacions es troben també a Blancafort, l'Espluga, Vimodí i Poblet, Vilaverd, Barberà, Mont-

blanc... Això porta a pensar que en els llocs on hi ha aquesta coincidència hi podria haver hagut un poblament molt més vell i anterior als segles XI i XII, fet que complementa l'actual pensament d'un poblament altmedieval persistent a la comarca. També cal posar en relleu els estudis de Bolòs sobre la interpretació del paisatge i, en concret, l'estructura dels camps de conreu. Tot això fa pensar en uns orígens anteriors a l'any 1000, com és el cas de l'Espluga (Peu del Bosc, pla de Cervera...), Prenafeta i altres poblacions, on sembla que aquesta estructura podia obeir a unes centuriacions específiques fetes en cada lloc o partida de terme (Bolòs, 2010, 105-106). Això obre les portes a l'estudi del paisatge com un element interpretatiu del passat altmedieval de la comarca.

Per tant, cal destacar la importància que van tenir els hàbitats altmedievales com a vincles d'enllaç entre les estructures romanes i el poblament posterior medieval no documentat fins després de l'any 1000. Això referma i fa pensar que aquest territori fou molt més poblat del que pot semblar en els primers segles altmedievales, malgrat la manca de vestigis i documentació (Bolòs, 2010, 116-118).

La davallada a finals de la romanitat i la minsa presència visigòtica (s. V-VII)

És versemblant creure que a conseqüència de la crisi que sotragà les acaballes de l'Imperi romà, agreujada per la inseguretat provocada pels atacs dels bagaudes (bandes de bandits, rebels, desertors, esclaus, etc. que devastaven els llocs per on passaven), aquestes terres experimentessin un procés irre-

versible de despoblament progressiu. Cal tenir en compte que la mateixa antiga via romana que havia portat noves idees, comerç i progrés a aquestes contrades durant la romanitat, degué ser utilitzada per les ràtzies hostils de bagaudes que assolaven el país. Els pobladors dels petits nuclis rurals coneguts com a *vici* i les vil·les, situades a prop d'aquesta important via, no tingueren solució de continuïtat.

Hom creu que l'establiment dels gotics a començaments del segle V fou de caràcter pacífic i, fins i tot, fruit d'una mena de pacte (*foedus*) amb l'aristocràcia hispano-romana, en virtut del qual el poble gotic fou considerat com un exèrcit que cooperà amb les classes dirigents hispano-romanes en la protecció contra els atacs dels bagaudes. Alguns autors creuen que, a canvi, els grans i mitjans propietaris atorgaren terres, conreadors i esclaus als nouvinguts; altres autors opinen que es limitaren a cedir-los determinats drets de recaptació d'impostos sobre les terres que protegien. Fos quin fos el pacte establert, el cert és que dos pobles diferents hagueren de conviure i coexistir en un mateix territori, i que cadascun conservà, en principi, les seves lleis, autoritats i la religió. Tanmateix, no sempre la relació fou pacífica. Esdeveniments bèl·lics, revoltes i ocupacions foren presents en determinats moments. En termes generals, el domini visigot sembla que només significà en les nostres terres l'establiment d'alguns representants de l'aristocràcia goda dirigent, acompanyats d'un cert nombre de gent amb funcions militars. Per tant, l'ocupació visigòtica de la Conca no fou massiva ni comportà una situació traumàtica traduïda en aban-

dó dels camps i de les cases, ni destrucció, ni establiment important de gent nova.

Cap a l'any 531 dC Teudis fou entronitzat rei i poc després elegí Barcelona com a capital del reialme visigot en lloc de Tarragona, com ho havia estat des dels temps de l'Imperi romà. Aquest fet suposà la decadència de Tàrraco i el desplaçament de l'aparell administratiu, militar i polític cap a Barcelona i, per tant, un canvi geogràfic que possiblement allunyà d'aquestes contrades de la Conca el flux del pas de comerciants, seguicis, exèrcits que havia comportat la proximitat amb la capitalitat. A partir de llavors els desplaçaments importants cap a l'interior peninsular ja no travessarien la Conca de Barberà seguint l'antiga via romana de Tàrraco cap a l'interior de la Península, com ho havien fet quan la capitalitat era Tarragona. Aquest canvi del centre de gravetat d'aquest món visigot degué suposar el decaïment econòmic i cultural de la zona. Si a això hi afegim que durant els segles VI i VII hi hagué una degradació social i política, junt amb una crisi agrària profunda que provocà una forta contracció demogràfica, podrem intuir una davallada poblacional del territori de la Conca de Barberà.

Per tant, més enllà d'aquest factor esmentat, la influència o repercussió del domini visigot a casa nostra no creiem que hagués tingut una transcendència important. En primer lloc, perquè possiblement el despoblament s'inicià a les acaballes del baix Imperi romà, fet que es pot constatar amb la destrucció de vil·les durant el segle III dC (vil·les dels plans d'en Jori, Milmanda...) i la manca de restes que

ens confirmin una continuïtat baiximperial. En segon lloc, perquè aquesta feblesa de població existent a l'indret no degué permetre l'establiment d'estructures o institucions visigòtiques rellevants. Potser algunes vil·les allunyades de l'antiga via romana subsistiren i s'adaptaren a les noves estructures; grups més entaforats a les muntanyes pogueren mantenir contactes amb el món visigot, del qual ens n'han deixat febles testimonis. I, en tercer lloc, no ha aparegut fins ara indicis destacables de circulació monetària (*tremises, solidus...*), tal com hem vist que ocorria de manera molt freqüent en els períodes històrics de fort poblament de la zona, fet que es podria interpretar, d'una banda, com una absència relativa d'activitat comercial (canvi en les rutes comercials, despoblament) o com una feble circulació de moneda visigòtica (Carreras, 2000, 22-29).

No és fàcil refer mínimament i amb certa fiabilitat el poblament d'aquest període a la Conca. Les troballes fetes no donen gaires evidències per poder confirmar unes afirmacions de poblament ben fonamentades. Tanmateix, prenent com a base les escadusseres troballes d'objectes de bronze de tipologia visigòtica com són dues fibules de Sarral i les sivelles de Rojals, Rojalons, Miravet (Montblanc-l'Espluga) i la Plana d'en Pau de l'Espluga (Carreras, 2000, 24-29; 2006, 48; Menchon, 2021, 455-456) i els enterraments aïllats, estudiats acuradament per Menchon, formats per cistes de lloses i necròpolis assimilables entre el segle V i VII (Menchon, 2021), es pot intentar plantejar alguna hipòtesi entorn del possible poblament d'aquestes contra-

des des del final del baix Imperi fins a l'arribada dels musulmans.

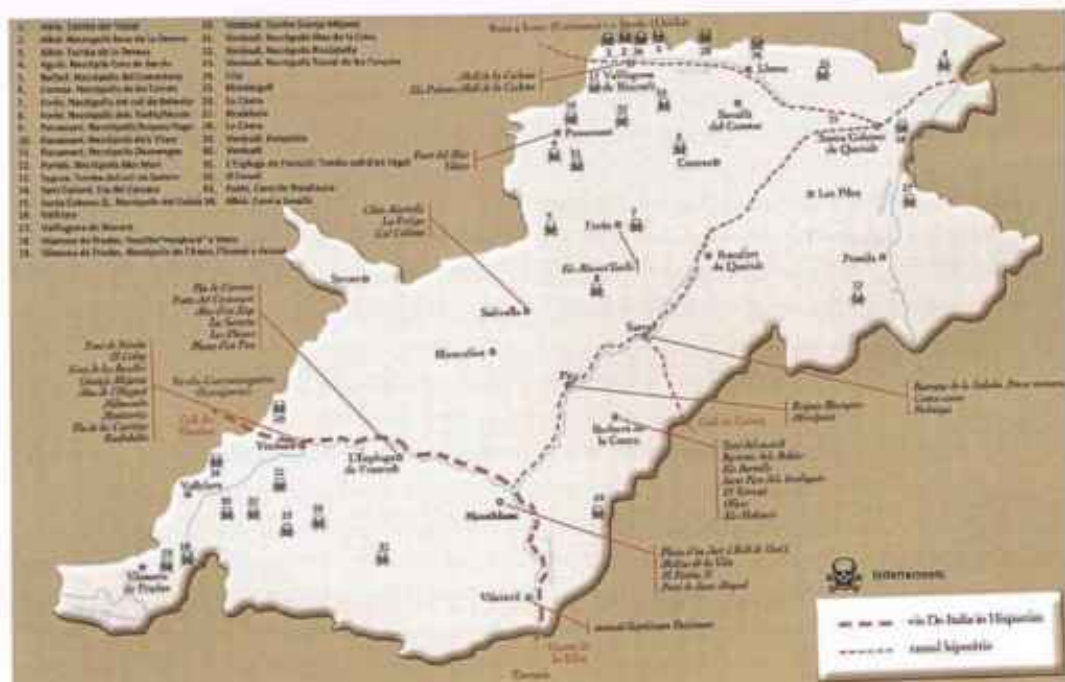
És possible que durant aquests segles, els altiplans de les Muntanyes de Prades que guaiten a la Conca, com el cim de Miravet (l'Espluga-Montblanc), Rojals, Rojalons... tinguessin un cert poblament, atesa la inseguretat manifesta en el pla de la comarca. Amb aquestes condicions tot fa pensar que, durant bona part dels segles terbolencs de l'alta edat mitjana, aquests indrets podien mantenir uns petits grups de pagesos-ramaders que malvivien per aquests altiplans. Les troballes de la sivella de Rojals i el fragment del cim de Miravet i l'enterrament aparegut en aquest mateix lloc, donen peu a plantejar aquesta hipòtesi. Tanmateix, el fet d'estar deslligades d'altres restes arqueològiques o context estratigràfic fa que s'hagi de ser prudent. La cronologia d'aquests objectes trobats, pertanyents al segle VII, podria fer suposar una continuïtat de poblament d'aquests indrets des de les acaballes del baix Imperi romà, potser fins a l'establiment musulmà a les Muntanyes de Prades. D'altra banda, a Sarral també aparegueren dues fibules entre les restes d'una antiga vil·la romana (Pedrinyà), o potser fins i tot la vil·la dels Borrells (Barberà de la Conca), amb una continuïtat de materials tardoromans i medievals (Sans Travé i Benet, 1995) (Menchon, 2021, 456). Això podria ser un indicatiu de subsistència d'algunes antigues vil·les de la Conca allunyades de la principal via romana que unia Tàrraco amb Ilerda i l'interior peninsular i, per tant, de la circulació de bandes o exèrcits hostils que arrasaren les vil·les més pròximes al seu pas. Potser aquest

vestigi podria donar peu a la hipòtesi de l'existència a la Conca d'una població reduïda que ocupà algunes antigues vil·les, més o menys fortificades que formaven grups compactes de defensa entorn d'un *dominus*, del qual depenien els pagesos de la rodalia (*patrocinium*). Mentrestant, la franja de territori, més o menys ampla, per on passava la principal via romana, devia ser el lloc més despoblat de la comarca, ja que estava exposat a la presència sobtada de grups hostils que es desplaçaven pel territori. Per tant, seguint aquesta hipòtesi, si s'analitza la situació geogràfica de la major part de les antigues vil·les importants de la comarca, hom s'adonaria que estaven distribuïdes ben a prop de la via romana, per la qual cosa les possibilitats de destrucció eren més altes i, per tant, de més difícil reconstrucció (Carreras, 2011, 303). Com a conseqüència, el poblament es devia concentrar als sectors muntanyencs i llocs allunyats dels passos naturals i camins. Les troballes d'enterraments aïllats o en petites necròpolis indiquen puntualment un poblament estable (la necròpolis del Tuells a Forès, la Cirera, Montargull i el tossal de l'Albió a Llorac, la necròpolis de Lilla, Coll de Bellestar, els Vilars i els Diumenges a Passanant, Saladern a Conesa, l'Anover a Vilanova de Prades, Mas de la Cova, Codoç, Montagudell, Nerola a Vimodí, etc.) (Menchon, 1996; 2021). També es pot pensar en un possible augment dels assentaments al pla en períodes de seguretat i una disminució o arraconament en moments d'inseguretat, quan es procurava evitar els establiments propers a l'antiga via romana (Carreras, 2000; 2006).

Per constatar d'alguna manera aquesta tesi, si comparem els enterraments i necròpolis que han aparegut a la Conca de Barberà, ben detallats per Menchon, i els ubiquem en comparació amb els traçats de les antigues vies romanes de comunicació, ens adonarem clarament que la majoria fugen de la línia propera a les principals vies romanes. Per tant, se sustenten en certa forma les hipòtesis plantejades de poblament en aquest període i possiblement posteriors, si bé també és cert que la utilització agrícola d'aquestes terres més fèrtils del pla de la comarca en el decurs dels temps ha pogut malmetre bona part de les restes d'enterraments.

Aquesta podria ser una hipòtesi per explicar el poblament d'aquestes contrades durant les acaballes del baix Imperi i els segles següents de dominació visigòtica fins a l'arribada dels musulmans al segle VIII, sense rebutjar assentaments estacionals en temps de més seguretat i tranquil·litat, com podria ser el cas de la sivella visigòtica trobada a la plana d'en Pau (l'Espluga de Francolí).

De tota manera, s'ha de tenir en compte que aquest període desconegut —fins a la repoblació cristiana dels segles XI i XII— abasta uns 700 o 800 anys de la història de l'alta i baixa edat mitjana, temps suficient perquè se succeïssin moments de calma i altres d'hostilitats i penúries, cosa que fa pensar que el poblament de la comarca va experimentar unes fluctuacions d'ubicació sobre el territori, dependents de les circumstàncies de cada moment. En definitiva, de la manca de vestigis no se'n pot pas inferir un despoblament absolut de la comarca en aquests segles.

Mapa comparatiu de les vies romanes que travessaven la Conca de Barberà, antigues vil·les romanes i necròpolis de l'alta edat mitjana, allunyades de les principals vies de comunicació. Font: elaboració pròpia a partir de Menchon, 1996, 37 i Carreras, 2011, 303.

Vilatges i llocs fronterers durant el domini musulmà (s. VII-IX)

Durant el darrer terç del segle VII i el primer decenni del segle VIII el regne visigot havia arribat al seu punt àlgid de crisi política, social i econòmica, amb una contracció demogràfica profunda i imparable, agreujada per calamitats naturals (fams, secades, pestes...). En aquest context, vet aquí que una nova sotragada sumirà aquestes contrades en un estat molt més somort del que tenien: en poc temps, la invasió musulmana que el 711 havia penetrat pel sud de la Península, arribà a aquests indrets. Entre el 712 i el 713 o 714 els sarraïns, dirigits per Tariq, devastaren la zona entre Lleida, Tarragona, Barcelona i Girona, i ocuparen la mateixa ciutat de Tarragona entre el 714 i el 716.

Possiblement fou en aquests anys quan els musulmans feren acte de presència a les nostres contrades en el seu camí cap a Tarragona, marcat per l'antiga via romana. La ràpida ocupació del territori comportà, per lògica, una feble resistència i, en conseqüència, poca destrucció. Per tant, el més probable fou que la població de la comarca no es veiés altament afectada durant els primers contactes amb el món musulmà. Una vegada conquerit el territori, calgué bastir una xarxa de defenses que consolidessin i reforcessin l'ocupació. Sembla que la construcció d'aquestes fortificacions primitives, bastides amb materials poc sòlids i duradors (talaies, en àrab *tal'a*, plural *talai'at*), començà arran mateix de l'entrada dels musulmans a la Península i va quedar pràcticament enllestida després de l'emirat

d'Abd al-Rahman I (756-788). És versemblant pensar que a la Conca també es bastiren petites fortificacions en llocs militarment estratègics, aixecats o ben defensats per tal de controlar el territori i, encara més important, el pas de la xarxa viària que conduïa de Lleida (*Làrida*) a Tarragona (*Tarraquna*) i als altiplans segarrencs. Certament, ni l'arqueologia ni la documentació ens poden confirmar, ara com ara, aquesta hipòtesi. Tan sols la toponímia ens pot ajudar a ataüllar l'existència d'aquesta petjada a la comarca. Els llocs que avalen aquesta hipòtesi són: la serra del Tallat, encimbellada pel puig de Forès, i el mateix indret del Tallat (Montblanquet), que és un topònim d'origen aràbic que ens fa pensar en algunes d'aquestes edificacions primitives que

es degueren aixecar a la comarca, les quals, segles després, es consolidaren amb materials de pedra i calç i passaren a ser senyorejades pels cristians. Altres topònims de la comarca que ens apropen a aquesta hipòtesi són *Llorac*, *Albió*, *la Círcera*, *Montargull*, *Conesa*, *Vimbodí*, *Lilla* i, concretament, a cavall dels termes de Montblanc i de l'Espluga, *la Roca de Miravent* o *Miravet*, esmentada en la documentació del segle XI. És un topònim àrab que, d'antuvi, si més no, pot indicar que l'indret tingué una certa significació geogràfica o estratègica en el món musulmà. Pot ser indicatiu d'un poblament muntanyenc (*bišpanomus-àrab*) que pervisqué des del període visigot (Carreras, 2000, 33-36; Balaña, 1993, 205, 219) en zones frontereres entre el món musulmà i el cristià.

Cim de Miravet —topònim àrab—, que s'alça majestuós a cavall dels termes de Montblanc (barranc de la Pasquala) i l'Espluga (les Cent Fonts). Hi ha vestigis d'ocupació durant el període visigot i anterior. Foto: A. Carreras, 1988.

Sivella visigòtica (segle VII dC) trobada al tossal de les Venes, Rojalons (Montblanc). Foto: Museu Comarcal de la Conca de Barberà.

Sivella visigòtica (segle VII dC) trobada a la plana d'en Pau (l'Espluga de Francolí). Foto: A. Carreras, 2000.

A partir del segle IX, amb la conquesta de Barcelona pels francs (801), aquestes terres esdevingueren una zona de terra de ningú i un lloc de pas d'exèrcits que pretenien insistentment atacar Barcelona i els comtats catalans (856, 861...). Però la Conca no es trobava del tot en el camí més recte de Lleida a Barcelona o als comtats cristians. L'antiga via romana que anava a Tarragona havia perdut importància, ja que la ciutat era un lloc amb poca població i, per tant, no era un objectiu militar significatiu. Conseqüentment, és possible que les ràtzies (*gazuat*) utilitzessin la comarca com un corredor de flaqueig o per dur a terme atacs envoltants o de sorpresa contra la Catalunya Vella. I, contràriament, les hosts cristianes que es dirigien contra Lleida podien utilitzar la Conca amb les mateixes intencions d'estratègia militar, accedint pel nord a través dels colls que guaiten a la Conca i intentant controlar els cims més estratègics de la serralada prelitoral (serres de Queralt, Comalats, Comaverd...). Atesa aquesta situació de terra de pas d'exèrcits, el poblament de la comarca degué defugir els passos naturals i camins per arrecerar-se en llocs més segurs i menys transitats, com ara els peus de les Muntanyes de Prades que oferien la possibilitat de cercar protecció, en un moment determinat, als cims i escarpats més o menys defensívols. Amb aquestes perspectives és raonable creure que l'ocupació demogràfica del territori de la comarca fou feble, però latent.

En el segle X, el territori de la Conca era inclòs en la Frontera Superior musulmana, *at-tagra*, la qual, a la vega-

da, era formada per dues circumscripcions: la Frontera Superior Extrema (*at-Tagr [al-Alà] al-Aqà*), que s'estenia per les terres de Lleida, i la Frontera Superior Oriental (*at-Tagr ax-Xarq*), vinculada a Tortosa i que s'estenia pel quadrant nord-oriental.

Al nord d'aquesta Frontera Superior musulmana, es trobaven els comtats catalans, principalment els de Barcelona i Urgell, per als quals aquesta zona de la Conca era la «Marca Extrema». Enmig d'aquests dos mons en pugna, les terres del pla de la Conca foren l'escenari dels avanços i retrocessos d'ocupacions entre els comtes de Barcelona i els musulmans de les Muntanyes de Prades i Lleida.

Amb aquest suposat escenari, el poblament de la comarca degué persistir tossudament en llocs apartats de la principal via de comunicació, uns potser més arrecerats als comtats catalans i els altres als dominis musulmans de les Muntanyes de Prades (*Xibrana*, *Siurana*). Un exponent d'aquests assentaments pot ser la vall de Prenafeta, amagada darrere de la cresta de cingles on després es bastí el castell; o potser Vilasalva (Montblanc), Santa Perpètua de Gaià (Pontils) i altres llogarets de tradició romana o visigòtica que s'anaren transformant sense perdre un poblament fluctuant segons els esdeveniments. I, sobretot, l'anomenada torre del Moro de Castellfolit (Vimbodí-Poblet) i el vilatge situat a l'entrada de la mateixa vall, una torre de planta quadrada i de reduïdes dimensions, amb la porta elevada del nivell del sol i bastida amb maçoneria de calç i pedra, seguint la tècnica de l'encofrat. Una tècnica (*tabiya*) molt similar a l'emprada en les

construccions musulmanes. I coberta amb teules romanes, segurament procedents d'alguna edificació relacionada amb alguna vil·la propera a la zona de Nerola o la Mata. Una torre (*burg*) de semblança musulmana que podria tenir el seu origen fins i tot amb anterioritat a la invasió musulmana (s. VII-VIII) (Carreras, 1981; Menchon, 2021, 489).

Pel que fa al vilatge, que creiem associat a la torre del Moro, estava format per un recinte d'una extensió aproximada a les 8-10 hectàrees, constituït per nombroses restes de paraments bastits en còdols de riu que dibuixen petites cabanes i recintes que en el seu interior albergaven diverses construccions i estances, a més d'algun vial. Les restes constructives estan formades per espais rectangulars, murs isolats i una quinzena de cabanes perfectament identificades, un recinte amb diverses estances i un altre recinte envoltat per un mur de protecció o fortificació amb un espai interior i estances al voltant, que malauradament es destruí quan aquesta zona es convertí en camps de conreu (vers el 1990). Sembla que un mur envoltava el vilatge per la banda nord (prop de la font de Nerola), on el terreny és més pla, i es perllongava per la part del riu, marcada per un fort desnivell. Possiblement, aquest mur tancava el poblat per la part de ponent, cosa que fa creure que hi havia un mur que circumscrivia el vilatge i el protegia. Atès el nombre de cabanes identificades, el vilatge podia albergar un centenar de persones. Per tant, si totes aquestes consideracions fossin encertades, cosa que no sabrem fins que una excavació acurada ens ho confirmi, es

podria dir que es tracta d'un vilatge musulmà vinculat a la torre del Moro i potser a la Roca del Grinjol (Prades), on s'han trobat enterraments anteriors al període musulmà (s. V-VII), així com als enterraments del tossal de les Forques proper a la font de Nerola, propera al vilatge, també d'una cronologia similar.

En definitiva, creiem que es podria tractar d'un conjunt de fortificació i vilatge, possiblement associat al domini sarraí de Siurana, que controlava el pas cap a l'interior de la vall de Castellfollit, l'accés al cor de les Muntanyes de Prades, a les mines de plom i argent de l'Argentada (Bosc de Poblet) i sembla que era un dels baluards defensius del castell de Siurana situat estratègicament i, el més important, un exponent de vilatge tagarí de la Frontera Superior durant la prereconquesta del qual tenim notícia a la Conca (Carreras, 2000; Carreras, 2006, 61-72; Menchon, 2021, 489).

Plànol de l'hipotètic vilatge de Castellfollit (Vimbodí i Poblet), situat a l'entrada de la vall. Elaboració: A. Carreras, 1983.

Torre del Moro de Castellfollit (Vimbodí i Poblet). La torre estava coberta amb teules romanes.
Foto: A. Carreras, 1984.

Torre del Moro de Castellfollit (Vimbodí i Poblet). Interior de la torre. Foto A. Carreras 1984.

Foto superior i inferior: tipologia de les cabanes existents al vilatge de Castellfollit. Foto: A. Carreras, 1983.

El poblament durant el període convuls dels segles X i XI

A començaments del segle X, el comte Sunyer de Barcelona havia aconseguit establir talaies d'avantguarda a la serra de Queralt (929?) que s'endinsaven a la Frontera Superior a les envistes de la Conca de Barberà. Vers l'any 936, les circumstàncies politicomilitars propiciaven l'establiment d'un període de pau entre el comtat de Barcelona i Còrdova. En aquest context d'enfortiment militar del comte Sunyer hi degué haver una ocupació temporal d'una part de la Conca. El 31 de juliol de l'any 945, el comte Sunyer feia donació al monestir de Santa Cecília de Montserrat de l'església de Sant Pere d'Ambigats «in campo Barberano». Pocs anys després, el 947, les cròniques àrabs (*al-Mas'udî*) expliquen clarament que els musulmans perderen, i més tard recuperaren, les fortificacions de la Conca de Barberà i Tarragona, després d'una ocupació efímera aconseguida per les hosts conjuntes de catalans i provençals que el comte Sunyer havia aplegat per fer front a una fallida invasió d'hongaresos. És possible que en aquests esdeveniments es pugui enquadrar l'efímera donació de Sant Pere d'Ambigats de Barberà l'any 945. Per tant, si les fonts àrabs parlen de fortificacions que es perderen i que es recuperaren, cal interpretar que en aquests moments hi havia determinades construccions a la Conca que, si bé podien passar d'unes mans a altres, fan pensar en la possibilitat d'un cert poblament a l'indret. D'altra banda, és probable que la conquesta i reconquesta d'aquests

llogarets i fortificacions no suposés forçosament la destrucció de les construccions ni l'anihilació de la major part de la població. L'objectiu cabdal de les ràtzies musulmanes era sobretot polític: servien de control administratiu i militar i, a més, tenien funcions fiscals i confiscadores. No pretenien ni la repoblació dels territoris perduts ni la seva recuperació. En termes econòmics, el botí obtingut servia per compensar els impostos impagats. En conseqüència, es pot creure que determinats indrets amb població devien anar subsistint tot passant d'uns senyors als altres en curts períodes d'estabilitat, marcats per les aliances i els pactes entre els musulmans de la Frontera Superior i els comtes catalans.

A l'últim quart del segle X, Montmell (974), Montagut (975), Santa Coloma de Queralt (975), Santa Perpètua de Gaià (975) i Cabra (980) entraren temporalment sota el domini del comte Borrell II de Barcelona. L'orografia representà un paper decisiu en els dos mons fronterers. Els comtes de Barcelona aprofitaran la serralada prelitoral, pròdiga en cingles i promontoris aptes, per disposar de torres de guaita i valls amagades, per iniciar la seva penetració a la Frontera Superior musulmana. D'altra banda, és també evident que els sarraïns de Lleida i Tortosa utilitzaran aquesta mateixa serralada prelitoral de les Muntanyes de Prades per disposar de baluards avançats en sentit contrari als dels comtes catalans. Tanmateix, a l'estiu de l'any 978, les coses degueren canviar, Muhàmmad ibn Abí 'Amir al-Mansûr, en una de les seves campanyes depredadores, iniciava la seva primera ràtzia contra terres catalanes. Els cro-

nistes al-'Udrí i un anònim del segle XIV relaten les campanyes d'al-Mansûr per aquestes terres, entre el 31 de maig i el 6 d'agost: l'exèrcit cordovès devastà la Conca de Barberà i l'Alt Camp passant pel coll de Lilla (*ad-Daliia*), i arribà al pla de Barcelona, on derrotà les tropes del comte Borrell. Aquestes ràtzies es repetiren en campanyes següents dels anys 982, 984, 985 i 999. En una d'aquestes falconades, concretament la de l'any 985, l'historiador Morera ens relata que al-Mansûr, una vegada passà el riu Ebre, es dirigí cap al nord, ja sigui marxant cap a Tarragona i d'allí cap a l'interior fins a les muntanyes de la capçalera del Francolí, o travessant el Priorat i la serra de Prades. Cercà el gual del Francolí per l'Espluga, des d'on es dirigí cap al coll de Cabra per arribar al Gaià. Aquestes ràtzies d'al-Mansûr degueren tenir un caràcter diferent de les que duïen a terme els governadors musulmans més propers. Eren més destructives però menys intenses, ja que el seu objectiu era Barcelona, i al seu pas destruïa els focus de resistència que trobava, capturava ostatges i robava el botí. Però no es degué entretenir a perseguir o buscar la població fugitiva que es podia amagar per les muntanyes veïnes. Per tant, pogueren destruir les fortificacions més importants de la comarca, tant en el seu pas cap a Barcelona com en el seu retorn, tot fent captius alguns ostatges. I, una vegada passava la falconada, el poblament retornava al lloc. Un cop mort al-Mansûr, el seu fill, Abd al-Màlik al-Muzàffar, continuà la mateixa tònica de devastacions. És possible també que l'any 1004 una nova expedició d'Abd al-Màlik al Muzàffar, que

assolà el Penedès, tingués efectes sobre la Conca. El fill d'al-Mansûr, amb els exèrcits comandats per Wadih i l'ajut de forces del comte castellà Sanç Garcia i el lleonès Alfons, entrarà per Lleida, passant per la serralada Prelitoral, i es dirigirà cap a Barcelona. En la retirada cap a Lleida s'endugué captius i destruí nombrosos castells (Carreras, 2006,57-59).

A començaments del segle XI, l'any 1012, un tal Sala, fill de Froià, era amo del castell de Barberà, que l'havia heretat dels seus pares. El mateix any, Sala va vendre al bisbe Borrell el castell de Santa Perpètua de Gaià i el de Barberà amb tots els seus termes, que probablement a principis del segle XI devien comprendre la totalitat de la comarca. Abans de 1017 el mateix bisbe Borrell i Sala de Santa Perpètua assignaven un nou terme al castell de Montclar que incloïa gairebé tota la Conca de Barberà. En conseqüència, el castell de Montclar va esdevenir la posició més avançada del comtat de Barcelona. El 1032 també tenim documentada una altra incursió sarraïna localitzada entre Argençola (Anoia) i el castell de Queralt, que degué afectar almenys el nord de la Conca. Després, és possible que, durant uns quants anys, la zona gaudís d'una certa tranquil·litat. L'afebliment del domini musulmà i l'avanç de la frontera del comtat de Barcelona permetrien l'establiment de grups de repobladors procedents del nord en alguns indrets de les terres de la comarca.

Progressivament, i a mesura que la repoblació era un fet que es consolidava amb els comtes de Barcelona, la gran extensió del terme del castell de Montclar fou retallada per donar peu

a la fundació d'altres llocs en aquesta part de la «Marca»: el 1043, els comtes Ramon Berenguer I i Almodis donaven el lloc de Conesa a Bernat Seniofred i a la seva esposa Amaltrud per tal que hi bastissin una fortificació. Vers el 1058, també els mateixos comtes, Ramon Berenguer I i Almodis, cedien el puig de Forès a Mir Foguet i al seu nebot Bernat Llop amb la condició que hi construïssin una altra fortificació. La reconquesta avançava per les dues carenes que dominen la Conca des del nord-est, com ens ho palesa l'ocupació cristiana de Santa Perpètua, Montclar, Santa Coloma, Conesa i Forès. Faltava fer el pas decisiu i baixar al pla de la Conca per fer eficaç la colonització posterior d'aquest territori. I aquest pas decisiu s'esdevingué el 1054 o 1068, quan els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis donaven en feu, a Arnau Pere de Ponts, el puig de Barberà per a la seva restauració i fortificació, incloent-hi el lloc de Prenafeta, castells que el 1067 passarien a dependre, juntament amb Arnau Pere, del comte Ermengol IV d'Urgell. El 1073 es fortificava el lloc de Vallverd i dos anys després Montbrió, per seguir, el 1076, amb la donació del puig d'Anguera a Bonfill Oliva, i a Adalbert, el puig d'Ollers, i el 1079 els comtes de Barcelona, que havien donat a la família Cervera importants dominis a la Baixa Segarra i a l'àrea que limitava amb la Conca de Barberà a fi d'organitzar-hi el repoblament cristià, atorgaren la donació de l'Espluga de Francolí, la posició més avançada del comtat de Barcelona.

En aquest context hom parla del despoblament que en aquests moments hi havia a la Conca. Referències docu-

mentals de mitjan segle XI empen frases com «ubi homo nullus habitat nec bovos non arat», és a dir, «terres on no hi habita cap home ni són conreades», referint-se al lloc de Forès vers el 1058; o bé «loco horroris et vaste solitudinis», un lloc d'horror i solitud, per descriure l'estat en què es trobaven les terres d'Ollers vers el 1076. Malgrat la frisança que transmeten els documents i l'aspecte descriptiu de la frase, cal considerar que el despoblament no devia ser absolut, sinó que el document es podia referir a un període transitori d'absència generalitzada de poblament, sense rebutjar petits nuclis aïllats (Carreras, 2000, 57-59). El 1080 hi ha notícies de l'assentament de Duesaigües, petit nucli proper a la confluència dels rius Anguera i Francolí.

Però, part de raó devien tenir aquests documents quan el 1086 hi hagué possiblement una falconada que devastà de ple la Conca i malmeté els intents repobladors iniciats. Una escomesa sarraïna caigué, potser inesperadament, sobre el castell de Barberà, defensat per Arnau Pere de Ponts juntament amb trenta cavallers. L'envestida fou tan virulenta que el mateix Arnau Pere fou ferit de mort junt amb els trenta cavallers: «perdé Arnallus Petri suum caput et XXX milites», diu expressament el document; a més, foren capturats els homes, les dones i els infants que hi havia. Així mateix, els sarraïns enderrocaren Barberà i senyorejaren aquestes terres durant molts anys, ens diu el document. Sans Travé analitzà aquests esdeveniments i els situà en el context de l'escomesa musulmana que en aquests anys posà fi també a la vida del vescomte de Cardona

Ramon Folc I quan defensava el castell de Maldà. Per tant, és versemblant creure que durant aquests moments la comarca fou devastada per les hosts sarraïnes, que tornaren a dominar la Conca possiblement fins ben entrat el segle XII. Els començaments del segle XII tampoc albiraven bons auguris per a la comarca. Les escameses dels almoràvits de 1107 i 1108 i les de 1114 i 1115 representaren una veritable impossibilitat de retornar a emprendre la restauració d'aquests indrets de la comarca. No serà fins a la conquesta de Tortosa (1148), Lleida (1149) i definitivament Siurana (1153) quan l'empenta repobladora reeixirà imparable a la comarca (Carreras, 2006, 57-61).

Consolidació del poblament durant el segle XII

La poca o nul·la documentació existent referent a la Conca des de la darrera dècada del segle XI fins a ben entrat el segle XII, referma la hipòtesi que la consolidació del poblament de la zona no es degué assolir. Sembla que la casa comtal dirigí la seva política expansiva vers Tortosa i Llevant per tal d'assegurar la ciutat de Tarragona. D'altra banda, el comte Ermengol IV d'Urgell havia fet avanços i preparava la conquesta de Balaguer. Per tant, llevat de l'absència documental, res no fa suposar que durant aquests anys les terres de la Conca visquessin un període de

Castell de Prenafeta, bastit en el segle XI. Foto: A. Carreras, 1980.

despoblament relatiu fronterer. És possiblement que la falconada de 1086 assestés un cop mortal a la repoblació institucional, però la iniciativa particular o la insistència de petits llogarets, que des de sempre havien viscut en aquests indrets (*vicus*), pogué subsistir durant aquests anys.

A començaments del segle XII la situació s'agreujà. Vers el 1102, els almoràvits envaïren la plana d'Urgell i, en els anys 1107 i 1108, hosts almoràvits penetraren violentament pel Penedès, assolaren la terra fins al castell de Gelida i s'apropriaren d'un gran botí i uns quants milers de captius. Aquestes ràtzies, juntament amb les de 1114-1115, degueren convertir altra vegada la Conca en un lloc de pas d'exèrcits hostils i, per tant, en un lloc insegur que possiblement es mantindrà fins a la caiguda de Siurana de Prades el 1153-1154, moments en què la represa repobladora reeixirà amb força.

Si s'analitza globalment el període anterior a la represa de la repoblació de la comarca vers el 1150, es veurà ja l'inici d'un pla estratègic colonitzador organitzat per la casa comtal. Sans i Travé afirma que hom pot observar una sèrie d'accions que van des de la donació del castell de Barberà, feta pel comte d'Urgell Ermengol IV a l'orde del Temple a primers de setembre de 1132, i confirmada a començaments de 1135 per Ramon Berenguer IV, fins a l'inici de les accions dutes a terme per Ramon de Cervera, el 1147, en concedir el Tallat a Guillem de Cabrera a fi que hi bastés un castell i repoblés el lloc, i continuades a partir de 1150 a l'Espluga de Francolí.

Però qui i què hi ha al darrere de tot això?, es pregunta Sans i Travé. Molt probablement el mòbil principal de l'empenta colonitzadora en aquest període fou Ramon Berenguer IV. El comte tenia serioses raons estratègiques per forçar l'establiment de la frontera de la Conca de Barberà, de cara principalment a les conquestes de Tortosa i Lleida i a la neutralització del nucli sarraí de Siurana. Però l'objectiu no es duqué a terme amb la prioritat que hauria volgut el comte, car Tortosa i Lleida cauen en poder dels catalans quan bona part de la Conca és terra erma i, per tant, línia fronterera insegura. L'eficaz acció de Ramon Berenguer IV a Tortosa implica un nou replantejament de la política de restauració cristiana a la contrada, i molt més a causa de l'existència d'un nucli sarraí, Siurana, d'una capacitat bèl·lica i d'una gran mobilitat, emparat per la seva situació geogràfica, sempre perillosa per l'establiment cristià a la Conca. Cal pensar, per tant, que el comte, davant de Tortosa, traçà el pla de la definitiva restauració de la Conca i dels indrets adjacents. Probablement, anys immediatament anteriors, el comte degué fer pressió als Cervera per tal que atenguessin la colonització efectiva dels dominis situats a la contrada: així s'entenen la concessió de 1147, feta per Ramon de Cervera a Guillem de Cabrera del castell del Tallat, o la de 1149, feta a Ramon de Boixadors, del lloc de Tarrés a fi que bastés una fortificació i colonitzés el terme, o fins i tot la donació del castell de Milmanda de 1149 per Guerau de Granyena a Arnau de Montpaó, el qual l'havia rebut anteriorment del comte Ramon Berenguer IV, la donació de Vimbodí

el 1149/1151 i l'interès en la repoblació a través del seu batlle Porcell de Cervera (Sans, 2002, 21, 211-12), o l'interès en Vila-salva i Vilaverd del 1155, cedida a Pere Berenguer de Vilafranca com a castlà amb exempció d'impostos. En tot cas, l'acció directa del comte es fa ben palesa quan el 1150 o 1151 dona *l'hortus populeti* a l'abat Sanç de Fontfreda perquè els monjos cistercencs hi fundin un monestir que possibiliti l'establiment cristià d'una forma definitiva en aquesta contrada, en la qual anys més tard s'inclourà el nucli de Vimbodí (1172) (Sans, 1990, 99-101).

Una vegada conquerida Siurana (1153-1154) i esvaït el perill musulmà de les Muntanyes de Prades, Tortosa i Lleida, les terres de la Conca, els seus castells i llogarets (*vici*) començaran una intensa tasca de repoblació i consolidació que ja no tindrà aturador, i amb això hi haurà una transformació agrària del paisatge que arribarà fins a l'actualitat, el qual fins aquells moments devia estar ple de boscúria. Una repoblació impulsada directament pels comtes de Barcelona en uns primers moments, empena pels senyors dels principals castells per encàrrec dels comtes barcelonins i ajudada pels monjos cistercencs de Poblet i l'orde del Temple amb menys intensitat. Poblacions com Vimbodí (1149/1151-1172), Montblanc (1163) i Sarral (1180) representaran les iniciatives reials de domini directe, mentre que Santa Coloma de Queralt, l'Espuga, Barberà, Forès, Solivella, Pira, Ollers, Belltall, Vallclara, etc. representaran les poblacions nascudes dels esforços de nobles i cavallers (Sans, 2002, 183).

Aquesta iniciativa repobladora seguí una estratègia ben planificada per incentivar l'arribada de nous pobladors per començar un procés de construcció de cases i desermar els boscos per convertir-los en camps de conreu, dimensionats per la jovada o extensió de terra que una parella de bous podia llaurar durant un dia. La crida dels senyors dels llocs implicava atraure gent procedent dels seus dominis (Solsonès, Segarra, Anoià, Bages, Berguedà, etc.) (Altisent, 1966, 200-202) amb donacions de terra i solars per edificar cases al redós dels castells i ajudar la seva reconstrucció i defensa quan fos necessari, a través de llaços de dependència senyorial o feudals, en una piràmide social ben escalonada. Així mateix, es començarà a posar en marxa una petita indústria molinera aprofitant, on es pugui, la força motriu de l'aigua dels rius Milans, Francolí, Anguera i Corb, i una xarxa de sèquies i recs transformaran les vores dels rius en espais d'horta fèrtils i productius, i nodriran les incipients poblacions de la subsistència necessària. També hi començaran a haver-hi forns comunals per poder disposar de més temps els pagesos i menestrals per dedicar-se a les seves tasques.

S'incentivarà l'arribada de menestrals (ferrers, fusters, teixidors, pelleters, mestres de cases, comerciants...) amb exaccions fiscals i l'alliberament de determinats usatges (concessió de franquícies i llibertats) per donar continuïtat i facilitats a la repoblació, principalment en els pobles sota règims senyorials.

Els senyors no van descurar l'aspecte espiritual dels nouvinguts i es

preocuparen per la construcció d'una església regentada pel seu capellà, que amb el temps n'esdevindrà l'escrivà i posteriorment el «notari».

A més de la iniciativa reial i senyorial, els ordes monacals també van tenir un paper important en la repoblació de la comarca. El monestir cistercenc de Santa Maria de Poblet rebia el poble de Vimbodí de mans del rei Alfons I el Cast el 1172 i es feia càrrec de la represa de la repoblació del lloc, no tant de la seva defensa, sinó del seu creixement urbà i econòmic, amb l'establiment de nous pobladors amb la donació de solars i construcció de cases dins el nucli i amb l'interès de fer créixer els censos, delmes i la novena part de les collites que pertocaven al monestir (Sans, 2002, 106-114). D'altra banda, i de forma testimonial, un altre monestir, el monestir de Montserrat, rebia Senan el 1170-1207 per cessió de la família Granyena, on hi havia possiblement una torre de defensa. Un lloc on amb anterioritat al 1159 ja hi havia hagut un petit nucli amb un reduït nombre de població estable, segurament propiciada per la família Granyena i posteriorment per Montserrat a través del seu clergue Ponç de Veciana amb condicions expressives de repoblar i edificar-ne el nucli (Altisent, 1981, 156, 164, 173). El monestir de Santes Creus assolirà també petites propietats i drets a la Conca durant el segle XII (Santa Coloma de Queralt, Sant Gallard, Montblanc, la Guàrdia dels Prats, Sarra i l'Espluga), poc significatives per considerar una acció repobladora. No serà fins al 1285 quan el monestir de Santes Creus assolirà un domini senyorial sobre Sarra i, posteriorment,

la Guàrdia dels Prats (Carreras, 1992, 176-178).

L'orde del Temple, per la seva part, que havia rebut les terres de Barberà (1132-1133), convertirà el lloc en comanda el 1172, amb els pobles de Pira, Ollers i el lloc del Pinetell. Tanmateix, abans de la constitució de la comanda, a Barberà ja hi havia un nucli de població i un castell que depenia dels Puigverd, que possiblement degueren atraure pobladors. Igualment, a la vall del Corb, els templers crearen la sotscomanda de Vallfogona de Riucorb (Albió, Montargull) per donació de Gombau d'Oluja el 1196 i s'estendrà amb altres drets sobre Conesa, Segura i la Sala de Comalats (Sans, 1980, 7-54; Fuguet, 1995, 205-228). Cal dir, però, que els templers no en foren els repobladors principals, ja que amb anterioritat, havien estat repoblats per senyors de la baixa noblesa o cavallers. Els templers no es caracteritzaren per l'atracció de nous pobladors, sinó per l'explotació de les terres, cases i molins per obtenir-ne un benefici.

Sigui com sigui, el cas és que a partir de la segona meitat del segle XII, la major part de pobles i nuclis de la comarca tindran tots els elements necessaris per donar vida als centres, i la població començarà a experimentar un creixement demogràfic sense precedents. Si bé és cert que no hi ha dades demogràfiques absolutes fins a l'arribada dels fogatges al segle XIV, els càlculs fets per Altisent a l'Espluga ens fan pensar en una població que podia ratllar els 800 d'habitants cap a finals del segle XII (Altisent, 1966, 207-208). Sans Travé estima que Vimbodí, en aquest mateix període, podia tenir uns 250 habitants

(Sans, 2002, 187). Són xifres prudentes, però que ens poden donar una idea proporcional dels nuclis poblacionals de la comarca. Tanmateix, altres llogarets no tingueren un desenvolupament tan marcat i restaren quasi en menció dels documents inicials. Foren una aspiració de poble truncada pels esdeveniments, situació o circumstàncies durant el segle XII. Són els casos de Turlanda —prop de Conesa, antigament anomenat Segura, que no reeixí com a poble durant l'edat mitjana, i fou habitat a partir del s. XVIII (Felip, 1995, 69)—, Sant Pere d'Anguera a Sarral, el Pinetell a Barberà, Milmanda a Vimbofí i Poblet...

ELS POBLES DE LA CONCA EN PLENA BAIXA EDAT MITJANA (S. XIII-XV)

Una vegada consolidat el poblament de la comarca i ubicat en els principals nuclis i llocs que coneixem actualment, es pot dir que el segle XIII representà el moment culminant del procés expansiu que havia començat a partir de la segona meitat del segle XII. Nous avenços tecnològics, noves formes de conreu de la terra, noves perspectives industrials, comercials i administratives, així com un increment de la massa monetària, possibilitaran un creixement sense precedents fins llavors. El procés expansiu tindrà com a resultat una esperança de vida més llarga i un augment demogràfic molt considerable. El creixement demogràfic comportà, també, el desenvolupament de l'estructura urbana i els inicis d'un incipient règim municipal en bona part dels nuclis de

la Conca. Un cas singular serà l'Espluga de Francolí, que s'estructurarà urbanísticament i territorialment en dos nuclis i dues jurisdiccions ben diferents dins de la mateixa població: l'Espluga Jussana o de baix, entorn del castell; i l'Espluga Sobirana, ubicada entorn del nucli del Capuig. Cadascuna amb una muralla perimetral que les separarà a la vegada. Cadascuna amb una jurisdicció diferent, heretada pels descendents de Ramon i Ponç de Cervera, amb dos termes igualment separats, un a l'est i l'altre a l'oest, fins que a mitjan segle XIII les dues jurisdiccions passaran als ordes militars: als templers (la Sobirana) i als hospitalers (la Jussana). Un cas paradigmàtic d'un mateix nucli urbà en mans de dues jurisdiccions famílies senyorials i dels ordes militars.

Creixement durant el segle XIII

El procés expansiu que s'experimentà en aquest segle obef a tres factors: primer, es deixaren enrere els segles convulsius de les lluites amb els musulmans i s'encetà un nou segle de pau i assossec; segon, l'increment agrícola amb la intensificació dels conreus guanyats al bosc i la millora de les llavors que produïren excedents agrícoles oferiren més possibilitats de supervivència a la població; i tercer, l'augment de la longevitat a conseqüència d'una millor alimentació i qualitat de vida. Tot plegat un augment demogràfic sense precedents a la comarca.

Tots aquests factors comportaran una expansió econòmica, el desenvolupament industrial dels molins, l'augment del perímetre de la major part dels nuclis urbans amb la cons-

trucció de noves cases i l'arribada de nous pobladors amb l'aparició en la documentació d'un bon nombre de nous cognoms inexistents en el segle anterior. Tot això tindrà com a resultat un fort increment de la població de la Conca en aquest segle. Si a això hi afegim que sorgí la necessitat d'ampliar o construir noves esglésies parroquials, suposadament més grans que les romàniques anteriors, podem concloure que és molt possible que el nombre d'habitants de la Conca es duplicués, com a mínim, durant el segle XIII.

Si apliquem un càlcul estimatiu de la capacitat de les noves esglésies construïdes o ampliades en aquell segle i calculem unes 3 o 4 persones per metre quadrat, podrem fer-nos una idea de la demografia dels nostres pobles cap a finals del segle XIII, abans dels primers fogatges existents de la segona meitat del segle XIV i dels efectes de la Pesta Negra. Aquest càlcul l'hem fet a l'Espluga, on el 1297 es construeix una nova església amb un espai per als feligresos d'uns 450 metres quadrats, cosa que podia suposar una capacitat de 1.350 a 1.800 persones, si estimem 3 o 4 persones per metre quadrat. Són càlculs que s'ajusten força a les dades que donen els fogatges posteriors (1358) detraient la davallada del 30% o 60% a causa de la pesta. De forma similar es poden estimar els habitants de Montblanc per la capacitat de l'església de Sant Miquel (1288), de 409,5 m², i la del convent de Sant Francesc (1286), de 509,36 m².

Un altre factor indicatiu del creixement era els delmes que cada poble havia de pagar a l'església en funció de la producció agrària dels seus habitants.

Per tant, el nombre de delmes podia ser també un indicador de la demografia i riquesa agrícola de cada poble. Un registre general de delmes (*rationes decimarum*) (Rius, 1946) ens pot ajudar a interpretar la població de cada poble de la Conca el 1297: Montblanc amb 300 sous de delme (Prenafeta, amb 60 sous, la Guàrdia amb 85 sous, Rojals amb 30 sous); Barberà i l'Espluga amb 130 sous, Sarral amb 125 sous, Forès amb 90 sous, Vimodí amb 65 sous, Vilaverd amb 59 sous, Rocafort amb 42 sous, Pira amb 35 sous i Montbrió amb 40 sous (Iglésies, 1967, 77).

És versemblant pensar que aquest augment demogràfic es dugué a terme pel mateix creixement vegetatiu de la població establerta ja des del segle XII, fruit d'una millor productivitat i alimentació. Però també gràcies a l'arribada de nous pobladors en el decurs del segle XIII. La manca de dades migratòries fa que de bon principi es rebutgi la idea de cercar-ne el nombre o la procedència; tanmateix, a tall de consideració, es pot dir que durant aquest segle apareixen nous cognoms, alguns gentilicis que poden indicar la procedència de l'individu. Ara bé, l'ús del cognom en aquesta època no és generalitzat ni regularitzat: és un temps de formació en què només les famílies nobles transmeten el cognom. Entre la gent corrent el cognom era determinat per l'ofici, pel nom del pare (antropònims), per les característiques físiques o morals i per la procedència. Repasant els personatges que protagonitzen els documents d'aquest segle, s'ha pogut separar una sèrie de cognoms que denoten la procedència: Guillem de Vallclara, Guillem de Guimerà, Bernat

de Daroc (Daroca?), Bernat de Vallbona, Bernat de Vilallonga, Ramon de Rauric, Pere de Barbastre, Bernat de Fullea, Guillem de Tàrrega, Bernat de Passanant, Pere de Senan, Pere de Calaf, Joanet de Súria, Berenguer de Benifassà, Bernat de Capafonts, Arnau de Lúbia [*vic*], Ramon de Fraga, Josep de Balaguer, Robert de Vilaplana, Guillem de Nalec, Jaume de Bellall... No és arriscat pensar que alguns d'aquests personatges provinguessin, juntament amb les seves famílies, d'alguns d'aquests llocs o, si més no, que hi podien tenir alguna relació. Com podem veure, els moviments migratoris podien tenir un origen intern en els mateixos pobles de la comarca o de llocs més allunyats. A tall de curiositat, els noms més corrents per a homes eren Bernat, Guillem, Pere i Ramon.

Pel que fa a altres aspectes de la demografia, poca cosa més se'n pot dir, ara per ara. Extrapolant estudis antropològics, tot i que és difícil precisar-ho, sembla que l'esperança de vida en aquest segle era de trenta a cinquanta anys (de vint-i-cinc a quaranta en el segle XII) i que els homes vivien més que les dones. La majoria d'edat i la possibilitat de casar-se començaven als catorze anys; en conseqüència, els fills arribaven ben aviat, ja que la menarquia podia aparèixer vers els tretze anys. No devien ser, però, els primers parts la causa d'una elevada mortalitat femenina, sinó potser el desgast provocat per embarassos continus lligats a condicions de treball molt dures en la població pagesa (Vives, 1990, 147). També la mortalitat infantil era molt elevada a causa de les malalties i els coneixements mèdics rudimentaris, els

costums i la manca d'higiene. Pel que fa als que sobreviuen, la seva infantesa devia durar poc, ja que s'incorporaven a la vida adulta ben aviat, tal com se'ns presenta avui en les societats no industrialitzades (Carreras, 2000, 182-185).

La gran davallada demogràfica dels segles XIV i XV

A mitjan segle XIV començaran a sorgir els primers llibres de fogatges, en els quals es comptaran els caps de casa de cada família representada simbòlicament per una llar de foc. El seu objectiu és recomptar les persones de cada lloc a efectes impositius per sufragar la guerra amb Castella. El 1358 la Cort General de Barcelona va concedir un donatiu al rei a fi de sufragar els costos de l'anomenada guerra dels Dos Peres. El fogatge va afectar els focs dels braços eclesiàstic i militar, però no les ciutats, viles o llocs del braç reial. Serà el primer fogatge conegut fins ara (Pons, 1964). Com que durant aquest segle, els estralls delmaran la població i, en conseqüència, els impostos, es faran nous fogatjaments el 1360, 1365 i 1378, per tal d'actualitzar les bases de dades impositives. Malgrat que els fogatges no reflecteixen una demografia fiable, atès que el seu objectiu és fiscal i no demogràfic, ens poden indicar, amb totes les reserves, un nombre aproximat d'habitants. Sense pretendre ser exhaustius, una mostra dels fogatges del segle XIV ens permetrà veure l'evolució aproximada de la població de la Conca.

El segle XIV no serà un segle esplendorós. El primer indicatiu de la davallada econòmica i possiblement demogràfica

ens és expressat pel que es va anomenar «lo primer mal any» de 1333, any amb el qual va començar un seguit de males collites i, en conseqüència, l'afebliment de la població, que culminà el 1348 amb la Pesta Negra, que si bé no afectà tot arreu igual, fou l'inici d'una sèrie de rebrots que es perllongaren en el temps. El fogatge de 1358 reflecteix una població de 1.902 focs per tota la comarca, amb un afegitó de focs no comptabilitzats en un primer moment del fogatjament (Pons, 1964, 493). Això vol dir un nombre d'habitats que aniria entorn dels 8.559, si apliquem un coeficient baix de 4,5 persones per foc i de 9.510 si considerem 5 persones per foc. Si suposem una davallada prudent d'un 30% de població dels inicis del «primer mal any» (1333) i els efectes de la pesta de 1348 i les seves seqüeles fins al 1358, es pot arribar a extrapolar orientativament que la població que hi devia haver a la comarca el primer quart del segle XIV rondava els 2.473 focs, la qual cosa vol dir que possiblement ratllava els 11.128 habitants o 12.365 aproximadament, segons el coeficient que apliquem.

A partir de la segona meitat del segle XIV la població experimenta una regressió amb petits alts i baixos. Una sèrie d'epidèmies i calamitats naturals i estralls per la guerra amb Castella, anomenada guerra dels Dos Peres (1356-1375), s'aferrissaren en la població (vegeu *infra* el capítol de les grans calamitats). Els temps de creixement del segle XIII havien passat.

En el fogatge de 1365 s'observa un descens significatiu de població, ja que dona 1.574 focs, és a dir, uns 7.083 habitants; això vol dir una davallada del

17% respecte al 1358. Probablement aquesta davallada va ser conseqüència de la guerra amb Castella i d'algun brot epidèmic de 1371. En canvi, en la comparació entre 1365 i 1378 hi ha un creixement moderat del 6%, ja que es va recuperar un centenar de focs, probablement una vegada acabada la guerra.

El darrer i últim fogatge que tenim de l'edat mitjana és del segle XV, en concret de 1497. Aquest fogatge, un altre cop, reflecteix clarament les conseqüències demogràfiques d'una altra guerra, la Guerra Civil Catalana entre Joan II i la Generalitat (1462-1472), que causà estralls a la Conca, amb la destrucció i saqueig de pobles i llocs, principalment el 1464. No es disposa de cap fogatge anterior a l'esmentat any per veure l'impacte de la guerra i l'evolució de la població durant el segle XV, llevat de l'estudi evolutiu dels obituaris fet per Valentí Gual. Reflecteix acuradament un seguit d'anys de crisis de mortalitat (1430, 1441, 1449-1450, 1456-1457, 1464, 1466, 1490 i 1497). Tot plegat, només el període de 1467-1489 apareix lliure de grans mortalitats (Gual, 1991b, 718). Una sèrie de calamitats fuetejaran la població en aquest segle i la delmaran de manera extraordinària. El nombre de focs va baixar als 1.058 i la població es va situar cap als 4.802 habitants aproximadament. Això significa una davallada del 36% respecte al fogatge de 1378 i d'un 44% respecte al de 1358. Si ho ampliem a principis del segle XIV, la caiguda podria haver estat del 57%, és a dir que dels 11.127 habitants aproximadament que hi havia a la comarca a principis del segle XIV, es passà a 4.761 a finals del segle XV. També cal tenir en compte

els atacs contra les comunitats jueves de 1348 i 1391, que es culpaven dels brots de pesta, malgrat que ara per ara no els podem comptabilitzar.

Les poblacions més grans eren Montblanc, amb uns 287 focs (1.292 habitants aprox.) (París, 1978), i l'Esplugua, amb 178 focs (802 habitants aprox.) (Costa, 1980); Sarral, amb 136 focs (612 habitants aprox.); Vimbodí, amb 111 focs (540 habitants aprox.), i Barberà de la Conca, amb 61 focs (275 habitants aprox.) (Juliano, 1983; Gual, 2004, 20-21). Si tenim en compte la fiabilitat relativa dels fogatges i del càlcul de persones per foc, podem concloure que la Conca tenia a finals del segle XV uns 1.100 focs i una població aproximada de 4.500 a 5.000 habitants. La densitat de població a finals de l'edat mitjana era d'uns 2,7 habitants per quilòmetre quadrat, una de les més baixes que es registraran a la comarca en el decurs dels darrers segles.

En conseqüència, l'evolució de la població de la Conca de Barberà durant l'edat mitjana ve determinada per dos períodes clarament marcats: el primer va des del segle IV, moment de la caiguda de la forma de vida estable de finals de l'Imperi romà fins a mitjan segle XII, una vegada esvaït el domini musulmà. En aquests 700 anys hi ha un poblament permanent però no estable en un mateix lloc; a grans trets, el poblament és intermitent en funció dels moments convulsius, s'aparta de les vies de comunicació en moments de perill i retorna als llocs ancestrals una vegada s'esdevenen moments de tranquil·litat.

El segon període té lloc a partir de la segona meitat del segle XII. Una ve-

gada esvaït el perill musulmà de la zona (caiguda de Tortosa el 1148, Lleida el 1149 i Siurana 1154), el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, impulsa la repoblació de la comarca, fent donació de terres a nobles i senyors, als monjos cistercencs i a l'orde del Temple, amb les condicions de construir fortificacions, defensar el lloc i repoblar els territoris, els quals a la vegada atorguen terres, solars i beneficis fiscals a nous pobladors procedents, en bona part, del lloc d'origen dels nobles o senyors. A partir de llavors la població de la comarca es consolidarà amb un assentament permanent als mateixos llocs que coneixem actualment i començarà un creixement urbanístic i demogràfic sense precedents que no s'aturarà fins al segon quart del segle XIV, quan la població entrarà en regressió a causa de les grans epidèmies que fuetejaran aquests últims segles medievals, a més de la guerra amb Castella de 1356-1375 i la Guerra Civil Catalana de 1462-1472, cosa que significarà una davallada aproximada del 57% de la població.

LA POBLACIÓ EN L'ÈPOCA MODERNA (S. XV-XVIII)

La Conca de Barberà encetarà l'edat moderna amb bones perspectives de creixement. El segle XVI esdevindrà un període de pau a la comarca, potser l'únic segle des del segle XIII fins a l'actualitat, en què els estralls de la guerra no fuetejaren la comarca. Malgrat que les epidèmies i les conseqüències climàtiques també van afectar la Conca, serà un segle de creixement que no s'atura-

Població de la Conca de Barberà en els segles XIV i XV

Població	Focs estimats a. de 1348		1358		1365		1378		1497	
	+30% focs de 1358	Habitants	Focs	Habitants	Focs	Habitants	Focs	Habitants	Focs	Habitants
Albió	18	82	14	63						
Barberà	134	603	103	464			88	396	61	275
Bellfoll	17	76	13	59						
Blancafort					96	432	90	405	54	243
Biore del Gàtià	26	117	20	90						
El Fonoll	16	70	12	54						
Forés					101	455	111	500	24	108
La Glorieta	17	76	13	59						
La Guardia dels Prats	79	357	61	275	41	185	50	225	33	149
La Sala de Comalats	22	99	17	77						
L'Espuga Sobirana	204	918	157	707	47	212	49	221	129	581
L'Espuga Jussana	134	603	103	464	103	464	58	261	49	221
Lilla					38	171	28	126	8	36
Montblanc	664	2.989	511	2.300	457	2.057	486	2.187	287	1.292
Montbró de la Marca	12	53	9	41			4	18		
Ollers	17	76	13	59			6	27	5	23
Passanant	55	246	42	189						
Prenafeta	18	82	14	63	19	86	17	77	22	99
Pira	39	176	30	135			34	153	20	90
Rocafort	34	152	26	117	45	203	46	207	33	149
Rojals					29	131				
Sant Gallard	7	29	5	23						
Santa Coloma de Q.	494	2.223	380	1.710	145	653	161	725		
Sarral					221	995	194	873	136	612
Segura	36	164	28	126						
Senan	34	152	26	117						
Solivella					73	329	63	284	34	153
Vallclara							61	275	25	113
Vallfogona	142	638	109	491						
Vallverd	12	53	9	41					6	27
Vilaverd	69	310	53	239	54	243	51	230	21	95
Vimbodí	137	614	105	473	105	473	77	347	111	500
Total focs i habitants	2.436	10.957	1.873	8.429	1.574	7.083	1.674	7.533	1.058	4.761

FONT. Elaboració pròpia. Cal advertir que aquestes xifres són orientatives, atesa la feblesa dels fogatges com a font demogràfica. Hem aplicat el coeficient de 4,5 persones per foc per donar una aproximació del nombre d'habitants de la comarca, atès que és una època de crisi. Com a punt de partida del nombre de població abans de la Pesta Negra, s'ha agafat el fogatge de 1358 i s'ha incrementat en un 30%, ja que aquest percentatge podria representar orientativament i amb molta prudència la pèrdua de població de la comarca pels efectes de males collites i incidència de la Pesta Negra. També cal dir que en el fogatge de 1358 no apareixen els llocs corresponents al braç reial, com podia era el cas de Sarral o Montblanc. En la vegueria de Montblanc s'ha fet recomptant els focs assignats a determinats nobles (Guillem Alanyà amb 44 focs, Guillem Jané amb 17 focs, Gombau d'Anglesola amb 62 focs, alguns corresponien a les Piles, Macianus, missatger de Barcelona, amb 58, Arnau de Cervelló amb 17). Pel que fa a Santa Coloma s'han agafat els focs assignats a Dalmau de Queralt, segons el fogatjament, cosa que fa que s'hagin de prendre aquestes dades en reserva, ja que poden incloure altres llocs fora de Montblanc (Pons, 1964, 449-450) (Iglésies, 1966,80). Aquestes dades són purament orientatives, atès que hi ha nuclis que no figuren en el fogatge, com Llorac, Rauric, Pontils, Santa Perpètua i Vilanova de Prades.

rà fins a la guerra dels Segadors de mitjan segle XVII i posteriorment la guerra de Successió de principis del segle XVII. Tot i així, el creixement demogràfic, econòmic i urbanístic serà espectacular a partir de mitjan segle XVIII.

Lenta recuperació durant el segle XVI

Esvaït el fantasma de la Guerra Civil Catalana i entrat el segle XVI, comença un període de prosperitat assolida. La majoria dels pobles de la comarca van experimentant un lleuger però progressiu augment de població. El llarg període de tranquil·litat que durarà fins a la guerra dels Segadors de 1642, amb una producció d'aliments més abundosa que ajudaran a apaivagar els cicles de carestia i els nous avenços d'aquest segle propiciats pel Renaixement pel que fa a medicina, ajudaran a una millor nutrició que afavorirà la salut de la població i en conseqüència el seu creixement vegetatiu.

Així, veurem com la davallada dels segles medievals sembla aturar-se en el cens de 1515, i la recuperació demogràfica es fa palesa al cens de 1553 amb un augment d'uns 357 focs (222 focs a la Conca estricta i 131 l'altiplà segarrenc) sobre la xifra que tenia el 1497. Això vol dir en total un augment d'un 25% en 56 anys. Montblanc, amb 374 focs en el nucli urbà i 441 en el conjunt municipal (la Guàrdia dels Prats 47, Lilla 10 i Prenafeta 10), es manté en el dotzè lloc en el rengle de poblacions més grans de Catalunya, superant Manresa, Terrassa, Sabadell (Iglésies, 1966, 79; Gual, 1991b; Gual, 2004, 22).

Tanmateix, la comarca continuava essent molt pobra. En paraules d'Henry Cook, que acompanya Felip II en un viatge de Saragossa a Barcelona, les cases de Montblanc, o bé apareixen enderrocades o estan a punt de caure (Iglésies, 1966, 79). La densitat se situa en un 3,6 focs per quilòmetre quadrat.

No hem d'oblidar tampoc l'efecte de l'expulsió dels jueus el 1492 i la repercussió que va poder tenir en la demografia dels pobles on hi havia calls, com Montblanc o Santa Coloma de Queralt, i comunitats hebrees, com a Sarra i l'Espluga, principalment. Amb totes les conseqüències negatives que això va poder suposar, d'altra banda, també s'ha de tenir en compte que molts jueus abandonaren les seves creences davant la pressió i abraçaren la nova religió imposada (*marrano, cristians novells*) canviant el nom hebreu per un altre del país. En el cas de l'Espluga es veu com a exemple la transformació d'una *mezuzà* (encaix fet en una dovella del brancal de la porta d'entrada a les cases jueves que contenia un petit pergami amb oracions hebrees) repicant-la per convertir-la en una creu, i també en els nous cognoms que apareixen en el fogatge de 1497 (Andreu, Savater [vic], Pere, Carnicer [vic], Fuster, Cots, Vidal...), que, a vegades, eren els noms corrents de l'època que posaven els que apadrinaven, protegien o tenien amistat amb els jueus que es batejaven i es convertien (Carreras, 2000, 397; Lascorz, 2013, 69-70).

A fi de convertir en població el nombre de focs de cadascuna de les localitats de la Conca el 1553 i atansar-nos, ni que sigui aproximadament,

Població de la Conca de Barberà a mitjans del segle XVI

Lloc	1497		1515		1553		Balanc entre 1497 i 1553
	Focs	Habitants	Focs	Habitants	Focs	Habitants	Focs
Aguiló	-	-	30	150	32	160	32
Barberà de la Conca	61	305	68	340	72	360	11
Bellall	13	65	8	40	9	45	-4
Biure	17	85	18	90	15	75	-2
Blancafort	54	270	53	265	50	250	-4
Conesa	43	215	33	165	45	225	2
El Fonoll	1	5	3	15	3	15	2
L'Espuga de Francolí	179	895	133	665	151	755	-28
Figueroles	6	30	5	25	4	20	-2
Forès	24	120	22	110	28	140	4
Gualalmon	12	60	11	55	-	-	-43
La Cirera	4	20	4	20	7	35	3
La Glorieta	4	20	4	20	6	30	2
La Guàrdia dels Prats	33	165	37	185	47	235	14
La Poble de Ferran	4	20	5	25	6	30	2
La Sala de Comalats	3	15	5	25	5	25	2
Les Piles	16	80	17	85	21	105	5
Lilla	8	40	5	25	10	50	2
Llorac	12	60	10	50	11	55	-1
Montarull	7	35	7	35	10	50	3
Montblanc	287	1.435	300	1.500	374	1.870	87
Montbrío de la Marca	-	-	-	-	2	10	2
Ollers	5	25	5	25	6	30	1
Pasanant	25	125	23	115	35	175	10
Pira	20	100	21	105	21	105	1
Pontils	17	85	11	55	9	45	-8
Prenafeta	22	110	-	-	10	50	-12
Rauric	8	40	8	40	8	40	0
Rocafort de Queralt	33	165	37	185	44	220	11
Rojals	-	-	10	50	16	80	16
Sant Gallard	5	25	6	30	4	20	-1
Santa Coloma de Q.	101	505	123	615	173	865	72
Sta. Perpítua de Gaià	10	50	5	25	10	50	0
Sarral	136	680	146	730	187	935	51
Savallà del Comtat	22	110	24	120	26	130	4
Segura	9	45	10	50	13	65	4
Senan	3	15	0	-	4	20	1
Solivella	34	170	36	180	43	215	9
Vallelars	25	125	-	-	31	155	6
Valleperes	-	-	4	20	6	30	6
Vallespinosa	12	60	10	50	14	70	2
Vallverd de Queralt	6	30	7	35	10	50	4
Vilanova de Prades	9	45	14	70	20	100	11
Vilaverd	21	105	22	110	44	220	23
Vimodrí	111	555	-	-	137	685	26
TOTALS	1.422	7.110	1.500	6.500	1.779	8.895	357

FONT. Elaboració pròpia a partir de l'acumulació de dades de diversos autors (Iglésies, 1966, 90-93; Gual, 2004, 24) i agafant el número de 5 persones com a coeficient multiplicador per foc, atès que és una època de bonança.

al nombre d'habitants, cal veure l'anterior quadre acumulatiu de població.

Els llocs que més van créixer van ser Montblanc, Santa Coloma de Queralt i Sarraí. Cal advertir que Senan, en el fogatge de 1515, no registra cap foc i que el 1497 sols en tenia 3, cosa que potser indica que el lloc no superà les crisis i restà despoblat (Iglésies, 1966, 93). Tanmateix, el 1549, el monestir de Poblet inicia una repoblació de Senan amb un establiment de nou pobladors, que encara no va quedar reflectit del tot en el fogatge de 1553. Aquests nou repobladors eren: Bernat, Mateu i Rafel Vallverdú, Joan i Jaume Gili, Joan Queralt, Pere i Gabriel Pinyol i Pere Cugat. La condició que se'ls imposà fou que s'havien de fer vassalls del monestir i havien de prestar jurament de fidelitat i homenatge a l'abat, tot detallant els delmes, primícies i altres usos senyorial que havien de pagar al monestir. Investigacions posteriors de Gual sobre la procedència d'aquests nou repobladors fan referència a la zona nord de les Muntanyes de Prades (Gual, 2007, 421-422; Belenguier; Dantí; Gual, 1999). Si considerem que els nou pobladors havien de «fer foc i estada en el lloc de Senan», es pot pensar que podien correspondre a nou focs o famílies, integrades per unes cinc persones per família, si fos el cas que tots estiguessin casats i amb fills, cosa que no poden constatar. Malgrat això, si així fos, a tot estirar el nombre d'habitats de Senan seria d'uns 45. Un quants anys després, el fogatge de 1553 ens confirma l'establiment de quatre cases: la de Joan Gili, la de Joan Queralt, la de Mateu Vallverdú i la de Pere Pinyol. Per tant, en aquests quatre anys, cinc

repobladors inicials no consten inscrits al fogatge (Bernat i Rafel Vallverdú, Jaume Gili, Gabriel Pinyol i Pere Cugat). Potser en aquest cens de 1553 encara no s'hi havien establert tots els repobladors cridats el 1549, potser alguns no acceptaren les condicions del monestir... Tot són preguntes que ara per ara no podem respondre. El cas és que la comunitat de Senan seguí prosperant al llarg dels segles posteriors gràcies a aquesta iniciativa del monestir de Poblet de 1549 (a principis del segle XVIII, el cens de 1708 aporta 11 cases a Senan) (Gual, 1991b, 51-51; Grau i Gual, 1990, 48; Gual, 1999, 12-13, 30-33). És possible que aquests tres germans Vallverdú fossin l'origen d'aquest cognom força comú a Senan durant bona part del segle XX?

L'absència de registres poblacionals dels fogatges es pot observar en altres llogarets de la comarca, motivada bé per manca de dades o per un despoblament estacional (l'antic nucli de Prenafeta).

Els sotracos dels estralls del segle XVII en la població

El creixement que es va experimentar en el segle XVI va continuar fins al primer terç del segle XVII. A escala general, Catalunya passà de poc més de 224.000 habitants l'any 1497 a 475.000 el 1626. La immigració occitana va ser un factor que contribuí notablement al creixement demogràfic del Principat, principalment en les grans ciutats i litoral, més que en pobles rurals i petits. La incidència del corrent migratori a la Conca de Barberà no va ser tan im-

portant com en altres llocs, llevat de Vimbodí, Vilaverd i Santa Coloma de Queralt. Hi ha presència en altres pobles com Barberà, Blancafort, Forès, la Guàrdia dels Prats, Pira, Montbrió, Vallerclara i Vilanova. Es podria xifrar en un 10% en el període àlgid de la immigració (1580-1630). La majoria dels «francesos» casats a la comarca provenien del Pirineu i Prepirineu (75 %); la resta eren del Massís Central francès (de l'Est per als occitans) (20%) i sols un 5% del Llenguadoc (la mostra total és de 62 individus). Pel que fa a les professions, la majoria es dedicaven a la pagesia i ramaderia. A la vila de Santa Coloma de Queralt, entre 1565 i 1650, en un 9% dels casaments de la parròquia hi trobem un francès, però abans, entre 1571 i 1580, eren un 15%. Un bon nombre es dedica al sector primari; altres són ferrers, mestres de cases, pentinadors de cànems, serradors sabaters, teixidors de lli, basters, tintorers i moliners, boters, pedrenyalers, vidriers i també en menys proporció comerciants (Gual, 1991a, 15-42, 47-51, 71-73; Gual, 1991a; Roca, 2002, 244-245). El motiu principal d'aquesta migració fou que al darrer terç del segle XVI a França havia començat un conflicte entre catòlics i calvinistes (hugonots). El conflicte seria mostra d'un seguit de guerres de religió que, a més de canviar el mapa polític d'Europa, va provocar, en aquell cas, la fugida massiva de ciutadans francesos. També s'hi podien afegir altres causes, com un excés de població als comtats pirinencs de Comenge, Tarba..., el bandolerisme, la pobresa existent al Massís, la tradició migratòria d'Alvèrnia cap al Migdia... Tot plegat un conjunt de fam,

pesta i guerra que expliquen les causes d'aquesta immigració a Catalunya (Gual, 1991a, 7-9).

Així, a grans trets, del 1497 al 1626, la població catalana sembla que va experimentar un creixement del 111% com a producte de la immigració francesa i d'un creixement vegetatiu favorable. De tota manera, el percentatge s'ha inferit a partir d'una arriscada extrapolació dels resultats obtinguts a partir d'un cens del bisbat de Vic del 1626.

Les investigacions demogràfiques de Gual han palesat puntes de mortalitat a la Conca de forma prou clara entre els anys 1603 i 1605, potser per alguna malaltia i un període de fam generalitzat; del 1626 al 1655, la pèrdua hauria estat d'un 25%, a causa de la carestia, de la pesta i la crisi agrícola (1628-1632), del gran atac de la mort negra (1648-1653) i dels efectes de la guerra dels Segadors (1640-1652). Del 1655 al 1717, la població va créixer un 42,2%, fet que tot just va compensar les pèrdues anteriors i que va tenir un caràcter desigual en el territori (Gual, 1991b, 721; Gual, 2004, 25). Els pobles que perden focs durant aquest període són Montblanc (99 focs), Vimbodí (72 focs), la Guàrdia dels Prats (7 focs), Forès (4 focs), Barberà de la Conca (2 focs) i Vallerclara (1 foc). Els altres en guanyen, principalment Vilaverd (39 focs), Solivella (29 focs) i Rocafort (28 focs) (Gual, 1991b, 15).

Les conseqüències més desastroses són atribuïbles a la guerra dels Segadors, que fou especialment cruenta i devastadora en algunes poblacions de la comarca. Sarral, Montblanc, l'Esplugu, Vimbodí, Rocafort de Queralt,

Forès... pateixen fortes batzegades (incendis, saquejos, espolis, morts, destrucció, violacions...) alhora que una gran pandèmia de pesta, comparable a la de 1348, fuetejava la comarca a mitjan segle. Amb tots aquests estralls, la recuperació demogràfica no es farà palesa fins a la segona meitat del segle. El primer cens conegut de 1708 dona una població aproximada per a tota la Conca de 1.809 focs, xifra que suposa un increment de 34 focs (1,9%) sobre els focs de 1553 (1.781). Si ho convertim en habitants, la població devia estar al voltant dels 9.045 habitants, és a dir, hi havia un increment de 165 persones respecte a la població de 1553. Els pobles que més van créixer foren Vilaverd, Solivella, Rocafort, Blancafort, l'Espluga, Vilanova de Prades, Montbrió, Sarral i Pira. I els pobles que perderen població foren Montblanc, Vimbodí, la Guàrdia dels Prats, Forès, Barberà i Vallclara. Per tant, malgrat la immigració occitana (estancada arran de la guerra de Secessió o dels Segadors), els estralls del conflicte bèl·lic i els episodis de pestilència i altres malalties, no deixaren recuperar de manera significativa la demografia conquesca durant el segle XVII.

Augment significatiu de la població durant el segle XVIII

Al llarg del segle XVIII la població catalana es doblà un cop acabada la guerra de Successió (1701-1714). Durant aquest segle, molts dels nostres pobles experimentaren un creixement urbanístic, fruit d'un espectacular augment demogràfic. Fins i tot en alguns pobles

conserven encara el nom de «carrer Nou», originat pel boom urbanístic d'aquells anys (l'Espluga). Si a començaments de segle (1718), una vegada acabada la guerra, la població de la Conca, inclosa la Baixa Segarra, era de 7.558 habitants, arriba als 19.171 habitants el 1787, és a dir, augmenta 11.613 habitants. Un increment que podríem xifrar en un 153%, malgrat els embats letals de la verola, que en els anys 1746, 1781 i 1797 afectaren la població infantil i juvenil (Grau, Gual i Puig, 1990, 33-34). Cal tenir present que els censos de població d'inicis del segle XVIII són defectius i que, per tant, el creixement seria, en realitat, més tènue (Grau, Gual i Puig, 1990).

El salt de moltes poblacions és espectacular, principalment a la Conca estricta, on Vimbodí augmenta 919 habitants (298%), l'Espluga 1.471 (221%), Santa Coloma 1.178 (165%), Sarral 1.454, (157%), Montblanc 1.986 (132%)... La densitat de població ratllà els 29,4 habitants per quilòmetre quadrat, densitat mai vista fins llavors i que a tall comparatiu era quasi com l'actual (Grau, Gual i Puig, 1990, 37-63).

El creixement demogràfic va ser fruit del manteniment d'unes altes taxes de natalitat (entorn del 40-45%) alhora que tenia lloc un descens de la mortalitat catastròfica adulta, possiblement causada per la desaparició de la pesta bubònica, no suplantada amb el mateix grau d'impacte per paludisme, tifus i verola (Gual, 1991b, 722). L'expansió de la vinya, principalment a partir de la segona meitat del segle XVIII, va permetre mantenir la població elevada, la qual va impulsar aquest conreu. La retroalimentació permetia

Població de la Conca de Barberà entre el 1553 i el 1708

Lloc	1553		1708		Balanc
	Focs	Habitants	Focs	Habitants	Focs
Aguiló	32	160	27	135	-5
Barberà de la Conca	72	360	70	350	-2
Beltall	9	45	14	70	5
Batre de Gaià	15	75	19	95	4
Blancafort	50	250	69	345	19
Conesa	45	225	34	170	-11
El Fonoll	3	15	1	5	-2
L'Espuga de Francolí	151	755	167	835	16
Figuerola	4	20		0	-4
Fordà	28	140	24	120	-4
Guilmons	-	-	11	55	11
La Cirera	7	35	6	30	-1
La Glorieta	6	30	-	0	
La Guàrdia dels Prats	47	235	40	200	-7
La Poble de Ferran	6	30	9	45	5
La Sala de Comalats	5	25	4	20	-1
Les Piles	21	105	18	90	-3
Lilla	10	50	32	160	22
Llorac	11	55	6	30	-5
Montargull	10	50	9	45	-1
Montblanc	374	1.870	275	1.375	-99
Montbrí de la Marca	2	10	15	75	15
Ollers	6	30	8	40	2
Passanant	35	175	29	145	-6
Pira	21	105	30	150	9
Pontils	9	45	19	95	10
Prenaferrera	10	50	-	0	
Rauric	8	40	3	15	-5
Rocafort de Queralt	44	220	72	360	28
Rojals	16	80	28	140	12
Sant Gallard	4	20	6	30	2
Santa Coloma de Queralt	173	865	174	870	1
Santa Perpètua de Gaià	10	50	25	125	15
Sarrià	187	935	196	980	9
Savallà del Comtat	26	130	20	100	-6
Segura	13	65	12	60	-1
Senan	4	20	11	55	11
Solivella	45	225	74	370	29
Vallclara	31	155	30	150	-1
Valldeperes	6	30	-	0	
Vallespinosa	14	70	26	130	12
Vallverd de Queralt	10	50	14	70	4
Vilanova de Prades	20	100	35	175	15
Vilaverd	44	220	83	415	39
Vimbodí	137	685	65	325	-72
TOTALS	1.781	8.905	1.810	9.050	29

FONT. Elaboració pròpia a partir de l'acumulació de dades de diversos autors (Iglésies, 1966, 90-93; Gual, 1991b; Gual, 1999, 12; Gual, 2004, 24) i emprant el número de 5 persones com a coeficient multiplicador per foc.

alguns avantatges al conreu tradicional del policultiu: eliminació del guaret, collites més regulars i la possibilitat de productes secundaris de fàcil exportació (aiguardents) (Porta, Serra, 2015; Hernández, 2018, 58). Tot plegat, una bonança econòmica i de prosperitat.

La necessitat de mà d'obra comportà l'arribada de gent forana als pobles de la comarca. En primer lloc, va suposar un transvasament de mà d'obra de pobles petits a pobles més grans on la vinya estava més estesa i, en segon lloc, l'arribada de gent d'altres comarques limítrofs o més allunyades. En el cas de Montblanc, l'estudi dels llibres de baptismes cap a finals del segle fet per Josep M. Grau (1990) dona com a resultat que un 40% dels pares dels infants batejats eren de fora de la vila però de procedència conquesca, el 25,5% del Camp de Tarragona, un 16% de procedència molt diversa i un 19% repartida entre l'Urgell, les Garrigues i l'Anoia (Gual, 1993, 66). Un altre exemple podria ser el de Barberà de la Conca, on, entre el 1701 i el 1800, un 24% d'homes i dones que es van casar al poble eren forasters de l'Alt Camp (Gual, 1993, 110). O l'Espluga, on aquest percentatge és del 30% cap a l'últim terç del segle (Roca, 2002, 251-254). Segueixen les migracions occitanes durant aquest segle, començades en el segle anterior, encara que amb molt poca incidència en la població de la comarca (Gual, 1991a, 22; 1991b; Roca, 2002, 244).

LA POBLACIÓ EN L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA (S. XIX-XXI)

La major part de l'època contemporània que viurà la Conca de Barberà vindrà marcada per importants convulsions socials, agràries i fenòmens migratoris, principalment durant l'última dècada del segle XIX i la primera meitat del segle XX. Tanmateix, també hi haurà dos períodes de fort creixement econòmic i demogràfic. El primer té lloc durant l'anomenada Febre d'Or (1876-1886), produïda per la intensificació del conreu de la vinya, però que, a la vegada, esdevindrà la causa d'una profunda crisi arran de la fil·loxera (1893). Una crisi que es prolongarà entrat el segle XX i que enllaçarà d'alguna manera amb les conseqüències de la Guerra Civil Espanyola. Un segon període de creixement començarà entrada la segona meitat del segle XX, moment en el qual la comarca experimentarà un augment econòmic sense precedents i un considerable increment demogràfic, amb una forta immigració de població espanyola fins a la darrera dècada del segle XX, que serà seguida d'una immigració estrangera a partir dels primers anys del segle XXI.

Fluctuacions de la població durant el segle XIX

El segle XIX fou un període de grans convulsions socials que marcaran el ritme de creixement de la població. A més de les calamitats seculars, la guerra del Francès (1808-1814), les tres guerres carlines (1833-1840; 1846-1849;

Població de la Conca de Barberà al segle XVIII

Lloc	Any 1718	Any 1719	Any 1787	Any 1789	Balanç
	(Conca estr.)	(B. Segarra)	(Conca estr.)	(B. Segarra)	
	Habitants	Habitants	Habitants	Habitants	Habitants
Aguiló		123		207	84
Albió			83		83
Barberà de la Conca	324		629		305
Bellall		85	94		9
Biure de Gaià		93		91	-2
Blancafort	313		972		659
Conesa		160	187		27
El Corol			9		9
El Fonoll		9			-9
L'Espuga de Francolí	663		2.134		1.471
Figueroles de Stes. Creus		13			-13
Forès	91		167		76
Gualmors		54		48	-6
La Cirera		29	29		29
La Glorieta		15			-15
La Guàrdia dels Prats	150		341		211
La Pobla de Ferran		19			-19
La Sala de Comalats		25	24		-1
Les Piles		74		114	40
Lilla	88		242		154
Llorac		41	64		23
Montargull		35			-35
Montblanc	1.115		3.101		1.986
Montbrío de la Marca	66		159		93
Ollers	50		85		35
Passanant		101	234		133
Pira	83		426		343
Poblet			183		183
Pontils		92		141	49
Prenafeta					0
Rauric		34	22		-12
Rocafort de Queralt	204		281		77
Rocamora		32		27	-5
Rojals	168		414		246
Sabella	9				-9
Sant Gallard		28		30	2
Santa Coloma de Queralt		714		1.892	1.178
Santa Perpètua de Gaià		126		121	-5
Sarrià	929		2.383		1.454
Savallà del Comtat		93	89		-4
Seguer		35		34	-1
Segura		59	57		-2
Senan	35		176		140
Solivella	262		792		530
Tarcelles (Vimbodí)	7		29		22
Turlanda		13			-13
Vallclara	95		295		200
Valdeperes				34	34
Vallespinosa		77		213	136
Valverd de Queralt	62		68		6
Vilanova de Prades	145		431		286
Vilaverd	232		793		561
Vimbodí	308		1.227		919
TOTALS (Conca/B.Segarra)	5.379	2.179	16.219	2.952	
TOTALS ACUMULATIS		7.553		19.171	11.613

FONT. Elaboració pròpia a partir de l'acumulació de dades de diversos autors (Iglésies, 1966, 90-93; Gual, 1991b; Gual, 1999, 12; Gual, 2004, 24) i emprant el número de 5 persones com a coeficient multiplicador per foc.

1872-1876) i els efectes de la plaga de la fil·loxera a finals de segle (1893) seran els grans flagells que deixaran una profunda empremta en la població. Tanmateix, també hi haurà un període de prosperitat a partir de meitats del segle, principalment lligat al conreu de la vinya, període conegut com la Febre d'Or (1876-1886).

A partir de 1808 començaran uns quants anys calamitosos. Una passa de xarampió, l'inici de la guerra del Francès i una fam paorosa el 1812 deixaran somort el creixement de la població. El 1809 la mortalitat s'aproximà gairebé a les 900 defuncions a causa de la guerra, acompanyada per una passa de tifus, seguida d'una mortalitat el 1812 com a conseqüència de la fam provocada per la requisita de gran part de la collita per les tropes de pas (Hernández, 2018, 60-61). El cens de 1830 acusa aquest estancament, amb la pèrdua de mig miler d'habitants en comparació amb l'època de bonança de 1787. A tall comparatiu, es pot dir que els anys 1641 i 1809 estaven en la categoria de les dues grans crisis demogràfiques que patí la Conca.

La Primera Guerra Carlina (1833-1840) tindrà una forta incidència en la demografia de la comarca, de la qual no es recuperarà fins a mitjan segle, atès que s'ajuntarà quasi amb la Segona Guerra Carlina (1846-1849) i els precedents del Trienni Liberal (1820-1823), que també fou un període convuls. Entre 1830 i 1845 els pobles de la comarca experimenten una sensible baixa poblacional, entre altres causes per l'impacte de les guerres i les convulsions econòmiques i socials, llevat de Montblanc, Rojals, l'Espluga, Solivella i Vilaverd.

En aquest balanç negatiu caldrà afegir-hi l'emigració de la primera meitat del segle XIX cap al Camp de Tarragona i Reus, entre altres llocs. Així, l'any 1820 hi ha documentades a Reus un total de 270 persones nascudes a la Conca, i a Valls un total de 154 el 1844. El mateix any a Tarragona es registren 221 immigrants originaris de la Conca estricta i la Baixa Segarra, principalment homes i dones d'entre 20 i 25 anys. D'aquests, un 90,5% són originaris de la Conca estricta (Montblanc, Sarral, l'Espluga, Vimbodí i Solivella) i un 9,5% de la Baixa Segarra, principalment de Santa Coloma, encara que la tendència més natural d'anada era l'Anoia i el Penedès (Grau, 2014, 45). Cal destacar que les dones feien feines de minyones en cases benestants.

A partir del cens de 1857 —altament fiable—, el creixement de la població va quasi paral·lel al de la vinya a la comarca, amb un petit estancament entre el 1872 i 1876 a causa de la Tercera Guerra Carlina, per baixar dràsticament a finals de segle amb l'impacte de la fil·loxera a partir de 1893.

Els nuclis de població van agafant la semblança actual pel que fa al nombre d'habitants. Així, Montblanc, amb 3.418 habitants el 1830, experimenta un creixement de 317 habitants respecte al cens de 1787, és a dir, un 10%, i encapçala els pobles de la comarca en habitants. L'Espluga, amb 3.015 habitants, s'eleva definitivament a la segona localitat en demografia de la Conca amb un creixement del 40% i passa al davant de Sarral, que resta prop d'un miler d'habitants per sota amb 2.222, i perd 161 habitants respecte al cens de 1787. Així i tot, supera en un miler

a Vimbodí, que serà el nucli de població que va demogràficament al darre-re amb 1.000 habitants, població que també experimenta una davallada de 227 habitants respecte al cens de 1787. Pel que fa a la Baixa Segarra, Santa Coloma de Queralt, amb 1.854 habitants, també experimenta una lleugera baixa amb 38 habitants respecte del cens anterior.

A partir de 1857, el creixement dels pobles de la Conca estricta va paral·lel al desenvolupament de la vinya, que portà molta bonança econòmica (el 1862 a la Conca s'hi compten 45 destil·leries d'aiguarent) i arriba a un dels seus màxims històrics el 1887 fins a superar els 23.043 habitants, amb una petita davallada en el cens de 1877 a causa de la Tercera Guerra Carlina. La construcció de noves esglésies, més grans i espaioses, és un reflex d'aquest període de la Febre d'Or. Segurament, aquest increment s'allargarà fins a les conseqüències desastroses de la fil·loxera a partir de 1893 i es mantindrà fins a finals de segle i ben entrat el segle següent. L'emigració serà la tònica que malauradament marcarà el pols demogràfic de molts pobles a les darreries del segle. Si bé el 1880, en plena bonança de la vinya, un excedent de mà d'obra emigra a Valls (135 emigrants des de 1850 fins al 1880) i altres localitats, procedents majoritàriament de Montblanc, Montbrió de la Marca, Lilla, l'Esplugu i en menor quantitat de la Baixa Segarra (Grau, 2019b, 747, 750), a partir de la crisi de la fil·loxera, els centres industrials de Barcelona, Mataró, Sant Gervasi de Cassoles, Manresa, Igualada, o el Camp de Tarragona i Reus, veuran arribar un bon

nombre d'homes i dones de la Conca per nodrir el proletariat.

Alguns van optar per països llunyans com Cuba i Amèrica Central. Però, de fet, hi van anar relativament poques persones de la Conca, ja que és ben sabut que la majoria d'emigrants catalans procedien de les comarques costaneres, perquè els negocis d'exportació/importació, a l'època, tenien lloc bàsicament als ports. El cas de Cuba pot explicar-se pel contacte pres en aquella terra per molts joves durant el servei militar. Josep Conangla i Fontanilles en seria un bon exemple. Pel que fa a la resta de països, hauríem de cercar les raons en la iniciativa reeixida d'algun veí que després facilitaria l'anada a altres parents o amics del mateix poble. Podem esmentar els casos d'Ernest Aguirre, que canalitzà l'emigració espluguina a Guatemala, i de Pau Lloret Inglès, propulsor de l'emigració sarraïenca a El Salvador. Ramon Ninot fou un dels molts joves de Rocafort de Queralt que s'instal·laren a l'Havana que es dedicaren al comerç del safrà. Posteriorment, el 1910, una trentena de rocafortins constituïren a l'Havana l'associació Pro-Rocafort, amb la finalitat de contribuir econòmicament a la millora del poble, associació que juntament amb Isidre Llobera, financera, entre altres obres públiques, la portada d'aigües, la xarxa de clavegueram i la instal·lació de la llum elèctrica (Mayayo, 1986, 33; Gual, 1992, 63-64; 1994, 60-62).

També altres conques immigraren a Cuba, entre aquests podem anomenar: Josep Folch i Pinyol, de Montblanc; de Segura, Antoni i Isidre Gassol i Civit, propietaris d'una fàbrica de galetes i xocolata; de Passanant,

Joan Bacardí i Tudó, pare de Facund Bacardí i Massó, fundador de la companyia multinacional homònima elaboradora de rom; de Rocafort de Queralt, els Ferran i Murgades, Ferran Bonet i Querol, Albert i Humbert Llobera, Isidre Llobera, Pere Tomàs i Gual, Josep Ferré i Vidal, Marià Ferré i Ruiz, Josep Tous i Amill, i la família Solé, gairebé tots dedicats, d'inici, al comerç del safrà com hem dit, comerç que posteriorment varen diversificar vers moltes altres mercaderies; de Pira, Maria Pons i Amill, esposa de Josep Tous i Amill; de l'Espluga hem d'esmentar Francesc Carreras Llorach, que es va dedicar al transport a l'Havana. Molts eren els cabalers de petites famílies propietàries que hi van anar a buscar fortuna (Gual, 1992, 63-64; 1994, 60-62; Torné, 2019; Roca, 2000, 77).

Com a exemple de la magnitud de l'emigració a la comarca, segons la revista local *El Francollé* de l'Espluga, entre 1885 i 1904 emigraren 1.683 espluguins per guanyar-se la vida fora de la vila (*El Francollé*, 30/XII/1921, 3), cosa que ens sembla molt exagerada i poc contrastada, però que dona idea del ressò de l'emigració. De fet, és cert que del 1887 al 1900 hi ha un flux total de prop de 140 persones que abandonen anualment els pobles de la comarca (Hernández, 2018, 52). Tanmateix, a la Baixa Segarra, on la vinya no estava tan estesa i el cultiu predominant era el cereal, el creixement no serà tan acusat, a la vegada que els efectes nefastos de la fil·loxera tampoc seran tan marcats.

La densitat de població de la Conca estricta el 1857 era de 54 habitants per quilòmetre quadrat (Iglésies, 1966, 86), bastant semblant a la mitjana de

Catalunya, que es mantindrà amb lleugeres oscil·lacions fins a l'arribada de la fil·loxera el 1893, amb un increment de 57 habitants per quilòmetre quadrat en el seu punt àlgid de 1887. Al sector nord de la comarca, en canvi, la densitat de població el 1857 era de 35 habitants per quilòmetre quadrat, la xifra més alta del segle, però davallarà a 33,6 habitants per quilòmetre quadrat a final de segle (Iglésies, 1966, 90; Roca, 2002, 215-219; Hernández, 2018).

L'altitud, que determinava en part els conreus; la fertilitat de les valls dels rius Francollé principalment, l'Anguera i l'Alt Gaià, que propiciaven la irrigació de determinats conreus; les principals vies de comunicació ancestrals modernitzades; l'arribada del ferrocarril a la comarca el 1863, que va afavorir la comercialització i els desplaçaments... i sobretot el desenvolupament del conreu de la vinya, van influir notablement en el creixement demogràfic de la comarca a partir de la segona meitat del segle XIX.

La població durant el segle XX i primer quart del segle XXI. Dels estralls de les convulsions a l'impacte de les migracions

El segle ve marcat per dos grans factors: els fenòmens migratoris i la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). En primer lloc, trobem una continuació de l'emigració com a conseqüència tardana de la fil·loxera. Després, la Guerra Civil i els seus efectes demogràfics, polítics i econòmics. Tot seguit, una primera onada d'immigració de l'Estat espanyol a mitjans dels anys 1950,

Mas d'en Xup (l'Espuga de Francof). Semblança d'una masia senyorial de la Conca dels segles XVIII-XIX.
Foto: A. Carreras, 1996.

procedent principalment d'Andalusia i Extremadura. Continuarà amb una segona onada d'immigració de diverses províncies espanyoles principalment entre el 1960 i 1970, que arribarà fins als anys vuitanta, i una tímida i poc significativa emigració de conques a països europeus en la dècada dels anys seixanta. I finalment, una immigració estrangera que començarà en la dècada de 1990 i augmentarà molt significativament a començaments del segle XXI. Principalment són persones llatinoamericanes, musulmanes, de països de l'Est i xineses.

La crisi econòmica derivada de la plaga de la fil·loxera provocà, com hem vist, l'emigració de moltes famílies cap a les grans ciutats. Dels 30.106 habitants que tenia aproximadament la totalitat de la Conca a finals de l'eufòria de la Febre d'Or de 1887, el 1910 havi-

en davallat a 27.017, amb una pèrdua d'uns 3.085, la qual cosa vol dir una davallada del 10,24% de la població. La destinació dels immigrants conques continuà sent les ciutats més industrialitzades (Barcelona, Gràcia, Mataró, Manresa, Igualada, Valls, Tarragona, Reus...), amb feines d'obrers, menestrals o serveis domèstics (Grau, 2019a, 223-224; Puig, 1995, 127-130). També fou un dels destins el continent americà (Cuba, Puerto Rico, el Salvador, Argentina...), encara que amb menys intensitat.

Tot i que la renovació de les vinyes per ceps americans i la implantació del cooperativisme havien representat un redreçament, no fou suficient perquè s'aturés l'èxode migratori. Aquesta tendència a la baixa ja es convertiria en una constant fins a començaments del segle XXI i s'accentuà fins i tot pels efec-

Població de la Conca de Barberà al segle XIX

CONCA ESTRICTA	1850	1845	1857	1860	1877	1887	1897	1900
Barberà de la Conca	802	569	1.580	1.425	1.203	1.458	1.535	1.568
Ollers	77							
Blancafort	805	808	1.248	1.291	1.209	1.156	1.169	1.162
L'Espluga de Francolí	3.015	2.702	3.471	3.442	3.511	3.964	3.752	3.654
Forès	105	87	522	526	509	507	397	418
Sant Pere de Sabella	15	85						
Montblanc	3.418	4.114	4.656	4.675	4.775	5.964	5.515	5.243
La Guàrdia dels Prats	323	324	371	371	350	Amb Montblanc		
Prenafeta	312	139						
Lilla	491	261	896	888	755	Amb Montblanc		
Monthrió de la Marca	70	85	Amb Vallverd			294	350	327
Pica	374	360	571	610	543	578	491	486
Rocafort e Queralt	198	261	695	737	715	815	750	760
El Cogul	5							
Rojals	75	199	678	694	630	449	439	498
Sarrià	2.222	2.124	2.483	2.515	2.186	2.389	1.557	1.890
Senan	69	67	289	291	291	318	321	279
Solivella	807	895	1.323	1.361	1.424	1.680	1.742	1.610
Vallclara	210	192	411	420	433	448	426	375
Vallverd	54	67	320	306	279	Amb Monthrió		
Vilanova de Prades			762	561	563	600	516	523
Vilaverd	504	898	1.077	1.170	1.102	1.109	914	949
Vimbodí	1.000	968	1.195	1.588	1.585	1.916	1.767	1.730
Poblet	36							
TOTALS Conca estricta	14.985	15.195	22.546	22.871	22.061	25.645	21.457	21.272

BAIXA SEGARRA	1850	1845	1857	1860	1877	1887	1897	1900
Conesa	525	367	585	607	522	555	482	451
Turlanda	10							
Les Piles	110	192	541	640	487	611	478	476
Buie de Gaia	74							
Gualmors	18	421						
Sant Gallard	26							
Llorac	65	45	463	450	364	337	340	341
Rauric	41	31						
La Cirera		36						
Montargull	51							
Albió	49	47	Amb Vallverd					
Pasanant	45	104	927	917	899	1.003	863	915
Belltail	47	75						
El Fonoll	9							
La Glorieta	18	19						
La Pobla de Ferran	11							
La Sala de Comalats	23							
Sta. Coloma de Queralt	1.854	1.789	2.740	2.708	2.776	2.738	2.773	2.886
Aguiló	230	179						
Santa Perpètua de Gaia	120	109	1.030	1.008	853	849	775	813
Pontils	111	225						
Vallespinosa	33	88						
Rocamora	48	56						
Seguer	39	35						
Valldeperes								
Savallà del Comtat	64	128	465	467	344	370	413	366
Segura	30	29						
TOTALS Baixa Segarra	5.631	3.975	6.751	6.797	6.245	6.463	6.124	6.248
TOTALS Conca de Barberà	18.614	19.170	29.097	29.668	28.306	30.106	27.581	27.520

FONT. Elaboració pròpia a partir de la bibliografia consultada (Iglésies, 1966; CED, Centre d'Estudis Demogràfics). Cal advertir que les dades absolutes poden estar subjectes a variacions en funció dels censos consultats i de l'acumulació d'habitants dels pobles lligats a altres nuclis més grans dels qui depenien a efectes censals. Per tant, les xifres ens poden donar una orientació de l'evolució, més que una certesa absoluta.

tes de la Guerra Civil, quan la població de la Conca passà dels 25.296 habitants el 1936 als 23.106 el 1940, amb una pèrdua de 2.190 habitants. La guerra i la crisi econòmica posterior van alentir el creixement de la població, incrementat amb moviments migratoris cap a les grans ciutats, alguns a la recerca d'una porteria d'algun immoble, on trobaven feina i habitatge inclòs. A aquest èxode s'hi afegí en la dècada dels anys 1960 l'emigració a l'estranger (Alemanya, Suïssa, França...), però de forma estacional i poc significativa, compensat amb escreix per l'arribada d'immigrants del sud de la península Ibèrica, principalment d'Andalusia, d'Extremadura, Castella-la Manxa i la resta de l'Estat espanyol, que s'incrementà en la dècada de 1960-1970 amb un nombre de 1.504 persones en tota la comarca, per començar a davallar una mica en la dècada següent, quan el contingent forà baixà a 1.180 immigrants. Cal destacar que l'explotació minera de les Muntanyes de Prades a partir de 1921 a 1940 comportà l'arribada de 37 immigrants procedents d'Andalusia, Aragó i Múrcia, per dedicar-se a l'extracció de mineral i de productes del bosc de Poblet (carbó). Molts d'aquests immigrants foren l'avançada d'altres de la mateixa localitat de procedència que entre 1940 i 1970 s'establiren a l'Espluga (332 immigrants) i altres pobles de la rodalia (Carreras, 2004, 688; Iglésies, 1966, 85).

La bonança econòmica del darrer terç del segle, amb la industrialització de la comarca, el creixement urbanístic amb noves promocions d'habitatges i urbanitzacions, la millora de les infraestructures i dels serveis, amb molts pobles, principalment petits i d'entorns rurals més deprimits, la millora de les xarxes de comunicació (autopista, tren, carreteres), la facilitat de mobilitat amb augment sense precedents dels vehicles d'automoció privats i públics, l'aposta pel sector turístic, fent valdre l'encant del patrimoni històric i monumental dels pobles de la Conca, etc., van fer que s'estabilitzés la davallada a partir de l'any 1990 aproximadament. En l'última dècada del segle XX començarà un nou flux migratori procedent de l'estranger que s'incrementarà notablement als inicis del segle XXI amb una sensible recuperació demogràfica, fruit de l'arribada d'una nova onada d'immigració a partir de l'any 2000 i molt especialment en la dècada de 2010 i 2020, amb un flux migratori de 8.491 habitants des de l'any 1991 fins al 2022, procedents principalment del continent europeu (països de l'Est) amb una aportació de 3.653 habitants i del continent africà (Marroc), amb un contingent de 3.135 habitants, seguit d'Amèrica del Sud amb 889 habitants fins al 2022. Els nuclis de la comarca amb més industrialització (Montblanc, Sarra, Santa Coloma i de retruc l'Espluga per proximitat) foren

pols d'atracció i de revulsiu demogràfic positiu. Aquesta tendència sembla que s'alenteix a començaments de la dècada del 2020 (Carreras, 2004, 677-693; Consell Comarcal, 2016 <https://concadebarbera.cat/sites/cccb/files/recursos/OBSERVATORI_SOCIAL/poblaciocdb2016.pdf>; Foro-Ciudad, 2023). Amb tot, l'obertura de la Conca al Camp de Tarragona a través del nou túnel del coll de Lilla (octubre de 2023) pot esdevenir una important fita per al desenvolupament industrial, urbanístic, turístic i possiblement demogràfic de la comarca.

Amb aquesta evolució, la densitat de població de la comarca passa dels 41,76 habitants/km² el 1900 a 31 habitants/km² el 2022. Tanmateix, la comarca en general en els darrers 135 anys (des de la Febre d'Or, moment àlgid de la demografia conquesca fins al 2020) ha vist perdre població. Dels 30.106 habitants que hi havia el 1887, moment de màxima esplendor, s'ha passat el 2020 a 20.645 habitants, la qual cosa significa un 31,4% de pèrdua. L'índex de variació d'aquest mateix període és negatiu per a la majoria dels pobles, llevat de Montblanc, que ha experimentat un increment de 1.334 habitants respecte al cens de 1887, comptant amb els pobles pedanis. El desenvolupament empresarial i urbanístic de la capitalitat de la comarca ha estat el factor principal (Carreras, 2004, 659).

Tota aquesta dinàmica poblacional es reflecteix en el creixement vegetatiu (saldo entre defuncions-naixements) de la població de la Conca, que denota un clar retrocés. El 1981 se situa en un -0,82 i el 2021 en un -3,95, atès l'envelliment de la pobla-

ció i el retard a engendrar fills, l'ús de mitjans anticonceptius... Tanmateix, l'aportació dels fluxos migratoris, amb un contingent elevat de persones en edat de procrear i, a la vegada, amb una connotació religiosa i cultural que afavoreix els naixements, han fet que en el primer quart del segle XXI la compensació migratòria del saldo vegetatiu s'hagi frenat —el 2021 era de -0,05 a la Conca de Barbera (Idescat, <<https://www.idescat.cat/pub/?id=ind-di&n=921&hy=com&t=202100>>).

Tot i així, l'envelliment de la població és palès. Les quatre poblacions de la Conca que superen els mil habitants presenten una població majoritàriament adulta, de 44,3 anys de mitjana d'edat (Montblanc 43,49, Sarral 43,96, Santa Coloma 44,21 i l'Espluga 45,59), amb poca població jove, molta població adulta i envellida, la qual cosa dibuixa una piràmide de població regressiva o invertida. Cal destacar que la baixa taxa de naixements se sosté per l'alta taxa de naixements de la població immigrada. Si aquesta tendència no canvia, d'aquí a una cinquantena d'anys hi pot haver un desequilibri estructural important de la població.

D'altra banda, la població augmenta l'esperança de vida. Durant el segle XX la mortalitat ha experimentat progressivament una forta davallada des de començaments de segle, principalment la mortalitat infantil. Mentre que el 1900 l'esperança de vida era dels 31 anys (33,4 les dones i 29,8 els homes) i el 1950 de 48 a grans trets, el 1983 es va passar a una esperança de vida en néixer de 79,29 anys per a les dones i 73,34 anys per als homes i s'incrementà el 2021 a 85,96 per a les dones i a 80,40

per als homes, cosa que fa augmentar la població envellida de la comarca.

També trobem un altre factor que destaca en els segles XX i XXI, i és el dels matrimonis o parelles mixtos entre joves de diversos pobles de la comarca i de fora. Si bé abans els matrimonis eren molt més endogàmics i es formaven en la mateixa localitat, amb la mobilitat de l'últim quart del segle XX, l'increment de nous habitatges per començar una nova vida en parella i els focus industrials de Montblanc i Sarraal amb ofertes laborals, han fet proliferar notablement les unions mixtes, fins al punt que, per exemple, a l'Espluga, entre 1972 i 1992, un 64,84% dels matrimonis eren mixtos, mentre que els matrimonis en els quals els dos cònjuges eren de la mateixa localitat, representaven sols un 30,46%. És a dir, els espluguins tendien a buscar parella fora, principalment a Montblanc (28%) (Carreras 2004, 691-693). Això significa una vinculació més estreta entre els pobles de la comarca i la diversificació de cognoms i xarxes familiars de parentiu. La immigració portarà a la introducció de nous cognoms, que en un futur acabaran predominant entre els cognoms originaris de la comarca, si la taxa de natalitat de les parelles autòctones segueix a la baixa com fins ara, molt similar a la de la resta de Catalunya (1,17 fills per dona i 32,65 anys de mitjana per accedir a la maternitat).

CONCLUSIONS

Hem vist com l'evolució històrica del poblament i de la població de la Conca de Barberà ha estat marcada per la geografia i pels esdeveniments histò-

rics que han succeït en el decurs dels temps. Una geografia que ha encaixat el territori dins d'una fondalada emmarcada per les serralades prelitorals, que han dificultat les comunicacions amb altres comarques veïnes. Aquest tancament i situació geogràfica que l'ha aïllat també ha fet que patís les conseqüències d'estar en una zona limítrofa entre terres lleidatanes, tarragonines i segarrenques.

Tanmateix, la seva ubicació, entre la costa mediterrània i l'interior peninsular, accessible pels passos naturals de l'estret de la Riba, el coll de Lilla, el de Cabra, el de Deogràcies, el d'Aguiló, el de Belltall i el de Tarrès, l'han convertit a la vegada en un corredor de pas al llarg de la seva història. Un corredor de pas que ha deixat una forta empremta en el poblament i la població.

Aquesta situació geogràfica d'aïllament i de lloc de pas no ha ajudat a situar la comarca en els focus d'atracció econòmics dels territoris propers, sinó que secularment ha estat una comarca «oblidada» fins que les noves vies de comunicació han facilitat i superat les barreres orogràfiques i li han donat possibilitats de creixement. Les infraestructures ferroviàries o viàries, com el ferrocarril (1863), l'autopista AP-2 (1980), amb la sortida 9 a Montblanc que enllaça amb la carretera C-241 de Santa Coloma, la C-14 de Reus a Tàrrrega, així com recentment l'obertura del túnel del coll de Lilla de la N-240 (octubre de 2023) de Tarragona a Lleida, han suposat punts d'inflexió propicis per al desenvolupament durant els segles XIX, XX i XXI i, de retruc, un creixement demogràfic.

Hem vist com molts dels fets històrics que ha viscut la comarca més aviat han estat negatius (convulsions, crisis...), però tampoc ha gaudit de ple dels esdeveniments favorables, atesa la seva situació geogràfica apuntada. Tot plegat, ha fet que la Conca fos una comarca deprimida en bona part de la seva història, amb una economia basada principalment en l'agricultura i, per tant, exposada a les inexorables fluctuacions climàtiques i a la intensitat de les diverses plagues que han delmat les collites. Aquesta economia agrària és el model que ha imperat a la comarca fins ben entrada la segona meitat del segle XX. A partir d'aquells moments, la Conca va començar un període en què l'agricultura va deixar de ser la font principal de la seva economia, per apostar per altres sectors productius. Però la indústria, els serveis i el turisme tampoc han arribat amb prou impuls en

la majoria dels pobles; sols els ben posicionats geogràficament han vist créixer la seva població, ajudada en bona part pels moviments migratoris.

Aquests factors han marcat el poblament i la població de la comarca en la seva història. La situació geogràfica ha estat el factor principal que ha fet de la Conca el que és. Amb les noves vies de comunicació aquest territori s'ha obert una mica més al món, però falta que el món la reconegui perquè hi arribi més creixement i, ensems, un augment demogràfic. Però potser primer ens hauríem de preguntar quin model de desenvolupament volem per a la comarca. Realment, interessa una forta industrialització? Realment interessa un excessiu desenvolupament turístic i, en conseqüència, un fort creixement demogràfic? Potser llavors es perdria el vertader encant de la Conca: la pau i l'assossec per viure i créixer en un magnífic marc natural.

Font. Elaboració pròpia. Evolució de la població de la Conca de Barberà des del segle XIV fins al segon decenni del segle XXI, en què es pot apreciar l'impacte dels principals flagels que ha patit la comarca en el decurs dels últims set-cents anys. En color vermell i verd, les calamitats que més impactaren en la demografia de la Conca de Barberà des de l'edat mitjana fins a l'actualitat (guerras, epidèmies i la fil·loxera).

TAULES I GRÀFICS

Població de la Conca de Barberà als segles XX i XXI

Conca estricta	1910	1920	1930	1936	1940	1950	1960	1970	1981	1990	2000	2010	2020
Barberà de la Conca	1.345	1.325	1.250	1.133	1.031	1.016	834	562	434	439	409	537	471
Ollers											8	14	11
Blancafort	1.141	1.158	1.012	1.001	875	861	758	534	433	429	379	433	382
L'Espuga de Francolí	3.424	3.173	3.224	3.255	2.959	3.016	2.912	3.181	3.549	3.633	3.654	3.949	3.736
Forès	437	445	339	364	309	302	209	86	71	63	68	43	43
Sant Pere de Sabella													
Montblanc	4.923	4.707	4.572	4.855	4.593	4.421	4.545	5.021	5.244	5.871	6.029	7.382	7.379
La Guàrdia dels Prats											123	160	210
Prenafeta												13	52
Lilla												53	95
Montrió de la Marca	281	280	260	256	235	209	186				43	37	25
Pira	525	536	517	522	547	515	473	401	382	340	402	502	503
Rocafort de Queralt	684	689	675	650	590	616	525	398	309	271	279	258	211
Rojals	402	372	279	285									
Sarrià	1.767	1.969	1.923	1.987	1.560	1.649	1.444	1.521	1.431	1.589	1.430	1.720	1.538
Senan	274	248	247	250	203	171	118	51	27	28	31	56	44
Solivella	1.587	1.626	1.558	1.516	1.303	1.326	1.144	918	806	733	622	678	632
Vallclara	386	332	295	301	244	209	172	129	80	95	117	117	88
Vallverd												18	33
Vilanova de Prades	419	395	322	328	280	263	222	203	152	154	157	143	107
Vilaverd	866	757	730	726	677	643	576	488	412	382	354	503	443
Vimodí i Poblet	1.654	1.578	1.493	1.504	1.413	1.405	1.255	1.248	1.199	1.132	1.011	1.038	890
TOTALS													
Conca estricta	20.115	19.580	18.696	18.913	16.819	16.622	15.373	14.741	14.329	14.959	15.200	17.730	16.897

Baixa Segarra	1910	1920	1930	1936	1940	1950	1960	1970	1981	1990	2000	2010	2020
Conca	479	511	489	475	424	418	297	176	142	128	116	120	100
Les Piles	429	402	379	398	385	368	239	173	125	134	178	218	210
Biure de Gaià											24	28	34
Guillemons											40	36	30
Sant Gallard											1	6	11
Llorac	351	421	391	346	287	276	211	120	100	101	120	107	91
Rauric											24	12	14
La Cirera											21	19	12
Albió											39	39	34
Passanant	962	973	1.014	960	877	807	630	387	232	206	183	164	155
Belltrull											83	68	58
El Fonoll											0	9	14
La Glorieta											1	1	1
La Poble de Ferran											1	3	2
La Sala de Comalats											3	2	4
Sra. Coloma de Queralt	3.037	3.224	3.474	3.434	3.148	3.289	3.045	2.894	2.728	2.587	2.615	3.153	2.672
Aguiló											26	27	20
Sra. Perpènia de Gaià	843	527	453	453	450	349	194	58			10	12	5
Pontils	483	527	453		450	349	194	130	91	127	148	131	122
Vallespinosa											43	32	23
Rocamora											12	5	0
Seguer											26	39	38
Valldrepes											18	17	18
Savallà del Comtat	318	370	319	317	266	219	144	102	58	59	75	71	53
Segura											29	26	27
Totals Baixa Segarra	6.902	6.955	6.972	6.383	6.287	6.073	4.952	4.040	3.476	3.342	3.836	4.345	3.748
Totals Conca de B.	27.817	26.535	25.608	25.296	23.106	22.697	20.325	18.781	18.005	18.501	19.036	22.095	20.645

Font. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat.

Immigració a la Conca de Barberà durant el segle XX

Població per lloc de naixement i any d'arribada

Lloc de naixement	1920 i abans	1921- 1950	1931- 1940	1941- 1950	1951- 1960	1961- 1970	1971- 1980	1981- 1990	1991- 1996
Catalunya	0	3	2	2	10	4	14	15	8
Barcelona	0	2	1	0	1	2	4	10	5
Girona	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Lleida	0	0	0	0	1	0	2	2	0
Tarragona	0	1	1	2	8	2	7	3	3
Reste de l'Estat	10	37	116	250	434	734	554	206	100
Andalusia	2	9	59	149	225	406	322	112	35
Aragó	2	11	20	31	38	35	30	17	16
Astúries	0	1	1	6	5	2	7	2	1
Balears	0	0	0	2	0	4	2	2	0
Canàries	0	0	0	0	2	0	0	0	1
Cantàbria	0	0	0	0	1	4	6	7	0
Castella-la Manxa	0	2	4	10	35	80	26	7	3
Castella i Lleó	0	3	9	7	19	25	27	4	7
Comunitat Valenciana	5	4	6	11	25	13	29	19	8
Extremadura	0	1	3	10	50	117	75	10	10
Galícia	0	0	2	2	8	11	5	8	1
Madrid	0	1	1	1	7	9	9	11	7
Múrcia	1	4	9	17	21	18	10	3	7
Navarra	0	1	1	1	0	1	2	1	0
País Basc	0	0	1	2	2	5	5	3	4
La Rioja	0	0	0	1	0	3	1	0	0
Ceuta o Melilla	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Nascuts a l'estranger	3	6	8	10	14	28	44	51	50
TOTALS	23	86	244	514	902	1.504	1.180	493	266

Font. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat. Estadística de població.

Població estrangera a la Conca de Barberà en el primer quart del segle XXI

LOCALITAT	2000	% / hbts.	2010	% / hbts.	2022	% / hbts.
Barberà de la Conca	4	0,98	89	16,57	76	15,64
Blancafort	13	3,43	45	10,39	30	7,61
Conesa			4	3,33	11	10,09
L'Espluga de Francolí	44	1,2	525	13,24	418	11,5
Forès					4	8,55
Les Piles			7	3,21	19	8,48
Llorac			11	10,28	4	4,17
Montblanc	45	0,75	1063	14,4	1041	14,05
Pasanant i Bellall			10	6,1	9	5,29
Pira			8	1,59	27	5,52
Pontils			4	3,05	4	3,01
Reste de municipis	11	0,5	2	1,18	3	1,63
Rocafort de Queralt	7	2,51	35	13,57	27	11,2
Santa Coloma de Queralt	24	0,92	469	14,87	324	11,76
Sarral	34	2,38	300	17,44	264	16,73
Solivella			43	6,34	28	4,46
Vallclara			4	3,42		
Vallfogona de Riucorb	4	2,44	20	17,54	6	6,74
Vilanova de Prades			10	6,99	6	5,61
Vilaverd	5	1,41	54	5,97	52	11,48
Vimbodí i Poblet	17	1,68	62	5,97	59	6,67
TOTALS	208	1,12	2.763	15	2.412	11,96

Font. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat.

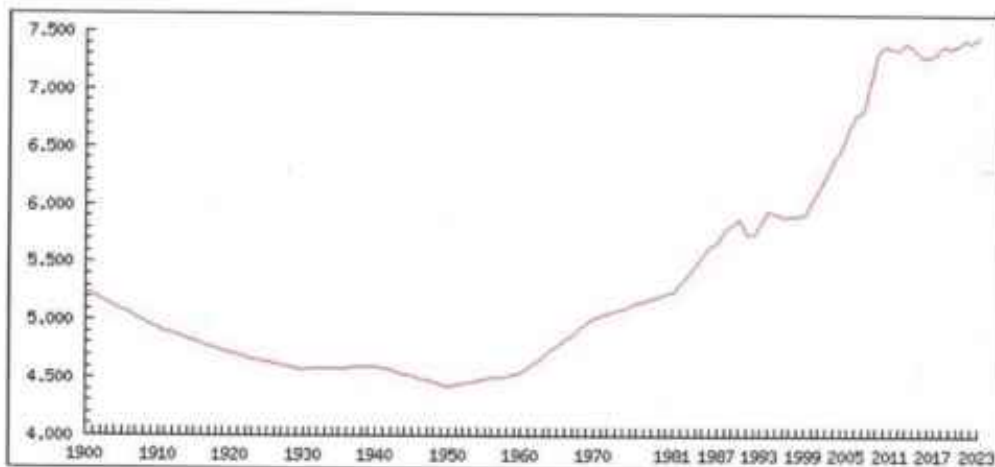
Lloc de naixement dels estrangers arribats a la Conca de Barberà

CONTINENT	1991	1996	2001	2010	2020	2022	TOTAL
Resta UE	49	81	102	1.031	766	728	2.757
Resta d'Europa	2	10	106	238	251	288	895
Àfrica	20	55	255	909	929	967	3.135
Amèrica del Nord i Central	9	20	30	56	70	76	261
Amèrica del Sud	29	42	144	333	161	180	889
Àsia i Oceania	2	6	8	196	169	173	554
TOTALS	111	214	645	2.765	2.546	2.412	8.491

Font. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat. Per a més informació demogràfica dels pobles de la Conca vegeu FORO-CIUDAD, 2023, [en línia] <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/montblanc/habitantes.html>>.

Font. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat.

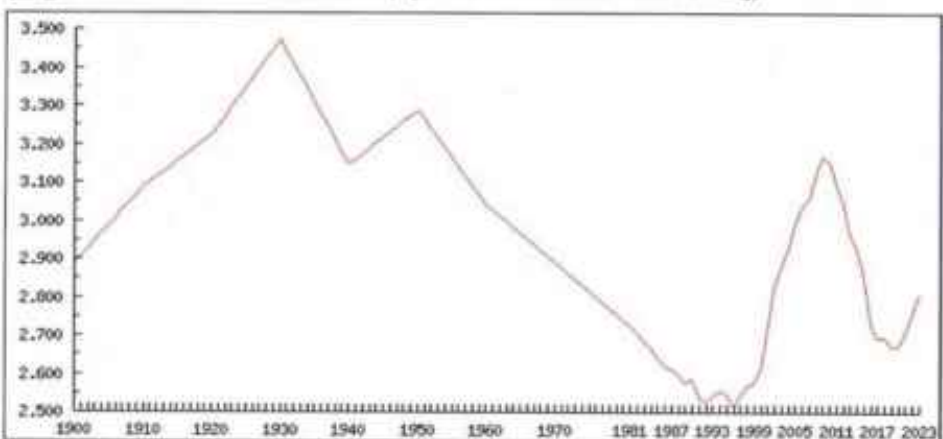

Evolució de la població de Montblanc des de 1900 fins al 2022.

(Font: Foro-Ciudad, 2023. [En línia] <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/montblanc/habitantes.html>>. [Data de consulta: 20/10/2023])

Evolució de la població de l'Espluga de Francolí des de 1900 fins al 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2025. [En línia] <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/espluga-de-francoli/habitantes.html>>) [Data de consulta: 20/10/2023]

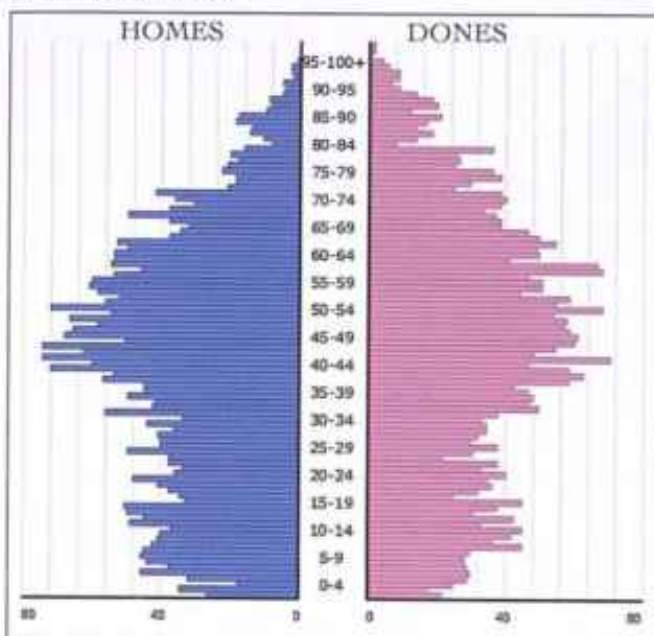

Evolució de la població de Santa Coloma de Queralt des de 1900 fins al 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2025. [En línia]. <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/santa-coloma-de-queralt/habitantes.html>>. [Data de consulta: 20/10/2023])

Evolució de la població de Sarral des de 1900 fins al 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2025. [En línia] <<https://www.f>> [Data de consulta: 20/10/2023])

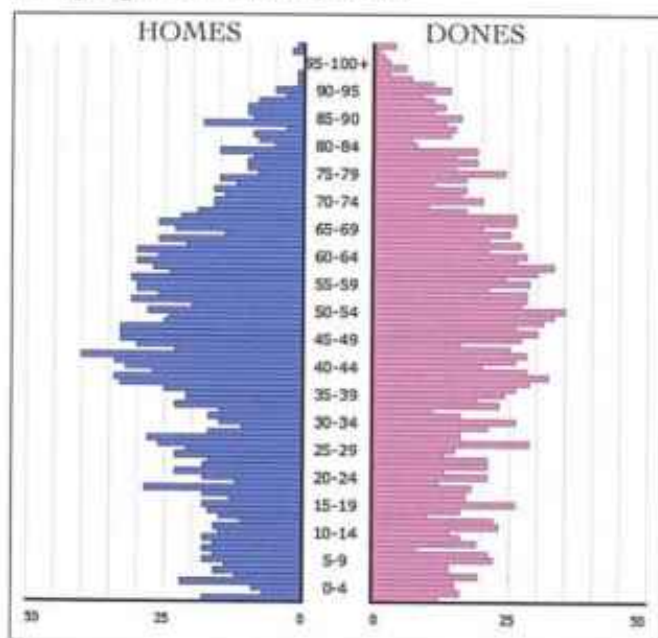
Montblanc, 2022

Població total: 7.410
Homes: 3.774
Dones: 3.636

Piràmide de població de Montblanc 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2023. [En línia] <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/montblanc/habitantes.html>>. [Data de consulta: 20/10/2023])

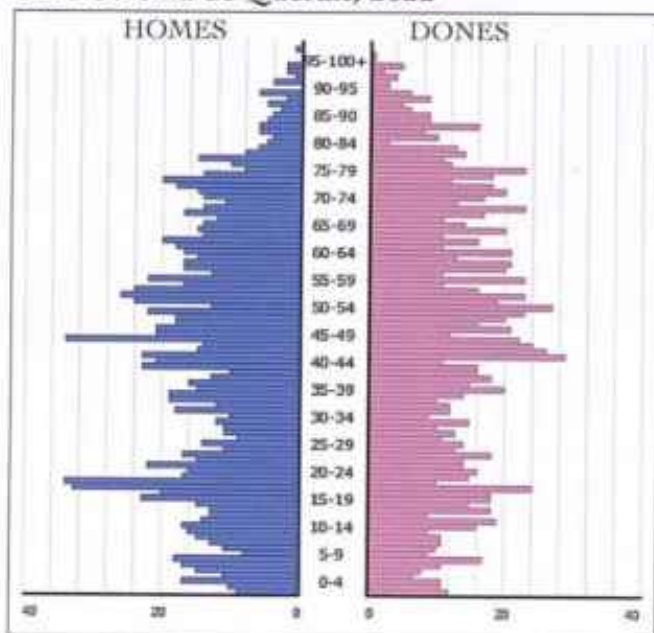
L'Espluga de Francolí, 2022

Població total: 3.698
Homes: 1.807
Dones: 1.891

Piràmide de població de l'Espluga de Francolí 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2023. [En línia] <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/lespluga-de-francoli/habitantes.html>>. [Data de consulta: 20/10/2023])

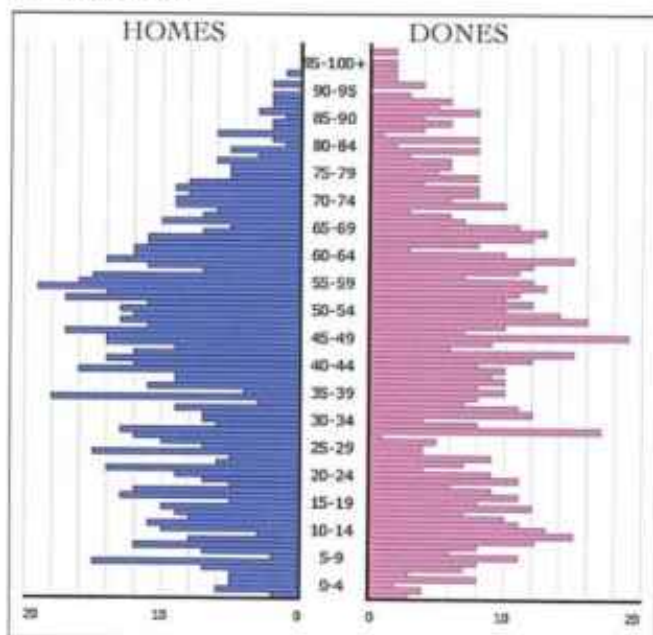
Sant Coloma de Queralt, 2022

Població total: 2.755
Homes: 1.383
Dones: 1.372

Piràmide de població de Santa Coloma de Queralt 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2023. [En línia]. <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/santa-coloma-de-queralt/habitantes.html>>. [Data de consulta: 20/10/2023])

Sarral, 2022

Població total: 1.578
Homes: 801
Dones: 777

Piràmide de població de Sarral 2022. (Font: Foro-Ciudad, 2023. [En línia]. <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/sarral/habitantes.html>>. [Data de consulta 20/10/2023])

BIBLIOGRAFIA

- ALTISENT, A. (1966). «Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200». *Anuario de Estudios Medievales*, volum 3, Barcelona, p. 131-213.
- ALTISENT, A. (1981). «Per a la història de Senan (1159-1264)». *Aplec de treballs*, núm. 3, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 155-196.
- BALANÀ, P. (1993). «Vestigis de la dominació islàmica a la Conca de Barberà. I la toponímia del municipi de Llorac». *Aplec de Treballs*, núm. 11, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 203-219.
- BELENGUER, E.; DANTÍ, J.; GUAL, V. (1999). *La comunitat pagesa catalana a través dels documents (1349-1871)*. Rafael Dalmau, Editor. Episodis de la Història núm. 322-323. Barcelona.
- BOLÒS, J. (2010). «Un paisatge complex d'un país molt vell. Els estudis d'història del paisatge per comprendre i valorar el territori». Universitat de Lleida. Lleida.
- CARRERAS, A. (1981). «La torre de guaita de Castellfollit (Serra de Prades). Notes arqueològiques i planimetria». *Butlletí Arqueològic*. Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Època V, núm. 3. Tarragona, p. 65-99.
- CARRERAS, A. (2011). *Les arrels del passat*. Volum I. Cossetània Edicions. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Montblanc.
- CARRERAS, A. (1992). *El monestir de Santes Creus (1150-1200)*. Tesi doctoral, Universitat de Rovira i Virgili de Tarragona, Institut d'Estudis Vallencs, volum 2, p. 176-178.
- CARRERAS, A. (2000). *Història de l'Espluga de Francolí. L'edat mitjana*. Volum III. L'Espluga de Francolí.
- CARRERAS, A. (2006). «A propòsit del poblament de la Conca de Barberà abans del domini comtal (segles V-X)». *Aplec de Treballs*, 24. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 42-72.
- Consell Comarcal de la Conca de Barberà, (2016). *Dades de població de la Conca de Barberà any 2016*. [En línia] <https://concadebarbera.cat/sites/cccb/files/recursos/OBSERVATORI_SOCIAL/poblacio-cdb2016.pdf> [Data de consulta: 18/09/2023].
- COSTA, M. M. (1980). «Notícia dels habitants de l'Espluga de Francolí a la segona meitat del segle XV». *Aplec de Treballs*, 1. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, p. 5-20.

- IGLÉSIES, J. (1966). «La població de la Conca de Barberà a través de la història». VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc p. 47-113.
- FELIP, J. (1995). «Els castells de Les Piles i Turlanda a mitjan segle XIII». *Recull* (Associació Cultural Alt Gaià), núm. 3, p. 65-83.
- Foro-Ciudad (2023). Demografia de les poblacions de la Conca de Barberà. [En línia] <<https://www.foro-ciudad.com/tarragona/montblanc/habitantes.html>> [Data consulta 20/09/2023].
- FUGUET, J. (1995). *L'arquitectura dels temples a Catalunya*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- GRAU, J.M-T. (1990). *Població i lluita contra la mort a Montblanc (XVIII)*. Diputació de Tarragona. Tarragona.
- GRAU, J. M.; GUAL, V; PUIG, R. (1990). *Noms i gent de la Conca de Barberà (limitacions i validesa de les sèries censals modernes)*. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona.
- GRAU, J. M. (2014). «Emigració de la Conca de Barberà i la Baixa Segarra a la ciutat de Tarragona (1844)». *Recull* (Associació Cultural Baixa Segarra), núm. 13, p. 45-67, [En línia] <<https://raco.cat/index.php/RecullACBSegarra/article/view/288510>>.
- GRAU, J. M. (2019a). «Immigració de la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades a Sant Gervasi de Cassoles (1895)». *Aplec de Treballs*, núm. 37. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 221-245.
- GRAU, J. M. (2019b). «Emigració de la Conca de Barberà a la capital de l'Alt Camp durant la segona meitat del segle XIX». *Podall*, 8. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 743-775.
- GUAL, V. (1991a). *Gavatxos, gascons, francesos: la immigració occitana a la Catalunya moderna (El cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona, Rafael Dalmau.
- GUAL, V. (1991b). *Balang natural i reconstrucció de famílies a través dels sacramentaris: la Conca de Barberà a l'època moderna*. 3 volums. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- GUAL, V. (1992). *Guia de Rocafort de Queralt*. Els llibres de la Medusa, Diputació de Tarragona. Tarragona.
- GUAL, V. (1994). «L'Agrupació Benèfica pro-Rocafort, de Cuba», *Font de Baix* (revista d'informació local de Rocafort de Queralt), núm. 4. Rocafort de Queralt.
- GUAL, V. (2007). *Poblet, senyor feudal. La documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari III)*. Cossetània Edicions. Valls.

- JULIANO, D. (1983). «Evolució demogràfica a Barberà de la Conca». *Aplec de Treballs*, núm. 7. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, p. 47-113.
- HERNÁNDEZ, A. (2018). *Una aproximació a la transició demogràfica a la Conca de Barberà (1700-1915)*. Universitat de Barcelona. Universitat Oberta de Catalunya. Màster en Història Contemporània i Món Actual. Barcelona
- LASCORZ, F.A. (2013). *Cultura judeocatalana: la comunitat de Tortosa*. Antena Cultural Tortosa. Universitat Rovira i Virgili. Tortosa.
- MENCHON, J.J. (1996). *Arqueologia funerària medieval a la Conca de Barberà. Estat actual*. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Montblanc.
- MENCHON, J.J. (2021). *In loco borris et vastae solitudine? Necròpolis i poblament entre els segles V i XII a l'ager tarraconensis occidental/Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història i Arqueologia, Doctorat Societat i Cultura, cursos 2015-2016.
- PARÍS, LI. (1978). «El creixement del Montblanc medieval i un fogatge de finals del s. XV». *Aplec de Treballs*, núm. 1. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, p. 145-152.
- PONS GURÍ, JOSEP M. (1964). «Un fogatge desconegut de l'any 1358». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*. Vol. 30. Barcelona.
- PORTA, J.M.; SERRA, G. (2015). «L'expansió del conreu de la vinya a la Conca de Barberà als segles XVIII i XIX». *Podall*, 4. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc [en línia] Dialnet-L'expansió Del Conreu De La Vinya A La Conca De Barbera Als Seg-5616067 [Data de consulta 02/08/2023].
- PUIG, R. (1995). «L'èxode rural i la filloxera: de l'Espluga de Francolí a Tarragona (1905)». *Recull Miquel Melendres i Rué (1905-1974)*. Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental «Margalló el Balcó». Tarragona, p. 116-136.
- RIUS, J. (1946). *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. I, Catalunya, Aragó, Mallorca y Valencia. CSIC. Barcelona.
- SANS, J. M. (2002). *La colonització de la Conca de Barberà després de la conquesta feudal. El cas de Vimboñol (1149?/1151-1200)*. Col·lecció Aïres de la Conca 6, Cossetània Edicions. Montblanc.
- SANS, J. M. (1977). «Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 1, Tarragona, p. 9-58.

SANS, J. M. (1980). «La comanda del Temple de Vallfogona de Riucorb. Primera part: La creació i formació del patrimoni (segles XII i 0)». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 2. Tarragona, p. 7-54.

SANS, J. M. (1990). «Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)». *Arrels*, núm. 6, l'Espluga de Francolí, p. 95-122.

TORNÉ, J.M. (2019). *Molta terra catalana a l'Havana* (vol. II). Editorial Gregal. Barcelona.

VIVES I BALMAÑA, E. (1990). *La població catalana medieval. Origen i evolució*. Estudis Universitaris de Vic. Vic.

Antoni Carreras Casanovas

Les grans calamitats
de l'edat mitjana,
l'edat moderna
i l'edat contemporània

calamitats

ÍNDIX

LES GRANS CALAMITATS DE LES EDATS MITJANA, MODERNA I CONTEMPORÀNIA.....	69
EL CLIMA EN ELS DARRERS MIL ANYS.....	71
La Petita Edat de Gel.....	71
El clima a la Conca de Barberà en els darrers mil anys.....	72
LES GRANS PLAGUES DEL CAMP.....	82
Plagues de llagosta.....	82
Oïdi i mildiu.....	83
Fíl·loxera.....	84
TERRATRÈMOLS QUE SACSEJAREN LA CONCA DE BARBERÀ.....	85
LES EPIDÈMIES QUE DELMAREN LA POBLACIÓ.....	87
ELS ESTRALLS DE LES GUERRES A LA CONCA DE BARBERÀ.....	94
La guerra dels Dos Peres del segle XIV.....	95
La Guerra Civil Catalana del segle XV.....	96
La guerra dels Segadors del segle XVII.....	98
La guerra de Successió de començaments del segle XVIII.....	99
La guerra del Francès de principis del segle XIX.....	100
Les guerres carlines del segle XIX.....	103
La Guerra Civil Espanyola del segle XX.....	108
CONCLUSIONS.....	112
BIBLIOGRAFIA.....	144

LES GRANS CALAMITATS DE L'EDAT MITJANA, L'EDAT MODERNA I L'EDAT CONTEMPORÀNIA

Moltes de les grans calamitats que han afectat l'ésser humà han tingut lloc a conseqüència de diversos efectes interrelacionats entre si. Potser el clima i les guerres han estat els principals detonants que han portat aparellat un seguit d'estralls, sovint escalonats (males collites, fam, desnutrició, epidèmies, escassetat de recursos, guerres, malalties...). Un bucle pervers que ha estat recurrent al llarg dels segles. A vegades les calamitats han tingut efectes d'ample abast; altres han estat més localitzades per comarques i fins i tot per poblacions. La Conca no ha estat exempta de tots aquests flagells i, tant pel seu clima mediterrani com per la seva situació de corredor de pas, s'ha vist plenament afectada per quasi tots els sotrats de les adversitats que han fetejat el país i han tingut la comarca com a escenari. Vegem les calamitats que han deixat una forta empremta a la Conca.

EL CLIMA EN ELS DARRERS MIL ANYS

És ben sabut que el clima ha canviat en el decurs dels temps i que ha modelat els nostres paisatges i potser fins i tot la nostra manera de viure i de ser. Episodis d'intensos freds s'han succeït amb períodes més càlids, i altres de més humits amb altres de més secs.

Tots han fet canviar el comportament humà a la recerca de fonts d'aliments i subsistència. Aquests moviments humans han estat constants en el decurs de la història. Fins i tot el canvi climàtic actual origina nous patrons de comportament: recerca de noves maneres de producció, de desplaçaments humans i d'enfrontaments per la recerca de les fonts d'energia o riquesa. Aquest mateix patró el veurem, a més, a petita escala a la nostra comarca des de temps pretèrits.

La petita edat de gel

La Petita Edat de Gel és coneguda com una de les etapes dels darrers mil anys més fredes i prolongades en un període climàtic postglacial que va començar fa 11.500 anys en l'holocè (12.000-11.500 anys abans del present fins a l'actualitat). Aquesta etapa climàtica freda es va caracteritzar per una elevada variabilitat del clima durant la fase freda, amb la recurrència d'esdeveniments climàtics extrems (onades de fred fortes, nevades intenses, sequeres persistents, inundacions catastròfiques, etc.). La majoria dels registres de l'hemisferi nord mostren evidències de condicions significativament més fredes que en alguns casos van tenir conseqüències socioeconòmiques substancials, algunes de les quals es van deixar sentir a la Conca.

L'inici de la Petita Edat de Gel va començar aproximadament cap al 1300, i les condicions de fred amb règims d'humitat alternatius van persistir durant uns 550 anys, fins aproximadament el 1850. El clima més fred va anar acompanyat de sequeres extremes, inundacions i onades de fred/calor que van mostrar una variació espacial i temporal significativa. S'han detectat diverses fases: de 1300 a 1480 tingué lloc un augment del refredament amb oscil·lacions climàtiques moderades; de 1480 a 1570, hi hagué condicions relativament més càlides; de 1570 a 1620, un refredament gradual; de 1620 a 1715, el període climàtic més fred de la Petita Edat de Gel, especialment durant el mínim de Maunder (1645 i 1715), amb temperatures aproximadament de 2 °C per sota dels actuals; de 1715 a 1760, temperatures més càlides i baixa freqüència d'esdeveniments extrems; de 1760 a 1800, un deteriorament del clima i més extrems climàtics (és a dir, onades de fred i calor, inundacions i sequeres), i de 1800 a 1850, es donaren condicions climàtiques molt variables alternades amb estabilitat (1800-1815), esdeveniments extrems (1815-1835) i una lleugera tendència d'escalfament associada a esdeveniments hidrometeorològics intensos (1835-1850); i des de 1850, un augment gradual i escalonat de la temperatura d'aproximadament 1 °C.

L'augment tèrmic des de l'inici de l'activitat industrial (1850-2017) és d'aproximadament d'1 °C, similar al registrat des de les fases més fredes de la Petita Edat de Gel, al voltant del 1675, fins a l'inici de l'era industrial. En aquest cas, però, l'augment es va

dur a terme de manera natural, sense ingerència antròpica, per una sèrie de factors relacionats amb l'activitat solar, erupcions volcàniques, etc., a diferència del canvi actual, que té lloc per l'acció antròpica, conseqüència de la industrialització i l'ús de combustibles fòssils, entre altres (Oliva et alii, 2018; Barrera, 2008). Moltes d'aquestes oscil·lacions climàtiques estaran darrere de molts dels estralls i, al seu torn, de les fluctuacions demogràfiques.

El clima a la Conca de Barberà en els darrers mil anys

El clima a la Conca en els darrers mil anys ha experimentat algunes variacions significatives. Als inicis de l'era cristiana sembla que el clima fou més aviat càlid i àrid. Més endavant, regnà un clima més fred, que es va mantenir dels del segle V fins al IX. Per tant, els inicis de l'edat mitjana foren segles freds. Però a finals de l'alta edat mitjana hi va haver un augment significatiu i generalitzat de les temperatures mitjanes estacionals que va posar fi al període de fred anterior. La pujada va ser d'1-2 °C, aproximadament. Aquest període càlid va durar fins al segle XIII, moment en què hi hagué una expansió agrícola notable i paral·lelament un augment demogràfic i urbanístic dels pobles de la comarca. Després del segle XIII es va tornar a registrar un descens generalitzat de les temperatures mitjanes (començaments de la Petita Edat de Gel), cosa que es deixarà sentir en la població; possiblement alguns dels estralls de mitjan segle XIV tingueren el clima com a causa (Carreras, 2004, 288-289).

Molts dels fenòmens climàtics es reflectiran, d'una manera o d'altra, en la documentació i en la població de la comarca. Les males anyades i les crisis cícliques no eren alienes a les societats agràries anteriors al segle XIV, però aquests flagells van tenir una presència i una gravetat més grans durant els dos darrers segles medievals, ja que van provocar períodes epidèmics greus o hi van coincidir. Les dificultats es van començar a acumular a partir de les males collites dels períodes 1310-1314 i 1324-1329. Paral·lelament, s'iniciaven els brots epidèmics després de les males collites. Els anys 1333 i 1334 es van considerar els més greus pel que fa als inicis de les dificultats, amb males collites de blat. Aquest fenomen no va tenir lloc sols a la comarca, sinó que l'escassetat va ser general a la Corona d'Aragó, els preus es van disparar i la mortaldat es va estendre. Així ho van entendre poc després els contemporanis en batejar el 1333 com «lo mal any primer». Possiblement, aquest seguit de males collites es degué a l'augment del refredament amb oscil·lacions climàtiques moderades que degueren alterar els cicles agrícoles amb sequeres, inundacions i altres inclemències climàtiques que potser ara desconeixem. L'any 1347 també va ser conegut com l'«any de la gran fam».

La informació que tenim sobre fenòmens meteorològics d'aquests darrers segles medievals és minsa i confusa, atès que el que es reflecteix en la documentació són els efectes climatològics amb les collites i subsegüents episodis famèlics i malalties, però sense especificar massa el tipus de fenomen meteorològic que els va provocar.

Pel que fa a les inundacions catastròfiques a Catalunya, causants de la destrucció d'infraestructures i pèrdues humanes, apareixen en tres oscil·lacions climàtiques: la primera, entre els segles XVI i XVII; la segona, a la darrerria del segle XVIII, i la tercera, a mitjan segle XIX. L'episodi tempestuós del novembre de 1617 va tenir lloc en la primera d'aquestes oscil·lacions documentades. Els efectes dels aiguats de 1617 foren generalitzats a Catalunya. La destrucció de ponts i molins i l'afectació de nuclis urbans, camins i conreus es van donar en àmplies zones amb una severitat molt semblant. Per tenir una referència, podríem dir que en tot el segle XX a Catalunya no hi va haver cap inundació amb una àrea similar d'afectació a la del 1617 (Roma, 2017, 214; Barriendos, 2007).

L'episodi del novembre de 1617 havia estat precedit per una tardor bastant plujosa. Per això, quan van arribar les pluges fortes, els cabals dels rius probablement ja havien crescut prou i el sòl estava molt saturat. En conseqüència, bona part de les pluges torrencials dels dies 3 a 6 de novembre s'escolaren directament als rius, la qual cosa va engrandir els cabals i ocasionar els desbordaments documentats, en el cas de la Conca, a Montblanc (Barriendos, 2007, 87-88). Cal pensar que el fenomen de la «gota freda» (Dana) es devia donar amb intensitat durant aquests períodes extrems.

Pel que fa al segle XVIII es té notícia d'una desena d'aiguats que afectaren el creixement del Francolí a Tarragona amb desbordaments (11/09/1700, 4/02/1734, 08/06/1737, 1/09/1762, 1/12/1766, 16/10/1779, 4/01/1784,

4/06/1789, 4/05/1792, 11/07/1792, i 16/12/1799), amb la particularitat que la majoria dels aiguats es van concentrar durant el darrer terç del segle. Fins i tot en dues ocasions (1/12/1766 i 16/12/1799) es van fer rogatives perquè deixés de ploure a Tarragona (Albentosa, 1981-82, 90). En concret, a l'Espluga es troben documentats els aiguats de 1742 i 1772. En el cas de l'aiguat de 1742, l'església de Sant Miquel s'inundà tota fins a l'altura del presbiteri (Roca, 2002, 256). Pel que fa a les nevades, sabem que la que caigué la nit del 20 al 21 de desembre de 1799 al bosc de Poblet fou especialment virulenta. La nevada agafà per sorpresa tres llenyataires, Josep Borges, Senén Farré i Josep Roig, que moriren de fred i colgats de neu prop del mas del Pagès, al camí de Prades (Calvet, Vallribera, 1990, 192-193). A Solivella, el 1794, caigué una forta pedregada que malmeté bona part de la collita (Sans, 1986, 213). Anys després, també a Solivella, el 26 de juny del 1809, hi va caure una tempesta amb una forta pedregada de «incalculable daño» amb unes pèrdues sobre les collites de més de 60.000 lliures (Grau, 2010, 41).

El Llibre d'actes de l'Ajuntament de Tarragona esmenta l'aiguat de Sant Cristòfol del 10 de juliol de 1792, en què es desbordà el Francolí, fet que es repetí amb l'aiguat de Sant Francesc el 10 d'octubre de 1829. L'aiguat de Sant Bartomeu, el 24 d'agost de 1842, consta a la Conca d'Òdena, a la Conca de Barberà, al Montsant i al Camp de Tarragona. L'aiguat de Sant Mateu, la nit del 20 al 21 de setembre de 1850, és esmentat a Tarragona, i l'aiguat de Sant Gregori, del 3 de setembre de

1862, que s'endugué el pont del camí de l'Espluga a Blancafort. L'aiguat de Santa Tecla, el 23 de setembre de 1874, sembla que afectà tota la regió litoral, almenys entre l'Ebre i l'Empordà. Per la seva virulència, es va emportar els dos ponts de l'Espluga, alguns molins i cases i va causar la mort de 23 persones (Roca, 2000, 220-221). Santa Coloma també patí importants danys (Palau, 1982, 254-255; Iglésies, 1971). Altres episodis d'aiguats posteriors foren els del juny de 1884, amb fortes pedregades. Els dies 5 i 6 de març de 1886 la zona de la Conca fou fuetjada per un vent intens. Una furiosa ventada, o millor dit un terrible huracà —especifica Ramon Dalmau en les seves cròniques—, es desencadenà sobre la comarca durant aquests dos dies. Com a resultat de l'impetuós vent caigueren moltes xemeneies, i hom diu que era perillós transitar pels carrers a causa de les teules que queien de les cases (Carreras, 2004, 290-294; Calbet, Roca, 1996, 119). El 16 de maig de 1879 una forta gelada malmeté els conreus a Sarral, Conesa, Ollers, Rocafort, Pira, Barberà i altres pobles, amb la pèrdua de bona part de la collita de vi i cereals. El 27 de juny de 1896 va caure una intensa i forta pedregada als termes de l'Espluga, Solivella, Blancafort i Pira (Calbet, Roca, 1996, 248).

En el segle xx cal destacar l'aiguat de 1903, narrat pel cronista esplugu Ramon Dalmau al diari *La Renaixensa*, on explica que l'aiguat del 14 de juny de 1903 s'endugué l'acabat d'estrenar pont de l'Ave Maria al camí de l'Ermida. També cal destacar la pedregada del dia 17 de juny de 1915, que afectà els termes de l'Espluga, Barberà,

Montblanc, Pira, Solivella, Vilaverd i Vimbodí (Roca, 2005, 321). L'aiguat de Sant Lluç, el 18 d'octubre de 1930, desbordà el Francolí a Tarragona. La nevada del 22 i 23 de febrer de 1944 fou de les més considerables d'aquest segle, quan la neu va arribar en terreny pla a una alçària d'1,40 m (Roca, 2005, 322). La glaçada del 3 de maig de 1945 fou especialment severa a l'Espluga, Barberà, Montblanc, Rocafort, Vilanova de Prades i Vimbodí, i fins i tot portà alguns ajuntaments a demanar el perdó

de la contribució (Roca, 2005, 322). El mes de febrer de 1956 també fou de freds intensos i extrems. Hom parla de temperatures que durant més de vint dies se situaren entorn dels 12 °C sota zero. El glaç gelà la terra i en alguna raconada obaga es trobà, sota una capa de fang de 25 centímetres, una crosta de glaç, indicativa de fins a quin punt s'havia gelat la terra. Les conseqüències van ser funestes per als conreus: als horts no hi va quedar res; els ametllers, amb la flor morta i atordits;

Nevada del 22 de febrer de 1944 a l'Espluga de Francolí. La més important que es recorda a la comarca (Carreras, 2004, 297).

molts olivers secs, i la majoria de cereals, morts. Es diu que fou un dels freds més intensos dels darrers cent anys. Al gener de 1985 tingué lloc un altre episodi d'intens fred, amb temperatures extremadament baixes durant uns tretze dies seguits. Aquesta onada i la de 1956 foren probablement els episodis més freds del segle xx. El 12 d'agost de 1993 hi hagué una forta pedregada entre Blancafort i l'Espluga, pedregada superada sols per la del 17 de juny de 1952 (Carreras, 2004, 296-301).

Un altre fenomen excepcional fou el tornado del 31 d'agost de 1994 a l'Espluga de Francolí, el dia de Sant Ra-

mon. Cap a les cinc de la tarda s'originà un tornado que des del molí dels Frares, al peu del coll Roig, pujà fins a les Planes i continuà per la riba del Francolí fins a quasi arribar a la Font Major, tot resseguint per fora el nucli urbà. No hi va haver cap desgràcia personal, però sí danys a la part del nucli urbà més pròxima al riu. Va arrencar arbres de dimensions considerables, pals de la llum i de la catenària ferroviària (Carreras, 2004, 301-316; Roca, 2005, 322). El fenomen durà uns vint minuts. Es va creure que en un primer moment podria haver tingut un diàmetre superior als cent metres,

Tornado de l'Espluga del 31 d'agost de 1994. Les Planes. (Foto Angelina Sanahuja Solanes 1994).

tot i que va anar reduint-se. Hom parla d'una intensitat F2, que fou violent, i fins i tot en alguns moments d'intensitat F3 (escala Fujita), sever, amb vents entre 254 i 332 quilòmetres per hora, amb efectes d'arrencada d'arbres de soca-rel i destrossa de teulades (Carreras, 2004, 308):

<(https://www.meteotecadecatalunya.cat/Meteoteca/efemerides-meteorologiques-destacades/>.

La nit del 10 a l'11 d'octubre de 1994, un nucli tempestuós deixava caure més de 450 litres a cavall de les Muntanyes de Prades i els vessants nord de la Conca, i provocava una riuada comparable a la dels aiguats de Santa Tecla i Sant Lluç (Carreras, 2004, 313-320; Gallardo, 1996, 133-143).

I darrerament, el 22 d'octubre de 2019, a causa d'una forta llevantada produïda pel temporal de cicló extratropical anomenat Glòria, que va caure a la capçalera del riu de Milans amb uns 172 mm de pluja, el cabal del riu Francolí va superar els 1.200 m³/s, quan habitualment és un corrent d'aigua que no arriba a 1 m³/s. Les conseqüències foren 6 morts i nombroses pèrdues materials a Vimbodí, l'Espluga i Montblanc principalment.

Pel que fa a les sequeres, se'n tenen referències durant el segle XIV i XV, principalment pels seus efectes en les males collites. Sabem que el 1371 i el 1374 les collites foren dolentes i el 1387 hi hagué una sequera (Carreras, 2000, 238). És molt possible que el 1400-1401 hi hagués a la Conca una gran secada i els preus del blat pugessin. Això probablement es repetí el 1405, 1407, 1425, 1438 i 1441, anys també de poques pluges i de vents. La referèn-

cia ve donada pel fet que la ciutat de Tarragona s'abastava, en part, de forment provinent de la Conca (la serra de Comalats), i les actes municipals de Tarragona d'aquests anys reflecteixen aquests anys dolents de secades als llocs de procedència del gra i a la mateixa ciutat de Tarragona (Recasens, 1975, 239-240).

Es té constància d'un greu episodi de sequera amb la pèrdua gairebé total de les collites de cereals a bona part de Catalunya entre 1566 i 1567. Especialment greu va ser el desabastiment a les comarques de l'interior i es van arribar a donar problemes generalitzats en el funcionament dels molins hidràulics per la baixada dels nivells dels rius (ACA, 2019).

En els períodes 1606-1608, 1630-1631, els anys de la guerra de Secesió (1640-1652) i l'any 1680 hi hagué males collites que provocaren caresties i fams. El 1689 hi hagué una gran secada a la Conca que repercutí en la població.

Durant el segle XVIII sembla que hi va haver dos períodes secs: el primer, entre el 1730 i 1764, força agreujat entre 1745 i 1759; el segon, més curt, entre els anys 1780 i 1792. Per les rogatives que es feien per demanar la pluja es pot intuir anys de sequera i sembla que, en el primer període, foren anys particularment secs els anys 1732, 1737, 1748, 1751, 1764 i 1766. Se sap que els anys 1747 i 1754 van ser dramàtics arreu, amb posteriors crisis famolenques en les etapes 1751-1754 i 1763-1764. El segon període esmentat (1780-1792) no va ser tan rigorós, llevat dels anys 1780 i 1792 (Albentosa, 1981-82, 80-81). En els anys 1747-1748 i 1752-1754

hi hagué una gran secada a la Conca. Com a resultat, totes les fonts del terme de l'Esplugu s'estroncaren i fins i tot la font Major. En tot el terme només hi va haver un pou, a la masia de l'Escriu, en què l'aigua no va estroncar-se mai i va poder abastir els veïns de la vila i dels altres pobles de la rodalia (Roca, 2020, 256). A Montblanc els períodes de secada venen marcats per les sortides en rogativa de les marededeus de la Serra per demanar la pluja. L'estudi de J.M. Porta ens dona una seqüència d'anys en què es poden determinar les secades per les necessitats de pluja. Aquests anys foren els següents: 1738, 1750-1751, 1764, 1780, 1783, 1787-1788 (Porta, 2018, 33-47). Algunes d'aquestes rogatives per les secades coincideixen amb altres processons d'altres pobles de la comarca, cosa que confirma la gravetat de la situació. Un dels santuaris on també es concentrava el vot de poble era el santuari del Tallat; en especial, s'hi feien rogatives organitzades pel poble de Blancafort, com és el cas de la sortida de la Verge al maig de 1764, en què assistiren molts habitants dels pobles de la rodalia (Belltall, Vallfogona de Riucorb, Rocallaura...) (Sans, 1986, 199). Una altra processó rogativa al Tallat per implorar la pluja tingué lloc a l'abril de 1775. La súplica degué tenir ressò, ja que dies després plovia. També el 1787 fou un any especialment dur per als pagesos de la comarca. Al maig els habitants de Blancafort van tornar a anar al Tallat per implorar la pluja, juntament amb gent de pobles veïns. Uns quants dies després també caigué la tan desitjada pluja (Sans, 1986, 200). Sans Travé ens diu que a finals del segle XVIII, un altre

cop la sequera feia estralls al territori; en concret al maig de 1789 Blancafort torna a organitzar una rogativa per demanar la pluja. Aquesta vegada, abans de fer la processó, la pluja va caure del cel. També es registraren rogatives a la Verge del Tallat en els anys 1795 i 1798 (Sans, 1986, 201 i 203).

Les darreres investigacions han identificat un període de sequeres reiterades, també conegut com a *mega-drought*, entre els anys 1812 i 1825. El 1817 hi hagué una sequera va tenir un gran impacte i va ser un fenomen generalitzat a tot Catalunya. Molts dels habitants de les zones rurals que havien perdut les seves collites i havien quedat abocats a la indigència es van dirigir a les grans ciutats a la recerca d'almoïna.

Sembla que el període comprès entre 1815 i 1818 va ser excepcionalment fred i sec. Durant el primer terç del segle XIX hi va haver un període de baixa activitat solar conegut com el mínim de Dalton (1790-1830) i va coincidir en una època de gran activitat volcànica (1815, volcà Tambora a Indonèsia, una de les erupcions més importants de l'últim mil·lenni i amb afectació planetària). A principis de 1815 sembla que el fred era extraordinari a Solivella i que degué afectar les vinyes i sembrats (Moruno, 2020, 98-100). Les processons rogatives al santuari de la Mare de Déu del Tallat estan documentades al juny de 1803 i a l'abril de 1816 (Sans, 1986, 202-204). El 1837 també fou un any de sequera que coincidí de ple amb la Primera Guerra Carlina. L'estudi de J.M. Porta sobre les sortides de les marededeus de la Serra de Montblanc amb finalitats rogatives per la pluja ens dona una sèrie d'anys que fan preveure

secades a la zona de Montblanc: 1807, 1817, 1822, 1825, 1849-1850, 1854, 1859 i 1893 (Porta, 2018, 51-65). Cal pensar que amb més o menys intensitats també es donaren als pobles veïns.

Durant el segle XX, Porta també detecta anys de secada, com el 1900 i el 1905 (Porta, 2018, 65). Els anys de 1944 a 1950 van ser anys molt secs. També entre els anys 1985 i el 1990. A cavall del segle XX i XXI, es presentà una successió d'anys secs, tot i no ser excepcionals. Aquest episodi obligà a la promulgació de fins a tres decrets de sequera (Decret 94/1999, de 6 d'abril; Decret 168/2000, de 2 de maig, i Decret 22/2002, de 22 de gener). També en els anys 2007 i 2008 Catalunya va viure episodis severos de sequera i s'encaïnaren setze mesos sense pluges destacables, per la qual cosa s'activà el Decret de sequera fins al gener de 2009 (ACA, 2019). Darrerament, el 2022 i principis de 2024 va ser un perí-

ode extremadament sec, amb rècords històrics d'altres temperatures, cosa que comportà la pèrdua de bona part de les collites de cereals de la comarca i la minva de la producció de raïms i olives. El Govern de la Generalitat va aprovar la Llei 9/2023, del 19 de maig, de mesures extraordinàries i urgents per afrontar la situació de sequera excepcional a Catalunya.

Com hem pogut veure, els fenòmens climàtics extrems han sovintejat a la nostra comarca en el decurs del darrer mil·lenni. No és res de nou. Però potser no s'han donat amb els extrems que darrerament hem assolit. Tot i que abans del segle XX és difícil trobar cap registre de dades comparatives, el fet que alguns dels aiguats hagin malmès estructures centenàries (molins, sèquies, ponts, jaciments arqueològics...) és un indicador comparatiu de la virulència d'alguns fenòmens actuals.

Pont Vell de Montblanc després de la riuada del 22 d'octubre de 2019. Foto: Nació Digital / ACN (<<https://www.naciodigital.cat/tarragona/noticia/38787/any-riuada-garrigues-conca-barbera-destrosses-milionaries-ajudes-no-arriben>>).

Pont de la font Baixa de l'Espuga de Francolí després de la riuada del 22 d'octubre de 2019.

Foto: EFM / Adrià Roca

(<https://www.efmr.cat/blog/2020/10/22/larrosseigament-de-45-000-arbres-al-riu-francoli-va-ser-la-principal-cause-dels-danys-provocats-per-la-riuada/>>)

CLIMA A LA CONCA DE BARBERÀ DES DEL SEGLE XIV FINS EL SEGLE XXI

Període	Edat de Gel	Estadis climàtics	Any	Secades	Ploja, pedregada, nevada, glaçada, vent	Collites	
F			1300	1310-1314			Males collites
				1324-1329			Males collites
				1333			"lo primer mal any"
				1347			"any de la gran fam"
				1371	Intensa		
				1374	Intensa		
				1387	Intensa		
				1400-1401	Intensa		
				1405	Intensa		
				1407	Intensa		
				1425	Intensa		
				1438	Intensa		
				1441	Intensa		
				1480			
			E			1556	Intensa
1557	Intensa						
1570							
D			1606-1608			Males collites	
			03-06/XI/1617		Any del Diluvi		
			1620				
E			1630-1631			Males collites	
			1680			Males collites	
			1689	Intensa			
G			1715				
			1732	Intensa			
			04/II/1734				
I			1737	Intensa			
			1738	Rogatives a la Serra			
			1742		Ploja intensa		
			1747	Molt intensa			
			1748	Intensa			
			1750	Rogatives a la Serra			
			1751	Intensa			
1754	Molt intensa						

I S D	1760			
		1764	Intensa. Rogatives al Tallat	
		1766	Intensa	
		01/XI/1766		Pluja intensa
		1772		Pluja intensa
		1775	Intensa. Rogatives al Tallat	
		1780	Rogatives a la Serra	
		1783	Rogatives a la Serra	
		1787	Rogatives a la Serra i al Tallat	
		1788	Rogatives a la Serra	
		1792	Intensa	
		1794		Intensa pedregada a Solivella
		11/VII/1792		Aiguat de Sant Cristòfor
		1798	Rogatives al Tallat	
		16/XI/1799		Pluja intensa
		20/XI/1799		Nevada intensa
		1800		
			1803	Rogatives al Tallat
			1807	Rogatives a la Serra
			1816	Rogatives al Tallat
		1817	Intensa	
		1822	Rogatives a la Serra	
		1825	Rogatives a la Serra	
		10/X/1829	Aiguat de Sant Francesc	
		1849	Rogatives a la Serra	
		24/VIII/1842	Aiguat de Sant Bartomeu	
	1850			
		1850	Rogatives a la Serra	
C L I M A		20/II/1850	Aiguat de Sant Mateu	
		1854	Rogatives a la Serra	
		1859	Rogatives a la Serra	
		1/IX/1862		Aiguat de Sant Gregori
		23/IX/1874		Aiguat de Santa Tecla (300mm/24h)
		16/V/1879		Gelada
		09/III/1886		Vent intens
		1893	Rogatives a la Serra	
		27/06/1896		Pedregada intensa
		1900	Rogatives a la Serra	
		14/VV/1903		Intens
		1905	Rogatives a la Serra	
	A C T U A L		12-22/X/1907	
		28 i 17/VII/1915		Pedregada intensa
		18/X/1930		Aiguat de Sant Lluís (348mm/24h)
		1944-1950	Intensa	
		23/II/1944		Nevada forta (1,4m gruix)
		03/III/1945		Glaçada intensa
		00/II/1956		Glaçada intensa
		12/X/1970		Aiguat de Mare de Déu del Pilar (300mm/24h)
		8/X/1971		Verga del Rimoc
		29/IX/1984		Aiguat de Sant Miquel (149mm/24h)
		11/VIII/1993		
		31/VIII/1994		Tornada a l'Espuga de Francolí
		10/X/1994		Aiguat de St. Tomàs Vilanova (260-450mm/24h)
		1999-2003	Intensa	
		2007-2008	Intensa	
	22/X/2010		Aiguat "Glòria" (265mm/24h)	
	2023	Intensa		

Font. Elaboració pròpia a partir de la bibliografia consultada. Els registres corresponen a la capçalera, vall del Francolí i la Conca estricta i la Baixa Segarra, segons inclemència.

LES GRANS PLAGUES DEL CAMP

Sovint, i relacionades amb les condicions climàtiques, s'han originat plagues en el decurs de la història. La creença popular, influïda pel fort sentiment religiós de temps passats, les veia com un càstig diví pels pecats de la societat, i les solucions immediates eren les rogatives. Les plagues eren estacionals i a vegades molt localitzades, encara que quan tenien ressò, la seva intensitat afectava bona part del país. Les principals plagues de temps passats van ser la de la llagosta, que devorava tot allò que era verd, principalment els cereals, la vinya, horta i oliveres; quan la vinya es convertí en un cultiu extensiu a la comarca (finals del segle XVIII i principi del XIX) l'oïdi i el mildiu foren els principals estralls, fins a l'arribada de la fil·loxera a finals del segle XIX, que assolà totes les vinyes. Aquestes plagues delmaven la producció agrícola, i si es prolongaven durant més d'un any, les reserves alimentàries de les cases acabaven per esgotar-se i les conseqüències eren encariment de preus, carestia, fam, afebliment de la població, malalties més letals i sovint aldarulls.

Plagues de llagosta

Les primeres referències que tenim de plagues de llagosta a Catalunya són del 1357, segons les «Rúbriques de Bruniquer» (Ajuntament de Barcelona, <<https://ajuntament.barcelona.cat/rubriques/bruniquer/#/>>). El 1358 s'esmenta una plaga amb més virulèn-

cia, que devia ser l'expansió arreu de Catalunya de la de 1357: «I el dia de St. Jaume del 1358, un núvol de llagostes s'abaté sobre les collites, arribant a destruir, en certs punts, fins i tot els arbusts» (Vilar, 1964, 381). Possiblement, aquestes plagues van arribar a la Conca, atesa la seva mobilitat i proliferació. A la primavera de 1420 una plaga de llagostes «que per nostres pecats... devoren los blats e espeltes de la terra» van posar en perill les collites de l'Urgell i Comalats, dos centres bladers que assortien la ciutat de Tarragona (Recasens, 1975, 240). Uns quants anys més tard, a 15 de desembre de 1458, «la ciutat de Lleyda scriu y demana consell y ajuda per a matar las lagostas que talaven i devoravan los fruyts de la terra» (Català, 1987, 9).

Atesa la proximitat d'aquestes plagues a la Conca, és possible que se'n deixessin sentir els efectes a la comarca. No sabem si la plaga de llagostes de 1548 que afectà el Regne de València hi tingué incidència. Per ara no en tenim constància documental.

Coneixem amb més detall la plaga de llagosta que assolà el terme de Solivella entre el 1685 i el 1688, gràcies als estudis de Sans Travé i de Valentí Gual per a Rocafort (Sans, 1983; Gual, 1987). Entrà per Lleida provinent de l'Aragó i s'estengué per bona part de Catalunya (Català, 1987,12). Amb molta probabilitat, la plaga s'estengué arreu de la comarca, ja que la narració del rector de Solivella és prou explícita: «passaren avant», referint-se a altres termes veïns. Però els anys forts foren el 1687 i 1688. Els danys en l'agricultura foren desastrosos: «se vingueren

volant tanta còpia que'ns degollaren tots els blats y demés esplets», «ne vingueren volant tanta quantitat que casi taparen lo sol de vista». Una segona onada va posar fi als sembrats, les oliveres, vinya, horts i cànem del terme (Sans, 1983, 232-233). Gent de molts pobles de la comarca van anar a Solivella a matar llagostes amb uns resultats de més de cinc mil quarteres de llagosta morta al terme de Solivella. Les pèrdues a Rocafort de Queralt també foren considerables, amb una collita molt minsa de cereals. Això suposà una minva de llavor per sembrar el següent any i, per tant, més endeutament dels pagesos (Gual, 1987, 71-72). L'abast de la plaga fou tan gran que fins i tot la Generalitat havia aconseguït del papa un jubileu per pregar contra la plaga de llagostes que infectava diversos punts del Principat. La plaga es considerà un càstig diví: «són causes nostres culpes i pecats» i nombroses processons s'organitzaren arreu del país, cosa que n'indica l'extensió (Sans, 1983, 238). A Montblanc es treu per primera vegada documentada la imatge petita de la Mare de Déu de la Serra el 8 de juny de 1687 per la terrible plaga de la llagosta (Porta, 2018, 31). A la Guàrdia dels Prats, el dia de Sant Marc del 1687 (25 d'abril) «determina aquest poble de la Guàrdia matar las llagostas que avian creat en dit terme». Tanmateix, malgrat la decisió, la gran quantitat de llagostes va fer impossible de matar-les totes i decidiren invocar a sant Francesc Xavier, que, segons el document, obrà de passada un miracle en la persona d'un nen malalt de febres quartanes. Amb tot, el 1688 la plaga havia minvat (Gual, 1996, 33).

Les conseqüències foren desastroses: una davallada important de la producció agrícola, la minva de reserves de llavors i el progressiu endeutament dels pagesos, l'abandonament temporal de terres de conreu, fam i mortalitat, i rebel·lions i avalots (Sans, 1983, 243-247). L'únic consol que tenien els pagesos era el vot de poble, processons rogatives perquè el sant o la verge de cada lloc intercedís per apaivagar la calamitat.

Oïdi i mildiu

Fins a la segona meitat del segle XIX no es coneixien l'oïdi ni el mildiu, malalties fúngiques de la vinya que es van originar a Amèrica i no van aparèixer a Catalunya fins entrada la segona meitat del segle XIX (1852). Aquestes dues plagues es donaven quan les condicions d'humitat i temperatura eren idònies per al desenvolupament dels fongs en les vinyes, entre maig i agost. A diferència de la fil·loxera, no mataven el cep, sinó que sols en malmetien el raïm i les fulles. El tractament es feia amb calç i després, amb més efectivitat, amb sofre i coure. Amb tot, els estralls en la collita eren considerables. L'oïdi — també dit *malura*, *rovell cendrós* o *blanquinos* — va començar amb afectacions a la Conca entre el 1854 i 1862. El mildiu va fer perdre a Montblanc les dues terceres parts de la collita de raïm l'any 1889 i tornà a presentar-se a la vila en els anys 1890 i 1894, ja en plena expansió de la fil·loxera (Serra, 1987, 207). També s'hi afegia la plaga del fong anomenada *black-rot*, procedent dels Estats Units, que atacà sobretot

els raïms i que fou especialment dura el 1889 i el 1903 (Calbet, Roca, 1996, 152, 296).

Fil-loxera

Els primers indicis coneguts de l'arribada de la fil-loxera a la Conca són de l'any 1892, quan s'esmenta la presència d'una malaltia desconeguda a la partida de l'Estepar de Montblanc. De totes maneres, la confirmació oficial de l'arribada de la plaga no es faria fins al dia 16 de juny de 1893, quan la fil-loxera s'endinsava pel terme municipal de Montblanc, concretament a la partida de la Tossa. Sembla que va

arribar pel coll de Cabra i per l'estret de la Riba. En aquelles mateixes dates, el poble de Sarral també era ja atacat per la plaga, i a la Guàrdia dels Prats es detectaren focus de fil-loxera durant aquell fatídic estiu de 1893. El 1894 i el 1895 van ser anys de l'autèntica devastació de fil-loxera a la Conca. Tenim notícies que va ser terrible a l'Esplugua de Francolí, Blancafort i Barberà, mentre que a Montblanc la plaga no deixava cap cep sencer (Serra, 1987, 205; Mayayo, 1986, 137-140). També afectà Santa Coloma de Queralt, Savallà del Comtat i Conesa, encara que allí el conreu de la vinya no estava tan estès. L'impacte de la fil-loxera va ser catastròfic en una comarca on el 46%

Plagues amb conseqüències a la Conca de Barberà des del segle XIV fins al segle XX

Any	Plaga	Extensió	Efectes
1357	Llagosta	Catalunya	Pèrdua de les collites
25/VII/1358	Llagosta	Catalunya	"...Devoren collites i arbusts..."
1420		L'Urgell i Comalats	"...pels nostres pecats...devoren los blats e espeltes..."
1458-59	Llagosta	Lleida	"...devoraven los fruïts de la terra..."
1685-1688	Llagosta	Solivella i pobles de la Conca. Montblanc, rogatives a la Mare de Déu de la Serra el juny de 1687	"se vingueren volant tanta còpia que'ns degollaren tots eh blats y demás espeltes". "...son causes nostres culpes i pecats..."
1854-1862	Oïdi ("malura, rovell sendrós o blanquinós")	Conca estricta	Disminució collita verema 1857.
1889	Míldiu i <i>blac-krot</i>	Montblanc	Pèrdua de 2/3 parts de la collita de verema.
1890	Míldiu	Montblanc	Disminució collita verema
16/VI/1893-1899	Fil-loxera	Conca estricta	Mort de la quasi totalitat dels ceps. Aldarulls a Montblanc, l'Esplugua, Sarral, Barberà...
1894	Míldiu i <i>Black-rot</i>	Montblanc	Disminució collita verema
1903	<i>Black-rot</i>	Conca estricta	Disminució collita verema

Font. Elaboració pròpia.

del conreu era vinya, principalment en els pobles del pla de la Conca (Recasens, 2013). La lluita i la solució contra aquesta plaga que matava els ceps va arribar precisament del lloc on es va originar, Amèrica, amb noves plantacions de ceps amb peus americans, immunes ja a la fil·loxera. Tot i això, el 1899 encara hi havia afectacions a la Conca (Calbet, Roca, 1996, 273). Les conseqüències van ser l'empobriment de la pagesia, que va causar aldarulls pels embargaments dels béns dels pagesos que no podien fer front als pagaments d'impostos a Montblanc (1893), Barberà (1894), l'Esplugu (1899), Sarra (Mayayo, 1986, 143-152; Vallès, 2014), i l'emigració a les ciutats: Tarragona, Reus, Manresa, Mataró, Igualada, Barcelona... (Grau, 2013).

TERRATRÈMOLS QUE SACSEJAREN LA CONCA DE BARBERÀ

Un dels primers terratrèmols esmentats a Catalunya és el de 1224 (Martínez; Mezcuca, 2002, 24), sense que en sapiguem la intensitat i l'afectació. Tanmateix, el terratrèmol del 3 de març de 1373 és el primer documentat a Catalunya. Si bé l'epicentre va ser entre el comtat de Ribagorça i la Vall d'Aran, els efectes es degueren sentir a bona part de Catalunya, atès que a Lleida perjudicà la capella del Palau Reial. També a Barcelona i Tortosa, entre altres localitats, on nombrosos edificis resultaren malmesos (Olivera *et alii*, 2006, 245-246). Si el terratrèmol afectà poblacions situades de nord a

sud i d'est a oest, és molt possible que a la Conca també és deixés sentir. El 1427 hi hagué diverses seqüències sísmiques que sacsejaren Lleida, Cervera, Manresa, Barcelona i Tortosa, fora de l'àrea principal de la Garrotxa. Però aquest terratrèmol va ser eclipsat per la magnitud del terratrèmol del 2 de febrer de 1428, que causà més de 1.000 morts amb destrosses a Catalunya i a França, amb epicentre entre Puigcerdà i Camprodon. La seva àrea de percepció fou d'uns 300 km, mentre que el de 1373 fou de 360 km (intensitats de 6,5 i 6,2 en l'escala Richter, respectivament) (Olivera *et alii*, 2006, 233-234). Atesa la magnitud i extensió, és possible que també tingués algun ressò a la Conca, ja que es tenen notícies documentals d'edificis malmesos a Lleida, Cervera, Manresa, Barcelona i Tortosa. L'escrivà de la Paeria de Lleida deia: «un gran terratrèmol a la ciutat vers les vuit del matí que durà tant com resar un "Miserere mei"». Aquest terratrèmol enderrocà molts edificis a tot Catalunya: a Barcelona va fer caure la rosassa de Santa Maria del Mar, que matà 25 o 26 persones, i a Puigcerdà enderrocà l'església del monestir de Predicadors, on moriren 200 o més persones (Olivera *et alii*, 2006, 278). Un cop més, els consellers de Barcelona demanaren oracions i enviaren peregrins a Montserrat, Escaladei i Poblet, perquè entenien que l'únic remei podia arribar del cel. El 25 de maig de 1448, vint anys després, un altre terratrèmol sacsejà Catalunya, amb epicentre a Granollers. Altres sismes deixaren rastre, com el del 16 de setembre de 1450 a Tàrraga, però foren de menor intensitat. Per tant, podem pensar que els terra-

trèmols de 1373, 1427 i 1428 tingueren conseqüències a la Conca, atesa la seva magnitud i l'extensa àrea de percepció i afectació, com hem vist. La seva intensitat fou de 9 (destructor. 6,0-6,5 Richter) (Martínez; Mezcua, 2002, 25, 27; Olivera *et alii*, 2006, 226, 382).

Tenim notícia d'altres terratrèmols, com el del 23 de desembre de 1511 i el del 4 de juliol de 1525 a Barcelona, amb una intensitat de 3 i 5 considerats feble i fort respectivament (4,0-4,5 Richter) o el de Lleida el 18 de març de 1515, que atesa la seva baixa intensitat, no creiem que afectessin molt la Conca (Martínez; Mezcua, 2002, 29).

En el segle XVII i XVIII es tenen registrats diversos terratrèmols, lleugerament danyosos la majoria. El 20 de desembre de 1605 tingué lloc un episodi sísmic a Barcelona amb una intensitat de 5 (fort, 4,0-4,5 Richter); el 6 de gener de 1703, amb intensitat 4 (àmpliament observat, 3,5-4,0 Richter); el 24 de novembre de 1755 a Balaguer, amb una intensitat de 3-4; el 25 de desembre de 1772, a Prats de Molló, amb intensitat de 6 (lleument danyós, 4,5-5,0 Richter), i el 31 de maig de 1788, a la Seu d'Urgell, amb intensitat 6 (lleugerament danyós). Atesa la intensitat, alguns es degueren percebre a la Conca.

Durant el segle XIX, l'activitat fou similar als segles anteriors. Destaquen els terratrèmols del 3 d'octubre de 1845, amb epicentre a Tivissa i amb una intensitat de 6 (lleugerament danyós), i del 25 de gener de 1852, amb epicentre a Sant Joan de les Abadesses, amb intensitat 6. De menys intensitat foren el del 7 d'agost del 1852 a Cervera, amb intensitat 3; el del 10 d'abril de 1865 al Vendrell, amb inten-

sitat 4, i el del 16 de desembre a Reus, amb la mateixa intensitat, igual que el de l'1 de desembre de 1872 a Vilanova i la Geltrú, o el del 14 d'agost de 1883 a Valls amb intensitat 4, o el del 7 de març del 1890 a Barcelona, amb intensitat 4. Són moviments sísmics que no sembla que deixessin conseqüències a la Conca.

I pel que fa al segle XX, els sismes més significatius tingueren lloc el dia 19 de novembre de 1923 a la Vall d'Aran amb una intensitat màxima epicentral de 8 (5,5-6,0 Richter) i el dia 12 de març de 1927 a la zona de Sant Celoni amb una intensitat màxima de 7 (5,0-5,5 Richter) (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, 2023). Es tracta de terratrèmols que es perceberen lleugerament, però que no causaren cap mena de danys destacables. Finalment, el 4 de febrer de 1997 tres terratrèmols tingueren com a epicentre els termes de Senan i els Omells de Na Gaia. Quan faltaven quatre minuts per a les vuit del matí es produïa el darrer moviment sísmic, que assolí una magnitud de 3,0 en l'escala Richter. El fenomen fou localitzat en una latitud de 41 29' nord i latitud 1 6' est, coordenades que sembla que se situen entre els límits de Senan i els Omells. Els seus efectes van passar totalment desapercibuts per la població. Des de 1985 a Poblet hi ha una estació sísmica, igual que a l'interior de les mines de l'Argentada al Bosc de Poblet (Carreras, 2004, 321). Darrerament, el 28 d'agost de 2023, un terratrèmol de magnitud 4,2 Richter (intensitat 2, molt dèbil), es deixà sentir lleugerament a la Conca i tenia l'epicentre a la Vall d'Aran.

Terratrèmols amb possibles efectes a la Conca de Barberà des del segle XIV fins al segle XX

Data	Intensitat	Magnitud (Richter)	Afectació a la Conca	Afectació a Catalunya
15/novembre/1224	?		Possible	Catalunya
3/marc/1375	V. Lleugerament danyós/For	4,0-4,5	Molt possible	Lleida, Barcelona, Tortosa
19/marc/1427	VIII. Greument danyós. Enderroca castells	5,5-6,0	Molt possible	Lleida, Cervera, Manresa, Barcelona, Tortosa
2/febrer/1428	V-IX. Fort-Destructor	6,0-6,5	Molt possible	Cervera, Manresa, Tortosa, Barcelona, Lleida
25/maig/1448	VIII. Greument danyós	5,5-6,0	Molt possible	Granollers
23/desembre/1511	III. Dèbil	2,5-3,0	Poc perceptible	Barcelona
4/juliol/1525	V. Fort	4,0-4,5	Poc perceptible	Barcelona
18/marc/1515	V. Fort	4,0-4,5	Possible	Lleida
20/desembre/1605	V. Fort	4,0-4,5	Poc perceptible	Barcelona
6/ener/1705	IV. Ampliament observat	3,5-4,0	Poc perceptible	Balaguer
24/novembre/1755	IV. Ampliament observat	3,5-4,0	Poc perceptible	Balaguer
25/desembre/1772	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Prats de Molló
31/maig/1788	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Seu d'Urgell
3/octubre/1845	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Tivissa
25/ener/1852	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Sant Joan de les Abadeses
7/agost/1852	III. Dèbil	2,5-3,0	Poc perceptible	Cervera
10/abril/1862	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	El Vendrell
16/desembre/1865	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Reus
1/desembre/1872	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Vilanova i la Geltrú
14/agost/1883	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Possible	Valls
7/marc/1890	VI. Lleugerament danyós	4,5-5,0	Poc perceptible	Barcelona
19/novembre/1923	VIII. Greument danyós	5,5-6,0	Poc perceptible	Vall d'Aran
12/marc/1927	VII. Danyós	5,0-5,5	Poc perceptible	Sant Celoni
4/febrer/1997	III. Dèbil	2,5-3,0	Poc perceptible	Senan, Omells de Na Gaia
28/agost/2023	II. Molt dèbil	4,2	Poc perceptible	Vall d'Aran

Font. Elaboració pròpia a partir de la documentació i bibliografia consultada (Olivera *et alii*, 2006; Martínez *et alii*, 2002).

LES EPIDÈMIES QUE DELMAREN LA POBLACIÓ

A conseqüència de moltes d'aquestes calamitats que hem vist, les malalties sobrevingudes per la mala nutrició donaven pas, tot seguit, a les epidèmi-

es, que acabaven per delmar la població, amb un cercle maliciós del qual costava sortir. Altres arribaven de fora per contagi i acabaven per formar part d'aquest cercle.

La primera epidèmia coneguda i més forta, arribada de fora, que fuetejà la comarca fou la Pesta Negra de 1348,

que possiblement trobà una població afeblida per les males collites des de «lo mal any primer» (1333) i la fam de 1347. Les rates i les puces ajudaren a transmetre amb molta eficàcia la malaltia (pesta bubònica). Els estralls arreu del país foren esgarrifosos, amb una mortaldat del 30% al 60%, segons els llocs. La pesta arribà a Barcelona a la primavera i en poc temps s'escampà cap a l'interior (a l'agost havia arribat a Saragossa).

Creiem que la incidència d'aquesta epidèmia a la part sud de la Conca no degué ser important en els primers mesos, car a finals de juliol l'arquebisbe de Tarragona Sanç López de Ayerbe, fugint de l'epidèmia que fuetjava Tarragona, es refugià a l'Espluga, i el 1351 concedí certes franquícies per construir ponts sobre el riu Francolí «de tempore mortalitatis debetur in dicto loco».

D'aquest fet hom infereix que les conseqüències de la pesta el 1348 a la població de l'Espluga foren mínimes al començament. Això explica que s'hi refugiés l'arquebisbe de Tarragona i el seu seguici, i que com a conseqüència Tarragona es quedés sense preveres —no s'hi trobava «capellà ni frare que volgués administrar los sagraments als ferits» (Trenchs, 1978, 88; Carreras, 2000, 238). No sabem si també a la resta de la comarca la pesta incidí amb poca virulència durant aquests primers episodis. Pel fet que el rei escrigués al maig de 1348 al veguer de Montblanc per alertar-lo perquè no es produïssin aldarulls contra el call jueu, com els que havien succeït a Barcelona, es pot pensar que les conseqüències de la pesta encara no eren greus en aquestes

contrades. Tampoc sembla que la comunitat hebrea de Santa Coloma patís atacs en aquests primers moments (Secall, 1983, 215), ja que els jueus eren culpats de la propagació de l'epidèmia, perquè la incidència en aquest col·lectiu era molt baixa, atès que tenien rituals de neteja corporal (micvé) més constants que l'altra població. Amb tot, la pesta no devia tardar a arribar a la Conca, ja que l'abat de Poblet Ponç de Copons i el que el va succeir, Bernat de Palau, morien el 1348, un després de l'altre en una setmana de diferència, a causa de la pesta (Altisent, 1974, 237-238). També l'abadessa del monestir de Vallbona de les Monges moria un 18 d'agost del 1348. El canonge Blanch de Tarragona diu: «en lo any 1348, hi hagué en Tarragona, en lo Camp y en tot Catalunya gran pesta, que fonc general en Europa, de la qual moriren infinitas personas. Féu tal destroca en esta terra, que faltaven fossars y cementiris per a enterrar los morts» (Blanch, 11, 43). Escriu Mn. Segura, el monògraf colomí, i esmenta el 1349: «La nostra comarca era, realment, desertica de gent en aquella epoca; la terra era, en la seva major part, inculta i plena de boscúries; faltava gent, faltaven braços que la fessin produir» (Segura, 178). Anota Vilar: «A Montblanc, el 20 de juny del 1351, ja no hi ha notaris» (Vilar, 1964, 148). Tot plegat, arran del flagell pestífer, hom constata l'existència de despoblaments, de disminució de les rendes públiques, d'ocupacions il·legals de béns sense propietari, de saqueig de cases abandonades, de deixadesa de conreus, de terres sense hereus, d'assalts indiscriminats als calls jueus... (Gual i Felip, 1990,

63). Molts masos restaren abandonats a causa de les successives epidèmies (masos rònecs) i els que havien quedat sense propietaris sovint foren incorporats a les propietats senyorials, que els donaven amb emfiteusi a altres camperols.

Després d'aquesta epidèmia en succeí una altra el 1351. Poc temps després, el 1362 i 1363 una nova passa delmava els infants i la de 1371 i 1372 es rabejà en la població de mitjana edat. El 1374 la collita fou dolenta i la pesta tornà a fer acte de presència en els anys 1381 i 1396 (Rumbau, 1999, 133-144, 395-402; Carreras, 2000, 238). Sabem que en el cas de l'Espluga, el 1378 havia perdut un 59% dels habitants respecte al fogatge de 1358, any en què la població ja havia estat delmada per l'epidèmia de 1351. Si bé bona part de la població de la Conca es mantingué estancada durant aquells anys, el cas de l'Espluga fou dramàtic, car possiblement fou un dels llocs de la comarca on l'epidèmia s'acarnissà amb més mortalitat.

Pel que fa a les epidèmies del segle XV, a tall indicatiu, els cicles es repetiren a Catalunya en els anys 1410, 1429, 1439, 1448, 1456-57, 1465-1466, 1476, 1483-1486, 1490 i 1493-1497. Tanmateix, molts d'aquests brots epidèmics tenien caràcter local, o si s'estenien no eren de la mateixa intensitat en tots els llocs. Per tant, no sabem amb quin intensitat afectaren els pobles de la Conca. Possiblement, a les poblacions de Santa Coloma, Vallclara, la Guàrdia dels Prats, Vilaverd i Barberà es poden apreciar episodis pestilents en els anys 1456-1457, 1466, 1490 i 1497, per raó de les morts observades en la documen-

tació. També l'any 1430 s'observa un repunt en la mortalitat a Santa Coloma i Vallclara, mentre que a Montblanc sembla una anyada més benigna, potser més per una carestia que per una epidèmia (Gual i Felip, 1990, 83-86). Si que tenim referències de les epidèmies de 1491 i 1495 a l'Espluga, ja que la documentació ens parla del pagament a un guardià per controlar els portals de la vila «per rahó de les morts»; també vers el 1495 hi ha costància d'una altra epidèmia que obligà els veïns a abandonar el nucli per cercar refugi als masos del terme «paga a Francesc Vinader per la esmena del forn daval per rahó de les morts que molta gent pastave per lo terme e masos...XXXXV sous» (Carreras, 2000, 395). Aquests brots segurament no afectaren sols l'Espluga, sinó que també es degueren estendre per altres pobles de la comarca. La població de Barberà de la Conca també experimentà una davallada de focs entre 1358 i 1479 (de 103 a 61) i una mitjana de defuncions de 23,4 entre 1464 i 1466 (Juliano, 1983, 56-58), cosa que pot indicar una incidència marcada dels brots epidèmics. En els anys 1430, 1441, 1449-1450 i 1464 apareixen com a episodis d'elevada mortalitat constatada en pobles com Santa Coloma, Vallclara, Vilaverd, Barberà, la Guàrdia dels Prats i segurament altres. El motiu és poc clar, atès que podia tractar-se de períodes de fam o d'epidèmies (Gual i Felip, 1990, 83-86).

Durant el segle XVI, malgrat haver-hi brots especialment durs de pesta en els anys 1501, 1521-1523, 1585 i 1589, la situació millorà i la població experimentà un augment. Cal destacar la de 1585, amb una crisi de mortalitat

notable en alguns pobles de la comarca (Gual, 1993, 59). La pesta de 1589 sembla que tampoc impactà massa en la comarca, almenys a Santa Coloma, on es refugià el Consolat de Mar fugint de Barcelona. Com que els estralls de la guerra no afectaren en aquest segle la població de la Conca i la nutrició de la població millorà substancialment i, en conseqüència, la seva salut, el creixement demogràfic fou a l'alça.

El 1629 la mortalitat augmentà en determinades poblacions de la comarca, potser coincidint amb la «pesta milanesa», que fou una pesta bubònica originada a Milà entre 1629-1631. Altres investigacions apunten que majoritàriament tingué com a causa una crisi agrària intensa (Gual, 1993, 59). A mitjan segle XVII, els estralls tornaren a fer acte de presència i entre 1641 i 1650, en plena guerra dels Segadors, la pesta va despoblar Barberà quasi del tot. La mortaldat del 1641 fou de les més importants registrades des de finals del segle XVI a començaments del XIX (1809), especialment a Barberà, Rocafort i Vilaverd i la Riba (Gual, 1993, 59, 62). En els anys 1647 i 1648, coincidint amb la pitjor collita del segle, la pesta tornà a Barberà de la Conca. Diu un document de Barberà que «Joan Arrufat de Fullella no rebé sagraments que morí ab una basca» (Juliano, 1983, 62). La basca era una mort sobtada. Entre 1651 i 1653 la pesta es deixà sentir amb força a la Conca i arreu del país. El primer brot es manifestà a l'estiu del 1651. Tanmateix, aquell any i el següent no presenten pautes de mortalitat importants i només trobem referència documental de morts empestats a Vilanova de Prades (set casos entre l'octubre i desembre del 1651)

i Vilaverd (sis casos al juliol i agost del 1651). A Rocafort, tres actes de defunció permeten suposar l'existència de l'epidèmia: en temps de pesta la gent determinava abandonar la vila i anar-se'n a les barraques del terme. Tres rocafortins moriren entre 1652 i 1653 en barraques, fet que fa intuir la presència del mal. Sembla que, cap al nord de la comarca, els efectes foren més grans, ja que només el 1651 s'emportà 218 persones a Santa Coloma de Queralt. Així i tot, el 1641 havia estat una anyada desastrosa: 94 defuncions a Barberà de la Conca, 69 a Rocafort, 51 a Vilaverd, 18 a Pira, etc. Evidentment, la sotragada havia estat notable. La fam de 1641 i la pesta del 1649-1652 havien anat de bracet fins a l'extrem de colpejar durament els contingents poblacionals (Grau *et alii*, 1987, 172; Gual, 1991b, 304-307) i barrejar-se amb la guerra. Amb tot, cal dir que l'epidèmia de pesta bubònica del 1651 no aconseguí, a la Conca, la magnitud d'altres indrets. Certament, és la segona crisi més intensa del segle, darrere del 1641, però no va ser ni excessivament general ni desmesuradament forta (Gual, 1993, 59). Com a prevenció, sembla que, per comunicar-se, la gent havia d'estar a vint passes i a contra-vent. Als empestats se'ls l'havia de donar el menjar amb una escudella o plat i després s'havia de trencar; també les eines tocades pels sospitosos (Roca, 2002, 255). Per tant, la crisi de mortalitat d'adults tingué més incidència durant la primera meitat d'aquest segle. Amb tot, es pot afirmar que hi ha un localisme extremat en el comportament davant les crisis de mortalitat (Gual, 1993, 59).

Ja entrat el segle XVIII, hi ha documentada una passa de febres palúdiques o tercianes a l'Espluga el 1724 i 1729. Al juny del 1724 hom detecta aquesta malaltia a Vimbodí, a finals de juliol o inicis d'agost a l'Espluga i al setembre a Montblanc. Des de la Vila Ducal irradiarà cap a Rojals i la Guàrdia dels Prats (tardor del 1725), Barberà i Ollers (finals d'agost de 1726) i, abans que no acabi el setembre, a Blancafort, Solivella, Sarraí i Vilaverd. Així, l'epidèmia actuarà entre l'estiu del 1724 i la tardor del 1726, quan s'estabilitzarà, per tal d'iniciar la reculada a partir del novembre del 1727 i desaparèixer del tot el 1729 (Grau *et alii*, 1987, 174).

La punta de mortalitat adulta més general i més intensa fou la de 1754, en especial a Solivella (Gual, 1993, 62). També s'esmenten passes de verola a l'Espluga en els anys 1770, 1775, 1797 i 1799. De l'any 1770 diu el rector Miquel Capdevila: «En lo present Any 1770 se an mort en la Espluga de francolí trenta set Albats esto és vint y dos hòmens y quinze donas. No obstant de haver hi verola y prou extensa.» Pel que fa al 1775, el mateix rector fa l'anotació següent a final d'any: «En lo any 1775 nasqueren en esta parroquia 88 personas esto es 49 donas y 39 homes y ne moriren 97 esto es 52 donas y 45 hòmens. Perderem 9 personas per haverhi hagut la verola que matà moltes criatures.» L'any 1799 hi hagué 99 casos mortals de verola (Roca, 2002, 255). En resum, els atacs d'aquesta malaltia són significatius a la Conca en els anys 1749, 1754, 1775, 1781 i 1797-1798 (Gual, 1991b, 349).

Durant el segle XIX encara hi hagué algunes grans epidèmies, a vegades

coincidint amb episodis bèl·lics, com la gran passa de xarampió dels anys 1809 i 1810, en plena guerra del Francès, amb una crisi de mortalitat comparable a la de 1641 (Roca, 2000, 101; Gual, 1993, 63). Uns quants anys abans, el 1801, Blancafort patia una epidèmia de febres tercianes (palúdiques), segons el prior del Tallat, «no hi hagué casa que no es lliuràs del contagi», per això s'invocà a la Verge del Tallat (Sans, 1986, 214). El 1809 Solivella es veu afectada pel tifus «reyna una epidemia de calenturas pútridas» amb molts malalts a la vila, ja que el tifus s'havia escampat arreu (Grau, 2010, 41). Després, el 1834, una passa de còlera coincidirà amb la Primera Guerra Carlina. J.M. Porta ens diu que, amb la proximitat del còlera, el 26 d'agost de 1834, es fan pregàries per treure en rogativa la Mare de Déu de la Serra petita (Porta, 2018, 54). Durant la segona meitat del segle, noves epidèmies incrementaren notablement els índexs de mortalitat: el 1854 va haver-hi una epidèmia de còlera, el 1874 una de xarampió, el 1880 una passa de verola i el 1891 i el 1895 una passa de grip (Roca, 2000, 101). Especialment virulenta fou la passa de còlera de 1854, que es va iniciar a partir d'un vaixell procedent de Marsella que va arribar al mes de juliol a Barcelona. El 16 d'agost de 1854 Montblanc treia altra vegada en rogativa la Mare de Déu de la Serra, alarmat pels casos de còlera que es començaven a registrar a la vila (Porta, 2018, 61). La incidència fou especialment virulenta al setembre i octubre a l'Espluga, on van morir 124 persones entre adults i albat (Calbet, 1990, 87). També Santa Coloma patí els estralls

amb molts morts. Durant els anys següents, la verola o pigota, la diftèria (garrotillo), el xarampió i l'escarlatina atacaren periòdicament la població infantil. Especialment letal fou la diftèria entre els anys 1886 i 1888 a Barberà de la Conca amb 33 infants morts (Juliano, 1985, 87). L'epidèmia de còlera de 1885 sembla que no fou tan intensa a la zona, atès que a Montblanc el dia 5 de desembre se celebra una gran processó amb la Mare de Déu de la Serra per agrair la protecció contra l'epidèmia de còlera (Porta, 2018, 61).

A principis del segle xx, una espantosa pandèmia de grip, la grip espanyola, s'estengué per Europa, amb una gran mortalitat. Hi va haver tres onades de grip: la primera, de maig a final de juny de 1918; la segona, de setembre a final de desembre de 1918, que va ser de llarg l'onada més mortífera, i la tercera, de gener a l'abril de 1919.

A Montblanc, des de finals de setembre de 1918 fins a principis de novembre, en menys d'un mes i mig, se certificà la defunció de 44 persones per grip. El 15 d'octubre es treia en rogativa la Verge de la Serra (Porta, 2018, 69). Segons els diaris de l'època, els que van emmalaltir per la grip a Montblanc van ser més de 2.000, dels quals en devien morir al voltant d'una cinquantena. Va tenir força ressò la mort als quaranta-dos anys de l'escriptor i advocat Joan Poblet i Teixidó i la noia de divuit anys Maria Sanfeliu Brufau (Contijoch, 2020).

El 1918 es registraven 47 morts a l'Espluga; el 1919, foren 75, i el 1920, 90, molt per sobre del que era habitual. La mortalitat alta no es reduí el fatídic any 1918, sinó que tingué greus con-

seqüències que es perllongarien dos anys més (Roca, 2005, 322). Durant el període afectat per l'epidèmia moriren 20 joves (Vallès, 2017, 177). En el tercer rebrot a l'Espluga s'hi registraren més de 200 casos i van haver de buscar metges a Tarragona i Reus (Samarra, 2020). Malgrat que el 5 de maig del 1919 la Junta Provincial de Sanitat donava per acabada l'epidèmia, les fetejades dels rebrots es deixaren sentir a l'Espluga, com hem vist.

Entrat el segle XXI, la pandèmia més important dels darrers anys ha estat el coronavirus (covid-19), malaltia infecciosa causada pel virus SARS-CoV-2. L'inici va començar a principis de 2020 i la seva expansió va tenir lloc a partir del març de 2020, havent-se decretat l'estat d'alarma i el confinament de la població. El punt àlgid d'afectació fou entre 2020 i 2021 i va minvar a partir del març de 2022. Des de l'inici de la pandèmia fins al 31 de març de 2022, es van succeir sis onades de covid-19 a Catalunya. La primera onada concentrà el 50% de les defuncions. El primer brot s'inicià a la Conca d'Òdena, a l'Hospital d'Igualada. La quarta onada, amb un predomini de la variant alfa, començà el 15 de març de 2021, amb un augment de contagis, de la velocitat de propagació i de les hospitalitzacions, pocs dies abans de la Setmana Santa. Les comarques més afectades van ser el Pallars Sobirà, la Conca de Barberà, el Ripollès i la Garrotxa (Departament de Salut, 2022, 45).

Malgrat l'afectació, la incidència de la covid-19 a la Conca no va ser intensa. Les defuncions per covid-19 a l'Àrea Bàsica de Salut de Montblanc foren 13 dones i 15 homes, amb una afecta-

Epidèmies a la Conca de Barberà des del segle XIV fins al segle XXI

Any	Epidèmia	Pèrdues
1348 (segona meitat)	Pesta Negra (bubònica)	Mort Ponç de Copons i Bernat de Palau, abats de Poblet.
1351	Pesta	
1362-1363	Pesta	Infants.
1371-1372	Pesta	Adults 59% hbts. de l'Espuga.
1381	Pesta	
1396	Pesta	
1410	Pesta	
1429	Pesta	
1430	Carestia/pesta	Santa Coloma, Valldara.
1439	Pesta	
1448	Pesta	
1456-1457	Pesta	Santa Coloma, Valldara, Vilaverd, Barberà, la Guàrdia dels P.
1465-1466	Pesta	Una mitjana de defuncions de 25,4 a Barberà.
1476	Pesta	
1485-1486	Pesta	
1490	Pesta	Santa Coloma, Valldara, Vilaverd, Barberà, la Guàrdia dels P.
1491	Pesta	Guarda portals "per rahó de les morts". L'Espuga.
1493-1497	Pesta	Es refugen als masos "...per rahó de les morts...". L'Espuga.
1497	Pesta	Santa Coloma, Valldara, Vilaverd, Barberà, la Guàrdia dels P.
1501	Pesta	
1508	Pesta	Vilaverd.
1521-1523	Pesta	
1589	Pesta	Índex de mortalitat alt a la Conca.
1629	Pesta "Milanesa"	Augment de la mortalitat a la Conca.
1641-1650	Pesta	Barberà quasi es despobla. Intensitat a Rocafort, Vilaverd.
1651-1665	Pesta bubònica	Afecta a la Conca: Santa Coloma de Q. 218, Vilanova P. 7 morts, Vilaverd, 6, Rocafort 5.
1724-1729	Febres palúdiques i tifus	L'Espuga, Vimbodí, Montblanc, Rojals, la Guàrdia dels P., Barcerà, Ollers, Solivella, Blancafort, Sarra, Vilaverd...
1754	Pesta	Solivella.
1770-1799	Verola	L'Espuga 9 morts el 1775 i 99 morts el 1799.
1801	Febres terciànes	Blancafort.
1808-1810	Xarampió	L'Espuga, Solivella tifus el 1809.
1854	Còlera	Montblanc. Rogavites amb la sortida de la imatge petita de la Mare de Déu de la Serra
1854	Còlera	L'Espuga, amb 124 morts. Montblanc rogativa Mare de Déu de la Serra
1874	Xarampió	
1880	Verola	
1886-1888	Difèria	Barberà de la C. amb 33 infants morts.
1891	Grip	
1895	Grip	
1918-1920	Grip Espanyola	Montblanc, rogativa amb la Mare de Déu de la Serra. L'Espuga 47 morts el 1918 i 90 morts el 1920.
2020-2021	COVID-19	Àrea de salut de Montblanc: 28 morts, 5.098 afectats. L'Espuga i Montblanc més intensitat.

Font. Elaboració pròpia a partir de la documentació i bibliografia consultada. Cal advertir que el nombre de morts pot estar subjecte a variacions segons noves investigacions o interpretacions.

ció de 2.643 dones i 2.455 homes, amb una mortalitat del 1,7% per a les dones i un 1,9% per als homes. Van destacar Montblanc i l'Espluga com a poblacions amb més contagis. Amb tot, aquesta mortalitat fou relativament baixa en comparació amb altres àrees bàsiques de salut de Catalunya (Departament de Salut, 2022, 43, 74; CatSalut, 2023).

Les defuncions per covid-19 van mostrar comportaments diferents per edat i sexe. L'edat va ser el principal factor de risc de morir per covid-19, tant en dones com en homes. Per sexe, a excepció de la primera onada, el nombre de defuncions masculines per covid-19 va ser superior a les femenines, com també va ser superior la taxa de mortalitat i letalitat. Per edat, en nombres absoluts es van comptabilitzar més defuncions i la taxa de mortalitat va ser més elevada entre la població d'edat avançada. La millora en la detecció dels casos, els avenços en el tractament de la malaltia i, sobretot, les campanyes de vacunació van reduir les defuncions i les taxes de mortalitat i de letalitat al llarg de les onades, les quals es van deixar sentir amb més o menys força segons la gravetat i intensitat dels brots arreu del territori (Departament de salut, 2022, 63.)

ELS ESTRALLS DE LES GUERRES A LA CONCA DE BARBERÀ

Una de les calamitats més destructores van ser les guerres que tingueren com a escenari la Conca, guerres que fuetejaren aquestes terres quasi una vegada o més cada segle, llevat dels segles XIII i XV, que deixaven a part les convulsions de l'alta edat mitjana. En totes hi ha una constant: la situació de la Conca com a lloc de pas o estratègic entre el Camp de Tarragona i les terres de l'interior, corredor freqüentat pels exèrcits, amb totes les conseqüències que això podia comportar (lleves, saquejos, requises, impostos, avituallaments, bagatges, robatoris, assassinats, violacions i destrucció del patrimoni arquitectònic i documental). Sovint, durant o després de cada un d'aquests temps convulsos, succeïen períodes de crisi en què s'ajuntaven de forma apocalíptica la guerra, la fam, les pestes i la mort. Tot plegat, un retrocés demogràfic després de cada convulsió, que s'anirà repetint amb dents de serra fins al segle XXI.

La guerra dels Dos Peres del segle XIV

Des que s'havia esvaït el perill musulmà de Siurana a mitjan segle XII, la comarca no havia tingut guerres d'abast general que afectessin el territori. Dos-cents anys de prosperitat van acabar a mitjans del segle XIV. La guerra dels Dos Peres, que tingué lloc entre 1356 i 1375, va enfrontar la Corona d'Aragó i el Regne de Castella, i en certa manera

fou també un conflicte personal entre els respectius monarques Pere III el Cerimoniós i Pere I el Cruel de Castella. Arran d'aquesta confrontació, Pere el Cerimoniós va manar fortificar les principals places fortes de Catalunya, amb la construcció de muralles principalment. Per aquest motiu, es van emmurallar i consolidar llocs estratègics com Montblanc, l'Espluga, el mateix monestir de Santa Maria de Poblet, Sarral, Conesa, etc. i es va millorar l'estructura defensiva de molts castells. Tanmateix, els brots de la Pesta Negra i la guerra deixaren malmesa bona part del país. Vers el 1359, en el capítol que congregà els hospitalers a l'Espluga, es

posava en relleu la situació crítica que vivia el país, i en concret per als homes d'Artesa de Segre que havien arribat a la vila, tot fent palesa la depauperació del lloc «nunc est quasi toto depopulatus et devastatus propter defectum hominum seu gentium qui maior pars anno magne mortalitatis obierunt». En el cas de l'Espluga, la davallada demogràfica a conseqüència dels estralls succeïts entre 1358 i 1378 fou la pèrdua esgarrifosa d'uns 770 habitants (59% de la població). Una altra conseqüència dels flagells d'aquest segle fou l'èxode dels pagesos en la recerca de llibertats a ciutats o viles exemptes de tributs senyorials (Carreras, 2000, 238,

Muralles de Montblanc del segle XIV, bastides principalment durant la guerra de Castella (1356-1375) per manament de Pere el Cerimoniós. Les obres possiblement foren dirigides per Guillem de Guimerà, prestigiós enginyer militar i comanador templer.
Foto: A. Carreras, 2023.

240). Aquesta davallada no fou igual en altres pobles de la comarca, ja que en la majoria aquesta disminució fou més sostinguda. Una altra de les conseqüències fou l'abandonament dels masos per mort dels masovers i la seva família, masos que passaran al domini senyorial, si no tenien amo.

La Guerra Civil catalana del segle xv

Un altre sotrac important fou la Guerra Civil Catalana, un conflicte bèl·lic que tingué lloc entre 1462 i 1472 al Principat de Catalunya entre el rei Joan II, el Sense Fe, i els remences, d'una part, i les institucions catalanes rebels encapçalades pel Consell del Principat i la Diputació del General, de l'altra. Les causes que van motivar aquesta contesa foren molt diverses i complexes: la mort sobtada del príncep de Viana —amb la sospita d'emmetzinament per part de la seva madrastra, Joana Enríquez—, el conflicte entre la monarquia i l'oligarquia, l'autoritarisme enfront del pactisme, els aldarulls dels pagesos de remença contra els senyors pels mals usos, les lluites entre la Busca i la Biga principalment a la ciutat de Barcelona...

La Conca fou escenari d'enfrontaments virulents, fins i tot entre els mateixos pobles, segons el bàndol en el qual prengueren part. Per exemple, l'Espluga, on hi havia un important castell hospitaler, es decantà, en un principi, a favor de la Diputació i en contra del monarca. Els primers dies de juliol de 1462, l'Espluga, juntament amb Poblet i Montblanc, acompliren

una important tasca de defensa de la Conca de Barberà davant les tropes reialistes. Des de Tarragona, capital reialista del Principat, les tropes de Joan II entraren a la Conca a començament del mes de juliol. La resistència degué ser notable, car al mes d'agost Joan II s'adreçà a la comunitat de Poblet perquè se sotmetés a la seva obediència, a la qual cosa el monestir no accedí. Els enfrontaments entre els dos bàndols se succeïren el 1463 i 1464.

El 30 de maig, segurament de 1464, moments en els quals l'Espluga havia pres part per la causa reial, succeïren a la vila els fets més cruents de la guerra. Com que les tropes de la Generalitat estaven acampades a Sarra, un contingent, sota el comandament de Dionís de Portugal, acompanyat de nombrosos sarraïencs, sortí d'aquesta població en direcció a l'Espluga amb intenció d'assetjar-la. La narració d'aquests moments de l'assalt ens deixa veure la cruesa de l'atac:

dada a saquo manore [sic], fet focs per cremar, nafrant e matant homes de la vila e venint a combatre lo castell ab moltes dones e infants petits que havien pres de la dita vila [Sarra] de les quals dones e infants se feien pavesos metent se les dones devant e portant los dits infants en los brassos e per los cabells...

És possible que la intervenció d'aquesta multitud de dones i nens davant les muralles de l'Espluga fos per distreure l'atenció dels sentinelles mentre trenta cavallers escalaven la muralla i el castell per darrere, per la part més feble i entraven a la vila. Una vegada presa la fortalesa, cremaren i destruïren bona part de les cases de la vila, feriren i mataren alguns homes i

s'emportaren presos a altres. Sis homes de la vila i els vicaris es refugiaren al campanar, mentre rebien amenaces, tot intercanviant paraules sobre a quin bàndol pertanyien. Els assetjats contestaren que eren partidaris del rei, a la qual cosa els assetjants replicaren que aquell mateix dia els degollarien a tots «per lo cap de tall que abans del vespre tots serien degollats».

A l'estiu del 1462, el monestir de Poblet també patia falconades dels homes de les Muntanyes de Prades, les quals foren repel·lides amb homes de l'Espluga i Vimbodí (Carreras, 2000, 401-407). Però l'Espluga no fou l'única població de la comarca que patí els estralls de la guerra. Forès i Sarral van ser incendiats per les tropes reialistes. La Conca fou un dels camps de bata-

lla d'aquesta guerra en què s'emprà per primera vegada l'artilleria (pólvora) per enderrocar castells i muralles (Gual, 2004, 21). El 1471 tingué lloc una important batalla prop de la Torre Baldovina a Santa Coloma de Queralt. Al maig del 1469, el batlle general de Poblet havia condemnat a mort Lluís Joan, veí de Sarral, acusat d'haver intentat «conspiratòriament e ab traició cruel e malvada» «furtar lo castell de Valleclara e liurar aquell de una part als enemics» i els acusats van demanar que no fossin arrossegats ni esquartejats, cosa que el batlle acceptà i només serien penjats a la forca (Gual, 2003, 661; Felip, 2015, 466). A Barberà també s'observa un sotrac en la mortalitat de la població entre 1464-1466 amb 39 morts, i malgrat no poder establir-ne

Representació hipotètica del castell de l'Espluga de Francolí, basada en la documentació i restes arqueològiques. El castell fou assetjat durant la Guerra Civil Catalana de 1462-1472 i posteriorment durant la guerra dels Segadors el 1642, atesa la seva importància militar. Dibuix de J. Clapés (Museu Terra).

les causes, en aquest context podem sospitar de les conseqüències de la guerra (Juliano, 1983, 58). Com es pot veure en aquestes narracions contemporànies als fets, la cruesa de la guerra es feu ben palesa en alguns pobles de la Conca.

La guerra dels Segadors del segle XVII

Al segle XVII tingué lloc un altre conflicte important: la guerra dels Segadors (1640-1652) (Sivillà, Carreras, 2019; Gual, 2000). Altre cop, la Conca com a corredor de pas, fou escenari de l'impacte de la guerra, primer pel pas dels exèrcits, tant castellans com francesos que acamparen i s'allotjaren als pobles de la comarca, amb tota mena de requises, robatoris, vexacions, etc. (Roca, 2002, 282-290; Gual, 2000, 28-30). Durant l'any 1642 la Conca fou terra de ningú entre els exèrcits castellans, estacionats a Tarragona, i el francocatalà, establert a Lleida, de tal manera que quan l'exèrcit castellà decidí atacar Lleida passaren per la Conca en diverses ocasions i provocaren morts i destrucció indiscriminades. A tal fi els principals comandaments del rei castellà, Torrecuso, Hinojosa i Mortara, van passar el 30 d'agost pels colls de Lilla i Cabra, i cremaren i assaltaren Montblanc el dia 31, seguint vers l'Espluga i Poblet, on van perpetrar una destrucció similar. El 3 de setembre entraren a Sarral, on cometeren tota mena d'estralls: cremaren la vila, saquejaren l'església i hi cometeren actes sacrílegs. A la darrerria de setembre tornaren a passar per Sarral i incendiaren vuitanta

cases, robaren els objectes sagrats de l'església i hi feren altres excessos. Tot sembla indicar que el 17 de novembre del 1647 la vila tornà a ser assaltada i incendiada. Cal afegir, com a mostra del cinisme de la monarquia castellana, que Felip IV atorgaria l'any 1653 al marquès de Mortara el marquesat de Sarral, un títol que comprenia Sarral i Cabra, que havia assaltat a sang i foc deu anys abans (Felip, 2015, 466-467). Els exèrcits castellans, en el seu pas per la comarca, cremaren Lilla, Montblanc, l'Espluga, Pira, la Guàrdia dels Prats, Barberà, Ollers, Forès, Sarral i d'altres poblacions i malmeteren per sempre bona part de les fortificacions de molts pobles (Gual, 1991b, 302-304; Gual, 1987, 147-148).

Per copsar la cruesa d'aquesta guerra les narracions contemporànies dels fets descrits de l'agost de 1642 són prou reveladores del pas dels exèrcits castellans per la Conca entrant per Lilla, on no hi van trobar ningú «sen baxaren al lla, que es un llogaret de unes deu o dotze cases, trobaren en ella persona xica, gran, robaren lo que trobaren en ella, y de dintre de la església». L'endemà, l'exèrcit saquejava Montblanc i feia fugir la població espaordida, que va haver de dormir al ras. Només van deixar aquella vila per caure sobre l'Espluga «vila rica, [on] robaren tot quant y trobaren i, fins a la iglesia y feren despullar lo Rector». A continuació passaren a Poblet, d'on els monjos havien fugit. També el cenobi va ser saquejat, encara que només pels «cabos grossos, y sos oficials». El dimecres 3 de setembre retornaren a Montblanc. De passada per l'Espluga es feren fortes una dotzena de persones al castell amb les

dones. Els castellans hi van calar foc sense contemplacions. Els de dins feren sortir les dones que s'hi havien refugiat per intentar salvar-les i els enemics «allí feren delles lo quels aparegué». Després, van fer sortir amb amenaces els homes de les cases i occiren els renitents penjant-los de les finestres de les seves llars. A la nit feren cap a Barberà, cremaren la Guàrdia dels Prats i Ollers i saquejaren Pira. Barberà, tanmateix, es deslliurà de la crema perquè el rector coneixia un dels soldats enemics, de Tarragona, i perquè s'avingueren a refrescar-los. A Sarraal cometeren noves vexacions. Cremaren la vila, saquejaren l'església i, a més, hi feren actes sacrílegs (violaren vint noies jovenetes triades, davant del sagrari). A Vallespinosa una ressenya que hi ha en l'obituari corresponent a 1642 referent a Magdalena Papiol diu: «la mataren los castellans quan son entrats a cremar y robar la Conca» (Güell, 1995, 146-147, 152; Porta, 1997, 96). Com en tantes altres guerres, l'Església i les dones van ser arma de guerra. Les requisés, contribucions, bagatges i extorsions per part dels dos exèrcits sovintejaren en molts pobles, per exemple a Pira (Gual, 2000:27-56). No cal dir que la regressió demogràfica dels pobles de la comarca d'aquests anys de 1641 i 1642 fou extraordinària (Gual, 1993, 58-59).

La guerra de Successió de començaments del segle XVIII

Si bé el conflicte bèl·lic més important del segle XVII pel que fa a la Conca fou la guerra dels Segadors, hi va haver també la revolta dels Gorretes o Barre-

tines (1687-1689) (Dantí, 1979, 1990; Kamen, 1979) i la guerra amb França, en el marc de la guerra dels Nou Anys (1689-1697) (Espino, 1994), però no tingueren tant d'impacte a la comarca. Caldria esperar la guerra de Successió (1701-1714) per tornar a sentir amb força el pas dels exèrcits pels nostres pobles. L'allotjament, la requisita de proveïments d'aliments per la tropa, el farratge i palla per als animals, el transport de les peces d'artilleria, per al qual es requerien mules i altres animals de tir... i els abusos per part dels militars, eren constants en els pobles per on passaven (Grau, 2007; Gual, 2000). Fins i tot les universitats o comuns (l'equivalent de llavors als actuals ajuntaments) pagaven a les tropes perquè no s'allotgessin al seu terme (Roca, 2002, 286). Una vegada més, la situació geogràfica de la Conca com a lloc obligat de pas, que la beneficiava en els intercanvis comercials i la perjudicava en temps de guerra.

Durant la guerra, a Vilaverd, del 3 al 31 de maig del 1709, s'allotjaren 40 militars de cavalleria amb les seves calçadures, i des del 2 de juny fins al 24 de juliol del mateix any hi feu estada un regiment anglès de la mateixa classe, integrat per 400 homes. A Rocafort de Queralt, del 13 al 19 d'agost del 1711, hi sojornaren 9.000 infants i 2.500 cavallers angloholandesos. El 30 de juliol de l'any següent passaren les tropes aliades del general Montese; després d'haver acampat vuit dies a Sarraal, l'endemà arribaren nous relleus (Gual, 1987, 148-149). Quan entre el 1713 i 1714 tenia lloc el setge de Barcelona per part de les tropes borbòniques, els defensors austriacistes van seguir l'estratègia

de fomentar la insurrecció a les terres d'interior, creant un petit front que obligués els borbònics a retirar tropes del voltant de la capital catalana. Entre l'abril i maig del 1714 els miquelets austriacistes actuaren a les Muntanyes de Prades i entraren a Montblanc el 23 d'abril, on mataren el veguer, Joan Escursa. Abans de morir, havia delegat el comandament de la resistència local a Josep Avià, el qual resistí al portal de Sant Francesc, però els miquelets entraren pel portal de la Font de la vila en sentit contrari. El 14 de setembre del 1714 el brigadier filipista Jeroni de Solís passà per Montblanc amb 3.000 soldats i amenaçà de cremar la vila si no pagaven 12.102 rals. A l'agost del 1714, Torras Ribé (Torras 2005, 139) explica que diversos pobles de la Conca de Barberà patien les ferotges tàctiques de terrorisme militar dels borbònics:

los sediciosos que se hallavan en Montblanch se retiraron al condado de Pradas, luego que supieron que marchava hazia allá el destacamiento que manda don Joseph Armendáriz, todos llos moradores de Montblanch y de otro lugarcito llamado la Guardia abandonaron sus casas, retirándose a la montaña, de donde no se quisieron restituir a sus casas, lo que le obligó a hazérselas quemar. (Grau, 2007, 15)

La guerra de Successió va ocasionar una elevada mortalitat entre la població de la Conca, en especial en els anys 1707, 1708 i 1709 (Gual, 1991b, 313).

Un altre dels efectes d'aquesta guerra que ha pogut comptabilitzar Gual, fou l'augment de fills de ventura, és a dir, de pares desconeguts. A Barberà en els primers vint anys del segle XVIII tots els expòsits neixen durant la guer-

ra. A l'Espluga de Francolí i a Vilanova de Prades, el percentatge és de tres quartes parts, i a Vallclara i Vimbodí la meitat (Gual, 1993, 151). Aquestes conseqüències es devien repetir en altres guerres que no han pogut ser constataades documentalment. Altres efectes van ser les migracions i l'encariment dels cereals. En resum, un trasbals demogràfic amb efectes a llarg termini.

La guerra del Francès de principis del segle XIX

Fins entrat el segle XIX, la Conca no fou escenari de cap altra guerra, excepte l'efecte de les lleves d'homes que va haver de suportar en l'anomenada Guerra Gran o la guerra dels Pirineus (1793-1795), conflicte bèl·lic que enfrontà el Regne d'Espanya amb la República Francesa. Tanmateix, el segle XIX serà un dels segles més convulsos, potser un dels més sagnants dels darrers temps. S'encetarà amb la guerra del Francès (1808-1814), li succeiran les convulsions del Trienni Liberal (1820-1823), després la Primera Guerra Carlina (1833-1840), la Segona Guerra Carlina (1846-1849), la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), i tot seguit les guerres d'ultramar a les darreries del segle (1895-1898), que si bé no tingueren escenari a la comarca, les lleves i baixes de conques ressonen encara als nostres pobles.

La primera gran calamitat d'aquest segle arribarà amb la guerra del Francès (1808-1814), una invasió que es deixarà sentir altre cop amb una gran virulència a la comarca, en especial després de la batalla de Valls, al pont de

Goi (Alcover) el 25 de febrer de 1809. Durant aquells anys, la guerra (1808-1814), la pesta bubònica (1809), la fam (1812) i la mort es van encavalcar en moltes poblacions. La mortalitat fou molt elevada (Gual, 1997, 39-52): només per posar un exemple, a l'Espluga el fatídic any de 1809 moriren 34 persones pels efectes de la guerra a mans dels francesos; si es compten els baptismes menys les defuncions, la pèrdua fou de 207 habitants (Gual, 1997, 40).

Montblanc es va convertir entre 1808 i 1814 en un punt estratègic cobert per tots els bàndols en conflicte. La vila constituïa un lloc clau en la via de comunicació que enllaçava el Camp de Tarragona amb les planes de Lleida, i una magnífica base d'operacions per controlar els estratègics passos de la Riba, Lilla o Cabra del Camp, per operar contra els sometents i guerrillers de les properes Muntanyes de Prades. Això significà una anada i vinguda constant dels uns i dels altres. A una ocupació de les tropes franceses (amb la consegüent capta de recursos econòmics i materials) seguien els atacs dels sometents fins que se n'anaven. I quan se n'havien anat els francesos, els espanyols reclamaven la col·laboració (econòmica) de la vila en el conflicte (Serra, 2010, 128-129). Tot plegat, les forces napoleòniques van entrar a la vila més de dotze vegades amb els consegüents estralls (Porta, 2010, 98-101). Atesa la situació que es vivia a Montblanc, el 24 de febrer de 1809 les monges de la Serra abandonen el convent per primera vegada en la seva història, per retornar vuit mesos després. El 1810 els francesos fortifiquen el convent i posteriorment les tropes

espanyoles acaben de malmetre'l per evitar que fos utilitzat pels francesos com a fortificació (Porta, 2018, 75).

La Conca també contribuï amb 107 homes cridats a files per integrar-se al segon terç de miquelets entre finals del 1808 i inicis de l'any següent, format per 715 homes. Els pobles de la comarca amb més aportació foren Sarral, Montblanc i Solivella (Serra, 2010, 14-15).

Els estralls causats pels francesos foren nombrosos. Els monjos del monestir de Poblet es van veure obligats a marxar del convent a l'abril de 1809 i no van poder retornar fins al 1813. Seria la primera de les tres exclaustracions que patirien els monjos en el decurs del segle XIX.

Els efectes de la guerra sobre la població civil de la comarca foren remarcables i en alguns casos esfereïdors com a Barberà. El 18 de març de 1809 mor el rector Mn. Josep Cabirol, un ancià octogenari que va haver de ser sepultat sense cap cerimònia, segons la partida d'òbit «Per estar [la vila] en perill dels francesos». El 2 de desembre de 1810 trobaren mort el franciscà barceloní Diego de Fabrés, «en una fugida dels francesos», i l'endemà els napoleònics occien un home de cinquanta-cinc anys; el 8 d'abril de 1811 enterraven dos individus morts pels soldats francesos un parell de dies abans. A Pira tothom havia fugit a finals del 1810. A l'Espluga els estralls van moure el seu rector Josep Serra a deixar-ne trista constància en els obituaris. El 27 de febrer de 1809 els francesos eren a Montblanc i els espluguins, «rector inclòs», havien abandonat les llars, «amagant-se en masos i coves muntanyenques». Ho feren «temerosos de la

barbaritat de aquells fiersos enemics de la Religió, del Rey y de la Patria», que maltractaven i occien els que romanien als pobles, especialment els clergues. El 6 de març, un escamot francès assassinà «a sanch fredas y sens fer la menor resistèncias» tres espluguins; dos d'ells s'estaven pacíficament davant la porta de casa seva, l'un mirant com passaven les tropes i l'altre àdhuc els havia ofert alguna cosa per beure. El rector Serra escrivia: «causarà horror a la posteritat una tant terrible catàstrofe». A Lilla, un comentari apuntat pel vicari en diverses partides d'òbit diu: «lo mataren los francesos». Hi hagué famílies que veieren cruelment delmats els seus integrants, com la família Contijoch, que perdé un home (Joan) el 1810, i l'any següent morien el germà Victorià, de seixanta-dos anys, i el fill Josep. A Pira, enterraven els cadàvers d'amagat dels francesos per temor de les tropes napoleòniques, les quals a l'abril de 1811 occiren un vilatà a «bastonadas y de tants cops de culatas de fusell». Arreu de tota la comarca es troben referències a difunts morts en mans de les tropes franceses. Solivella tampoc s'escapà d'aquesta disbauxa de violència. El 5 de maig de 1810 era enterrat Josep Copons Domingo, ferit mortalment per arma de foc; i el 30 d'abril de 1811, entre la una i les dues de la tarda, era assassinat el jove de vint-i-dos anys Josep Montseny, quan una companyia de 2.000 soldats francesos passava pel terme. Gual conclou: «a Solivella, tant el 1809 com el 1812 devien significar un estrall demogràfic notable. Les crisis afecten de forma majoritària la població adulta i, a més, de la vila. Un degotall de més de 100 persones en tan sols dos anys és per-

ceptible i, temps a venir, vers la dècada dels 30, les generacions buides devien fer acte d'aparició». Solivella perdia el 4% de la població durant la primera dècada del segle XIX. A Vimbodí, les tropes franceses van passar fins a 27 vegades, i en 17 de les quals van aprofitar per saquejar-la. El rector Joan Fort, quan va registrar l'òbit del malaurat Josep Duc, un jove fadrí assassinat pels militars francesos després d'haver estat turmentat, no se'n va poder estar d'afegir una exclamació al marge de la partida d'òbit: «O cruel gavatg.» El 22 de juliol de 1813, mentre les tropes del general Suchet estaven acampades al monestir de Poblet, penjaren del balcó de la Casa de la Vila de l'Espluga dos homes de Vimbodí que havien agafat amb fusells a la Creueta de Poblet. També mataren quatre espluguins més aquell dia, i alguns altres veïns de l'Espluga i Vimbodí, que s'emportaren i els mataren fora de la població (Torruella, 1989, 164; Roca, 2000, 240). L'església de Blancafort també fou cremada per les tropes del general Suchet. Al nord de la comarca és lliurà la batalla de Santa Coloma, on Milans del Bosch, amb només 600 homes, lluità i sorprengué els 2.200 homes a les ordres del general francès Lechi. Posteriorment, tingué lloc l'anomenada batalla de Sant Jeroni, en què els francesos derrotaren les tropes catalanes i saquejaren la població de Santa Coloma. Del campament de Milans, encara se'n diu el Campament. Una guerra que va provocar una de les pitjors crisis de la nostra història (Güell, 2010, 68-69; Gual, 1997, 40-53).

Per acabar-ho d'adobar, el bandolerisme, que en el segle XVIII havia estat perseguit pels mossos d'esquadra,

prendrà força arreu de Catalunya amb la guerra, amb la qual cosa els pobles, a més de les malifetes dels invasors, també patiran per les exigències dels delinqüents del mateix país que de vegades s'aliaren amb els francesos. Les coves de les Muntanyes de Prades foren un lloc escollit per aixoplugar desertors i bandolers (Serra, 2010, 23).

Les guerres carlines del segle XIX

Després de la guerra del Francès, la inestabilitat política del país continuà amb el Trienni Liberal (1820-1823), les guerres carlines o popularment dites Carlinades. Tres guerres que enfrontaren carlins (absolutistes conservadors) i liberals (isabelins progressistes) i van sumir altre cop la comarca en els flagels de la guerra.

El Trienni Liberal, que enfrontarà absolutistes contra liberals o constitucionalistes, s'encetà amb la revolució de 1820. Si bé la guspira en fou l'aixecament militar del general Riego, en el rerefons hi havia diversitat de factors (oposició al sistema absolutista de Ferran VII, crisi econòmica i social, anticlericalisme, etc.) que acabaran amb una guerra civil entre reialistes i liberals a l'estiu de 1822. La Conca en general i Montblanc i l'Espluga, en particular, van convertir-se en centres de reclutament reialista (absolutistes), llevat de Santa Coloma, on predominaven els liberals. Atès que majoritàriament la comarca era absolutista, un contingent de milicians liberals de Reus, va arribar a Montblanc i cremà el convent dels franciscans i algunes cases.

Al seu torn, una partida de reialistes, encapçalats per Romagosa, van posar setge a Santa Coloma els dies 23 al 25 de juliol per rendir-la per fam, però no ho van aconseguir per l'arribada de reforços liberals. Romagosa es retirà cap a l'Espluga i Montblanc, mentre hi hagué enfrontaments al voltant de Sarral. Al setembre, un nou contingent reialista es disposava a reclutar soldats a la Conca. Després d'enfrontaments dels dos bàndols a la comarca, els liberals instal·laren el seu quarter general a Montblanc, des d'on el general Manso oferia el perdó i pau als reialistes de Catalunya que deposessin les armes (Arnabat, 2023, 9-38).

Malgrat els enfrontaments, les baixes documentades que aquest conflicte provocà en la demografia de la comarca foren minses. Fent un recompte dels morts que detalla Valentí Gual en la seva anàlisi dels llibres sacramentals de la comarca per a aquest període, podem afegir que les morts causades pels efectes de la guerra i mencionats de forma expressa en la documentació, foren els següents: 3 morts a Barberà de la Conca, morts pels milicians liberals; a Conesa 2 morts perpetrades pels liberals; a l'Espluga 16 morts; a Lilla 1 mort pels milicians; a Pira 1 mort; a Santa Coloma 15 morts; 1 capellà a Senan; 11 a Vimbodí; 1 a Rocafort; 1 a Sarral i 1 a Solivella (Gual, 2023, 53-63). Cal fer esment que bona part del capellans i religiosos van abraçar la causa absolutista, fins i tot alguns es van integrar a les files reialistes, com és el cas del plebà de Montblanc, Josep Maria Fàbregues, fugit de la vila, que va ser nomenat membre de la Junta Superior Provisional de Catalunya per

dirigir els territoris «alliberats» pels reialistes (Serra, 2023, 74). Per tant, el clergat participà activament en la lluita econòmica i armada contra el règim liberal i no deixà de ser un puntal de l'absolutisme. Al seu torn el règim va adoptar unes mesures extraordinàries: la desamortització dels béns civils i religiosos, la supressió dels monestirs i convents i el forçament de l'exclaustració dels monjos. Poblet fou un dels set monestirs autoritzats per residir-hi i se li imposà el nom de Monasterio Suprimido de Poblet y Casa de Reunión de Exmonjes Bernardos, cosa que no va evitar-ne el saqueig i la segona exclaustració (el 29 d'octubre del 1820 fins a l'octubre del 1824 pràcticament). Amb tot, dins les comunitats, el posicionament ideològic fou contradictori. Cal recordar que en el mateix monestir hi havia dos bàndols, l'absolutista de l'abat Torrell i el liberal de l'exabat Barba. Fins i tot el frare trapenc Antonio Marañón, un antic capità de l'exèrcit durant la guerra amb Napoleó Bonaparte, participà en una insurrecció absolutista a la plaça del monestir de Poblet contra el govern juntament amb el rector de Prades i el notari propietari espluguès Josep Cabeça, els quals arreplegaren un bon nombre de pagesos i baixaren fins a l'Espluga, on es repetí el pronunciament contra el Govern liberal (Serra; Vilà, 2023, 75-76, 105-111).

Pocs anys després, el 1833 començava la Primera Guerra Carlina. En aquesta confrontació l'Espluga encapçalava la ideologia carlina a la Conca, seguida a distància de Sarral. La població de la demarcació provincial amb més carlins era la Selva del Camp, amb 186, seguida de l'Espluga de Francolí,

amb 115 membres. En quatre pobles de la Conca estricta (l'Espluga, Lilla, Rojals, Senan i Vimbodí) durant la guerra moriren almenys 167 persones de forma violenta, la majoria homes adults. Solivella, patí atacs dels liberals, quan els carlins es van fer forts al castell. A l'Espluga es van registrar 46 morts violentes (7 de fora de la comarca), a Lilla 22 (18 forasters), a Rojals 24 (17 de la comarca), a Senan, 7 (4 de fora la Conca) i a Vimbodí 68 (4 de fora la comarca) (Grau, 2007, 118; Roca, 1990). Aquesta xifra ens pot indicar la virulència de l'enfrontament, que si agafem com a referència el cens de 1830, equival a un 1% dels seus habitants, i això en un període curt, de tres a sis anys.

El fervor carlí que va prendre a l'Espluga per davant d'altres pobles de la Conca es podria explicar per la proximitat al monestir de Poblet i la influència ideològica dels monjos i hisendats locals (Grau, 2007, 118-119; Roca, 1990; Vilà, 2023, 101-113). Montblanc, centre estratègic d'ambdós bàndols patí els estralls de la guerra i la crema de l'església de Sant Francesc i la Mercè. Les conseqüències sobre la població són els robatoris de collites, assalts, segrestos, assassinats, sovint a conseqüència del bandolerisme d'aquests moments. Tot plegat, una pèrdua de població, en part també per la immigració que va marxar sobretot cap a Valls (Grau, 2007).

Però els efectes patrimonials i religiosos més importants foren l'exclaustració i destrucció del monestir de Santa Maria de Poblet. Malgrat que la comunitat va passar per una situació delicada durant la guerra de Successió, atesa

la seva aposta per la causa austriacista, el saqueig del cenobi per part dels francesos el 1809 i la seva confiscació el 1811 i el 1820, així com els saquejos del Trienni Liberal pels anticlericals, el cop final es va donar el 1835, quan hi hagué l'exclaustració dels cinquanta monjos, onze conversos i onze novicis de Poblet i la venda en pública subhasta de totes les seves propietats (Riudabella...). El monestir va passar a mans de l'Estat per la desamortització de Mendizábal el 1835 i va restar abandonat en mans de saquejadors i destructors durant bona part dels segles XIX i XX (1930) (Altisent, 1974, 619-632; Toda, 1935; Vilà, 2023, 101-113). A la vegada, els béns dels hospitalers a la Conca (Barberà i les seves sotscomandes, l'Espluga, Vallfogona...) també foren expropiats per l'Estat (Madoz, 1855) i venuts a mans dels ajuntaments de cada poble.

Molts dels castells dels pobles de la comarca que encara quedaven operatius, foren destruïts (Solivella, Blancafort, Savallà del Comtat...). A Savallà els veïns del poble foren obligats a portar feixos de llenya per cremar el castell.

La Segona Guerra Carlina o la dels Matiners (1846-1849), considerada per alguns historiadors com un aixecament de Catalunya contra Madrid, més que no pas una guerra estrictament carlina, fou una revolta catalana contra la dictadura dels moderats (Ramón María de Narváez) i contra un seguit de mesures centralistes que pertorbaven la vida del país (quintes, aranzels), en la qual participaren, a més dels carlins (anomenats en aquesta època matiners pel fet d'atacar de bon matí), certs pro-

gressistes i republicans catalans (Vallverdú, 2002). Amb la victòria del bàndol liberal, els carlistes fidels a la seva ideologia van haver de patir l'exili i la confiscació d'algunes de les seves propietats. En acabar la guerra, molts van haver d'exiliar-se, altres es van acollir a indults i alguns altres van haver d'abandonar els seus llocs d'origen i ser deportats a altres localitats com a Montblanc, l'Espluga i Santa Coloma (Vallverdú, 2002, 116). Les baixes als pobles de la comarca no foren ni de bon tros tan considerables com en la Primera Guerra Carlina. Amb tot, alguns castells, com el de Solivella, també van patir desperfectes greus.

En la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), els carlins estaven organitzats en partides poc nombroses i sense massa coordinació i operaven per les zones muntanyoses, atacants diversos objectius liberals (un dels quals, el guerriller Pere Balcells Masgoret, el Nen de Prades) (Jordà, 2014; Vallverdú, 2019). Són destacables els fets del 4 i 5 de juny de 1873 a l'Espluga, on un grup de liberals s'havia fortificat a l'abadia i al campanar de l'església; allí foren assetjats pel general carlí Rafael Tristany amb 2.000 homes (Roca, 2000, 256). El 2 de febrer de 1874, a les dues de la nit, els carlins es presentaren a Montblanc, procedents de Santa Coloma de Queralt i Sarraí. Accediren al clos murat aprofitant una finestra mal tapiada, prop del portal de Sant Jordi. Entraren dins del nucli urbà, però no pogueren apoderar-se de l'església de Santa Maria, que servia de fort, on es refugiaren divuit soldats del cos Fijo de Ceuta i cinquanta Voluntaris de la Llibertat de l'Espluga de Francolí. Una

companyia del vuitè batalló mòbil no va poder arribar a l'església i caigué presonera dels carlins. Durant l'assalt de la muralla morí un capità carlí de Guimerà davant del portal de Bové i un altre guerriller; a més de nombrosos ferits i dels liberals moriren vuit soldats i deixaren molts ferits. Els carlins, en fugir a les tres de la matinada, s'endugueren algunes persones per a cobrar el rescat (Vallverdú, 1995, 151).

El 1875 la guerra continuava a la Conca i hi hagué enfrontaments i xocs a l'Espluga de Francolí, Vilanova de Prades, Santa Perpètua, Sarraí, Rojals i Forès, i els carlins no retornaren a Montblanc. No obstant això, la vila continuà oferint allotjament i bagatge a tropes liberals que en feien el centre d'operacions a la Conca (Vallverdú, 1995, 153). Montblanc fou un punt tàctic dels liberals i hagué de suportar durant la guerra l'arribada de columnes liberals que s'aprovisionaven a la vila a l'inici de qualsevol operació. També a la vila hi passava alguns dies de descans el batalló Fijo de Ceuta, que, malgrat tenir la seu a Valls, destacava algunes companyies a la Vila Ducal com a reforç de la guarnició. Montblanc es convertí, durant la Tercera Guerra Carlina, en un dels centres més importants d'aprovisionament liberal, no sols de la Conca de Barberà sinó de totes les comarques tarragonines. Des de la vila sortiren nombroses columnes que operaven a les Muntanyes de Prades, a la zona de Santa Coloma de Queralt i a moltes comarques de Lleida. Les despeses d'avituallament foren molt importants per a la població. Possiblement això i altres causes van fer que molts montblanquins es decantes-

sin pel bàndol carlí. El percentatge de carlins revoltats a Montblanc respecte a la població apta és de 10,61, quantitat molt elevada si la comparem amb altres pobles de la Conca, i els voluntaris inscrits a les seves files rondà entre els 130 i els 150 entre identificats i desapareguts. Montblanc va pagar, amb escreix, la seva activa participació en les files carlines. Dels 131 voluntaris localitzats, 18 perderen la vida i no retornaren a la vila, la qual cosa significa un 13,7% del total, un dels percentatges més alts del Principat (Vallverdú, 1995, 158-163).

En canvi, Santa Coloma de Queralt donà més suport al bàndol republicà, llevat de les classes més benestants que simpatitzaren amb la causa carlina (Palau, 1982). El 1873 les tropes carlines entraren amb el brigadier Martí Miret al davant. Entre les seves forces hi havia el Terç de Voluntaris de Nostra Senyora de Montserrat, comandat pel tinent Ramon Corbella i Llobet, natural de Vallfogona de Riucorb, conegut en els ambients bèl·lics com el Ramonet de Vallfogona; aleshores tenia vint-i-tres anys. L'ocupació de Santa Coloma es degué fer per la força de les armes, perquè un any més tard, el 24 de setembre de 1874, Ramon Corbella, a proposta del brigadier Miret, era ascendit a capità pels mèrits contrets en la presa de Santa Coloma (Palau, 1982, 233-236). Quan el 1874 cau la Primera República, la conseqüència és la repressió contra els republicans. En el decurs de la guerra, les persecucions de carlins i republicans es van alternant arreu. Mentrestant, Santa Coloma pateix les conseqüències de l'allotjament de tropes tant d'un bàndol com de l'altre amb despeses

copioses (Palau, 1982, 254, 262-266).

Mentre la comarca estava en plena guerra carlina, el 23 de setembre de 1874, tenia lloc un dels aiguats més mortífers de què es té notícia, l'aiguat de Santa Tecla.

A les darreries del segle, en el context dels efectes de la fil·loxera, començaven les guerres d'Ultramar 1868-1898 (hispano-americana, Cuba, Filipines) i anys abans la Primera Guerra de l'Àfrica (1859-1860), amb la lleva de soldats i un degoteig de morts de joves de la Conca. Malauradament encara no tenim estudis que quantifiquin aquestes baixes de soldats de la comarca. És possible que el nombre fos un xic elevat, atès que, segons investigacions de J.M. Vallès, el 28 d'octubre de 1911, el Govern espanyol publicava un decret en què feia palès els «Documentos que han de presentar los padres, pobres, de individuos de tropa fallecidos, para solicitar pensión con arreglo a las leyes de 8 de julio de 1860 [primera Guerra d'Àfrica] y de 15 de julio de 1896 [guerres de Cuba i Filipines], o Decreto de 28 de octubre de 1911». Malgrat que no tenim constància documental del morts o familiars que sol·licitaren aquests pagaments, podria haver estat significatiu (Vallès, 2017, 161). La majoria dels soldats morts en les guerres de Cuba i Filipines (1895-1898) van morir per la febre groga i altres malalties (53.000 aprox.), mentre que en accions de guerra les baixes foren d'uns 2.000 soldats amb un cost humà total de 55.078 soldats morts en l'àmbit espanyol (Fernández, 1968, 151-152). També sabem que els repatriats d'aquestes guerres a la Conca devien ser nombrosos, atès que,

anys després, el 1914 es fan reunions massives d'antics repatriats de tota la comarca a l'Espluga per tal de coordinar les peticions de tots els afectats per l'endarreriment de les pensions degudes que es coneixia com «avances», que no era altra cosa que les quantitats que l'exèrcit espanyol els devia per la seva participació en les guerres colonials (Vallès, 2017, 176, 217).

La guerra del Francès i les guerres carlines del segle XIX van tenir un alt cost humà per a la Conca, amb un balanç de pèrdues humanes molt important i, ensem, la fragmentació de la societat en bàndols polítics, que seran el germen de les convulsions del segle següent. També un alt cost patrimonial amb la destrucció de monuments, castells, arxius i el saqueig i destrucció sistemàtica del monestir de Santa Maria de Poblet.

La Guerra Civil Espanyola del segle XX

El segle XX s'encetava amb la impopular guerra de Melilla el 1909, que portà com a conseqüència els fets de la Setmana Tràgica de Barcelona per les lleves de reservistes d'homes casats i amb fills i pel sentiment d'injustícia que suposà el fet que els fills de les famílies riques podien comprar l'exempció d'incorporar-se a files si pagaven 6.000 rals (1.500 pessetes). Els aldarulls iniciats a Barcelona també arribaren en alguns dels nostres pobles. Escamots vinguts de fora intentaren aixecar la revolta a les zones rurals, amb algun mort (l'Espluga). Després vingueren les lleves de la guerra del Marroc entre 1920 i 1927, amb un cost humà de soldats de

la Conca que perderen la vida en una guerra impopular i llunyana que encara no està quantificat del tot. Les baixes de soldats de la comarca no creiem que fossin massa quantioses, per exemple a l'Espluga el 1921 van morir a l'hospital Militar de Melilla dos soldats espluguins (Ricard Boquer Martori i Ramon Fort Tost), cosa que pot indicar el degoteig de baixes d'altres pobles (El Francolí, 1921, n. 9, 11).

Però els fets més tràgics foren els de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), que deixà una profunda ferida en els pobles de la comarca, tant pel que fa a l'elevat nombre de morts, exiliats i represaliats, com pels bombardejos que van patir alguns dels nostres pobles per l'aviació franquista. La convivència s'esquerdà en profunds esvorancs entre veïns durant molts anys.

L'estiu del 1936 fou destructiu i sagnant: crema i espoli del patrimoni artístic i documental de les esglésies i assassinat de molts capellans (Quijada, 2021, 285-286; Bergadà, 1991), afusellaments indiscriminats de persones sospitoses de ser de «dretes» que es perpetraven a les cunetes de les nostres carreteres per part de grups dits antifeixistes sense judici previ. Els joves eren cridats al front pels dos bàndols, molts dels quals ja no tornarien. I posteriorment, l'«alliberament» de molts dels nostres pobles per les tropes franquistes a partir de 1939 obrí un període de repressió pels qui tenien o no tenien «les mans brutes de sang».

A més del desgast humà dels enfrontaments personals, la Conca també patí indiscriminadament els efectes dels bombardejos de l'aviació franquista durant l'hivern de 1938-1939, uns bom-

bardejos que no diferenciaven la població civil de dretes o d'esquerres o dels objectius militars. En total foren 53 bombardeigs que van causar 57 víctimes, la majoria soldats republicans. Montblanc és la vila que més va patir els bombardeigs amb quinze atacs, que causaren vuit víctimes mortals, seguida de Santa Coloma de Queralt, amb vuit atacs i nou víctimes; l'Espluga de Francolí, amb set atacs i set víctimes mortals; Vimodí i Poblet, amb tres atacs i tretze morts; Barberà de la Conca, amb dos atacs i vuit morts, i Sarral i Solivella, amb quatre morts a cada municipi (Arnabat, 2019, 103; Roca, 2005, 354-355).

Una vegada acabada la guerra, es va iniciar la repressió. A la Conca s'ha calculat el nombre més elevat de víctimes mortals de les comarques tarragonines (Tolosana 2021, 132; Recasens, 2000; Recasens, 2003, 147-148; Torras; Tarradellas, 2015, 109). En total, a la Conca de Barberà en aquest període de repressió franquista s'han comptabilitzat 730 processats (sense incloure les persones privades de llibertat en camps de concentració que no foren jutjades), 604 (82,7%) dels quals són reclosos temporals i els altres 126 (17,3%) afusellats.

En relació amb els habitants de la comarca al començament de la guerra l'any 1936 (25.809 habitants), el percentatge d'empresonats pels franquistes en acabar la guerra és del 2,82%, i a un 4,8% dels quals se'ls feu efectiva la pena de mort. El contingent femení té una presència minoritària: hi ha un total de 30 dones, que representen el 4,2%, enfront de la majoria masculina, 700 homes, que equivalen al 95,8%. Respecte a l'origen geogràfic dels pro-

cessats, 559 són nascuts al mateix poble de residència i 137 són originaris d'una localitat diferent de la d'empadronament (Recasens, 2003, 147-148). Alguns estudis posteriors eleven les xifres sensiblement: 832 procediments judicials (34 a dones i 798 a homes), amb 136 afusellats i onze amb penes temporals de presó que van morir a la presó per les condicions carceràries a què van ser sotmesos (147 víctimes mortals) (Tolosana, 2021, 132).

El balanç total de veïns de la Conca de Barberà que perderen la vida entre 1936 i 1939 a causa de la Guerra Civil fou de 746 (sense comptabilitzar els morts dels hospitals que no eren residents a la comarca), dada que representa un 2,89% del total del cens de població (25.809 habitants), i que, en acabar el 1940, era de 23.086 habitants, amb una pèrdua de població de 2.723 habitants (11,45% del total del cens). Els soldats de la comarca morts al front van ser uns 468 (1,81% del total del cens). Els soldats morts en hospitals militars de la Conca uns 161. Morts afusellats pels milicians i a conseqüència dels Fets de Solivella: 102 (0,4% del total del cens). Morts afusellats pels franquistes: 122 (0,48% del total del cens). I els morts a causa d'accidents derivats de la guerra: 54 (0,2% del total del cens) (Prats, 1995, 202-203).

Dels 468 soldats de la Conca que no retornaren a casa, 11 eren originaris de Vallfogona, 48 de Solivella, 20 de Vila-verd, 14 de Pira, 17 de Rocafort, 26 de Barberà, 10 de Passanant, 7 de Vilanova, 23 de Blancafort, 7 de Forès, 6 de Valleclara, 62 de Santa Coloma, 75 de Montblanc, 23 de Vimbodí, 26 de Sar-

ral, 6 de Conesa, 34 de l'Espluga, 3 de Belltall, 1 de les Piles, 2 de Vallespina i 1 de Segura.

Les persones afusellades pels milicians en començar la contesa foren: 16 a Solivella, 11 a Vimbodí, 7 a Blancafort, 2 a Vallfogona, 2 a Vilanova, 9 a Sarral, 11 a l'Espluga, 10 a Santa Coloma, 1 a Forès, 2 a Barberà, 1 a Rocafort i 5 a Montblanc.

Les persones afusellades pels franquistes: 5 pertanyien a Vilanova, 22 a Solivella, 4 a Valleclara, 21 a Sarral, 4 a Conesa, 10 a Vimbodí, 4 a Rocafort, 2 a Forès, 16 a l'Espluga, 4 a Barberà, 3 a Blancafort, 10 a Montblanc i 7 a Santa Coloma.

Els pobles més castigats per tot el conjunt de successos que giraren al voltant de la Guerra Civil (morts com a conseqüència) foren: Solivella 112 (7,38%), Vimbodí 84 (5,58%), Vallfogona 13 (4,31 %) i Vilanova 14 (4,26%), seguit de Barberà 41 (3,61 %), Blancafort 35 (3,49%), Rocafort 22 (3,38%), Valleclara 10 (3,32%), Sarral 60 (3,02%), Forès 10 (2,89%), Santa Coloma 86 (2,50%), Passanant 11 (2,38%), l'Espluga 69 (2,11%), Conesa 10 (2,10%) i Montblanc 98 (2,04%) (Prats, 1995, 204-205; Recasens, 2000, 29-34). Cal advertir que les dades absolutes poden estar subjectes a algunes variacions, segons autors o noves investigacions.

Com s'ha vist, un dels pobles on els estralls de la guerra foren més colpidors fou Solivella. El 23, 24 i 25 de juliol de 1936 la confrontació entre dretes i esquerres donà el resultat de tres morts de les segones i dinou de les primeres, als quals s'ha d'afegir una desena més fins a final d'any, comesos aquests assassinats principalment du-

rant el temps en què actuà el comitè local de Milícies Antifeixistes (Sans, 2017). A la nit del 12 de febrer de 1937, la resposta de les esquerres solivellenesques a la caiguda de Màlaga en mans de l'exèrcit franquista, són l'assassinat de sis solivellencs a la carretera de Sarraal a Montblanc (Sans, 2017, <http://www.solivella.net/varis/sarraal_jmsans.htm>) (Mayayo, 1986, 423-431). Després d'aquests fets i una vegada acabada la guerra, la repressió fou contundent (Sans, 2011; Sans, 2017).

El resultat final fou esfereïdor: es processaren 73 veïns de Solivella, dels quals 10 dones; 51 foren condemnats a penes de reclusió que oscil·laren entre 4 anys i cadena perpètua, 22 foren condemnats a mort i afusellats a Tarragona.

Cal, però, recordar la crueltat de les xifres: la Conca de Barberà tingué una mitjana de sis afusellats per la repressió franquista de cada 1.000 habitants (és a dir, un total de 108), quan la mitjana de tot Catalunya fou d'1,2 per 1.000. Més dramàtic encara és el cas de Solivella, on, segons Josep M. Solé Sabaté, s'elevà a 14,5 per 1.000 habitants, i que Josep Recasens cényeix al 3,16% amb els 22 afusellats a la presó de Tarragona, mentre que el total d'empresonats el xifra en 73 (és a dir un 10,4% dels habitants de Solivella), dels quals 51 foren reclosos temporalment (és a dir un 7,32%). Josep M. Prats i Batet ha fet un recompte exhaustiu i global dels morts amb motiu de la guerra, revolució i repressió, i ha assignat a Solivella la xifra total de 112 persones (és a dir un 7,38% del total del cens de 1936, constituït per 1.516 habitants) (Sans, 2017, 86). Per donar una idea global en l'àmbit provincial, a la muntanya de

l'Oliva de Tarragona, on hi va haver moltes de les execucions, actualment hi ha una làpida en record dels 750 afusellats pel franquisme entre 1939 i 1947.

L'altra cara de la guerra fou el dolorós l'exili de moltes famílies a França, Mèxic i altres països de l'Amèrica llatina. De tots els llocs on van fugir, França va ser el més cruent, atès el nombrós contingent que traspasà la frontera per anar als camps de concentració d'Argelers de la Marenda, on van coincidir, al mes de febrer, 90.000 desplaçats. Per descongestionar l'aglomeració, es crearen altres camps, per exemple Sant Cebrià, que rebé 80.000 refugiats, xifra que al mes de juliol s'havia reduït a 15.000. Els més dèbils, sobretot els ferits, patiren una epidèmia de tifus, a la qual s'afegien els polls, la fam i el fred. Un camp de trànsit fou Barcarès, al Rosselló, on ingressaven els que mostraven interès a retornar a l'Estat espanyol o a incorporar-se a les companyies de treballadors estrangers al servei de la República Francesa; les dones i els nens eren conduïts al camp de Ribesaltes. Altres camps foren Setfont i Agde, a Occitània. Amb l'ofensiva alemanya del maig-juny del 1940 sobre territori francès, milers de soldats espanyols s'allistaren per anar al front de guerra; amb l'armistici de 1940 es produeix la deportació als camps de la mort nazis, i especialment amb l'ocupació de 1942. A més de la lluita armada dels soldats republicans agrupats a la resistència francesa, altres es desplacen a la frontera espanyola per formar part dels grups de guerrilla: els anomenats maquis (Grau, 2011, 135).

Al camp de concentració nazi de Mauthausen-Gusen hi van morir 11

Guerra amb impacte a la Conca de Barberà des del segle XIV fins al segle XX

Any	Guerra	Llocs amb més impacte	Efectes	Morts
1356-1375	G. dels Dos Peres	Poblet, Montblanc, Sarral, l'Espuga...	Construcció de muralles i fortificació. Èxode de pagesos a la recerca de llibertats.	Unes 770 persones a l'Espuga (en mig un episodi de pesta 1371-1372).
1462-1475	G. de Joan II contra la Diputació del General	L'Espuga, Sarral, Barberà, Forès, Santa Coloma...	Setge i incendi de l'Espuga, Sarral, Forès... Important batalla a Santa Coloma, prop de la Torre Baldovina (1471).	L'Espuga: "...clada a saquo manore, fet focs per cremar; nafrant e mutant homes de la vila...". A Barberà uns 39 morts.
1640-1652	G. dels Segadors	Llilla, Montblanc, l'Espuga, Pira, la Guàrdia dels Prats, Barberà, Ollers, Forès, Sarral, Poblet, Santa Coloma.	Setge i incendi, actes sacrílegs i violacions. Represàlies. Destrucció de patrimoni (arxius, esglésies).	12 morts a l'Espuga constatat. Sarral en sortí molt perjudicat. Castells afectats per l'artilleria.
1701-1714	Successió Espanyola	Vilaverd, Rocafort, l'Espuga, Montblanc centre estratègic del dos exèrcits...	Allotjament forços de tropes als pobles. Molts fills de pares desconeixuts.	Elevada mortalitat entre la població, en especials els anys 1707, 1708 i 1709.
1808-1814	G. del Francès	Montblanc base d'operacions dels francesos i dels Miquelets. Santa Coloma importants batalles.	Vimodí fou saquejat 17 vegades. Santa Coloma també fou saquejada. Lleva de 107 homes de la Conca a les files dels Miquelets. Bandolerisme.	100 morts a Solivella, 34 morts a l'Espuga... Assassinsats indiscriminats en la majoria dels pobles de la comarca.
1835-1840	Ira. G. Carlina	Vimodí, Poblet, l'Espuga, Rojals, Llilla, l'Espuga i Sarral forta presència carlina.	Exclaustració i abandó del monestir de Santa Maria de Poblet. Desamortització de Mendizábal. Expropiats els béns dels Hospitalers. Emigració. Crema d'esglésies (Sant Francesc i la Mercè de Montblanc...) Destrucció de molts castells que encara restaven operatius (Solivella, Blancafort, Savallà del Comtat...).	167 morts a la Conca: 46 a l'Espuga, 22 a Llilla, 24 a Rojals, 7 a Senan, 68 a Vimodí.
1846-1849	2na. G. Carlina	Montblanc, l'Espuga i Santa Coloma.	Ubicació de carlins deportats d'altres llocs.	Poca afectació.
1872-1876	3ra. G. Carlina	Montblanc fou un dels centres més importants d'operacions i aprovisionaments dels liberals. Santa Coloma pateix allotjaments de tropes dels dos bàndols. Montblanc aporta un contingent important a les files carlines. Santa Coloma es decanta més cap a la ideologia republicana.	Assalt a la vila de Montblanc. Assalt a l'Espuga. Enfrontaments a l'Espuga, Vilanova de Prades, Rocallaura, Santa Perpètua, Sarral, Rojals i Forès.	18 soldats carlins montblanquins morts en actes de guerra.
1936-1939	G. Civil Espanyola	Poblacions més afectades: Solivella, Vimodí, Vallfogona, Vilanova, Barberà, Blancafort, Rocafort, Vallclara, Sarral, Forès, Santa Coloma, Passanant, l'Espuga, Conesa i Montblanc.	53 bombardejos franquistes: Montblanc, Santa Coloma, l'Espuga, Vimodí i Poblet, Barberà, Sarral i Solivella... Crema d'esglésies i destrucció del patrimoni per part de grups radicals d'"esquerres".	57 víctimes dels bombardejos. 468 morts al front. 80 afusellats pels republicants a l'inici. 112 afusellats pels franquistes. Total de morts en acabar la guerra 746. 136 afusellats en la represàlia franquista posterior. 11 foren morts a Mauthausen-Gusen entre 1941-1944.

Font. Elaboració pròpia a partir a la bibliografia emprada.

conquencs: 2 de Montblanc, 1 de Rocafort de Queralt, 2 de Santa Coloma de Queralt, 2 de Solivella, 1 de Vila-verd, 1 de Vimbodí i Poblet i 2 de l'Esplugu (Morató, 2019 <<https://www.efmr.cat/blog/2019/08/13/deu-republicans-de-la-conca-morts-al-camp-de-concentracio-nazi-de-mauthausen-gusen/>> [Data de consulta: 15/08/2023]).

Tenim poques dades referents a l'exili a la Conca. Grau ens diu que a Barberà de la Conca 28 famílies van traspasar la frontera el 1939, de les quals onze no tornarien, això suposa un 39% d'exili permanent. Entre les persones que van decidir marxar soles, generalment soldats, foren 22; la majoria retornaren al seu poble, sols tres romandrien a França (13,6 % del contingent individual exiliat), és a dir, que ens trobem davant d'un exili majoritàriament temporal, no definitiu, i segons testimonis orals i la bibliografia, cap barberenc morí en camps d'exterminis nazis ni tampoc emigrà a Amèrica. A Vimbodí, l'exili afectà vint famílies, sobre una població de 1.504 habitants. El percentatge obtingut a Barberà és molt superior a altres pobles. Potser el paper del sindicat marcarà una forta tendència política vers el socialisme (PSOE) i el sindicalisme de la UGT a diferència d'altres poblacions, on durant la Segona República predominaven altres partits i sindicats (Grau, 2011, 138).

En cada població es poden explicar casos dolorosos similars que marcaran la vida dels familiars que es van quedar als nostres pobles i que d'alguna manera també van patir una callada represàlia.

CONCLUSIONS

De totes aquestes calamitats que ha patit la Conca de Barberà en aquest mil·lenni que hem repassat, les més horroroses han estat sens dubte les guerres i, entre les quals, les que més seqüeles han deixat han estat les guerres civils. Guerres que han enfrontat famílies contra famílies, veïns contra veïns, pobles contra pobles, amb una fracturació social que ha trigat diverses generacions a reparar-se.

Les altres calamitats, dins les desgràcies, han unit els pobles i han fet aflorar el millor de cada persona amb actes de comprensió, empatia, solidaritat i ajut, mentre que les guerres han deslligat el pitjor de cada persona, i han demostrat tota la crueltat, la irracionalitat i maldat de què és capaç l'ésser humà. Les unes tenen un origen o causa aliena a la persona, són aleatòries; en les altres, la persona és l'origen i la causalitat. Una causalitat que de forma cíclica el portarà irremissiblement a repetir la irracionalitat. Aquesta és la diferència, encara que totes seran un regulador demogràfic de la població i canviaran les mentalitats i l'escala de valors després dels principals estralls.

Aquest regulador demogràfic ha estat cíclic. Com s'ha pogut veure, en quasi cada segle hi ha hagut episodis d'enfrontaments violents, cadascun més demolidor i cruent que l'anterior. Els motius, tant se val, en la perspectiva històrica es perden amb la temporalitat, però els fets i les conseqüències perduren en el temps i deixen empremta en les generacions futures. La pregunta que ens fem i que queda a l'aire és: fins quan? O, potser, la pregunta és irrellevant...

BIBLIOGRAFIA

- AGÈNCIA CATALANA DE L'AIGUA (ACA) (2019). *Les sequeres a Catalunya* [En línia] <https://sequera.gencat.cat/web/.content/02_LA_SEQUERA/02_QUE_LA_SEQUERA/Doc_LesSequeresCatalunya.pdf [Data consulta, 15/07/2023]>.
- ALBENTOSA, A. (1981-82). «Importància del coneixement de les fluctuacions climàtiques en los estudis històrics. Aproximació al clima de Tarragona durant el segle XVIII». Universitat Tarraconensis. *Revista de Geografia, Història i Filosofia*, núm. 4, Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Tarragona. [En línia] <<https://revistes.urv.cat/index.php/utghf>>.
- ALTISENT, A. (1974). *Història de Poblet*. Abadia de Poblet.
- ARNABAT, R. (2019). «Els bombardeigs franquistes a l'Alt Camp i la Conca de Barberà (1938-1939)». *Podall*, 8. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 85-108 [En línia] <<https://raco.cat/index.php/Podall/article/view/360368/452342>> [Data consulta: 25/07/2023].
- ARNABAT, R.; AMORÓS, D.; GUAL, V.; SERRA, G. (coord.). VILA, O. (2023). *El Trienni Liberal a la Conca de Barberà*. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Publicacions URV. Montblanc-Tarragona.
- BARRERA, A. (2008). *Evolució de los extremos bóricos en Catalunya en los últimos 500 años y su modelización regional*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- BARRIENDOS, M. (2007). «"Lo any del diluvi" a Catalunya. La reconstrucció i els efectes de les inundacions del novembre de 1617». A: «Per bruixa i metzinera». La cacera de bruixes a Catalunya. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 82-91. [En línia] <<http://m.mhcat.cat/content/download/12388/93463/file/>>.
- BERGADÀ, A. (1991). *Martirologi de la Conca: la persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-39*. Parròquia de Santa Maria de Montblanc. Montblanc.
- CALBET, J.M.; VALLRIBERA, P. (1990). *Medicina i societat a l'Espluga de Francolí (segles XVIII i XIX)*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- CALBET I CAMARASA, J. M.; ROCA I ARMENGOL, J. (1996). «Cròniques espluguines de Ramon Dalmau i Prats a "La Renaixença" (1881-1904)». *Arrels*, 8. L'Espluga de Francolí.

- CARRERAS A. (2000). *Història de l'Espluga. L'edat mitjana. Volum III. L'Espluga de Francolí*.
- CARRERAS A. (2004). *Història de l'Espluga. El medi natural i el medi humà. Volum I. L'Espluga de Francolí*.
- CATSALUT. Dades obertes (2023). [En línia] <<https://analisi.transparenciacatalunya.cat/Salut/Registre-de-casos-de-COVID-19-a-Catalunya-per-muni/jj6z-iyrp/explore/query/SELECT%0A%20%20%60data%60%2C%0A%20%20%60comarcacodi%60%2C%0A%20%20%60comarcadescripcio%60%2C%0A%20%20%60municipicodi%60%2C%0A%20%20%60municipidescripcio%60%2C%0A%20%20%60districtecodi%60%2C%0A%20%20%60districtedescripcio%60%2C%0A%20%20%60sexecodi%60%2C%0A%20%20%60sexedescripcio%60%2C%0A%20%20%60resultatcoviddedescripcio%60%2C%0A%20%20%60numcasos%60%0AWHERE%20%60comarcacodi%60%20IN%20%28%2216%22%29/page/filter>> [Data consulta: 19/07/2023]
- CATALÀ, P. (1987). *La plaga de la llagosta a Catalunya 1686-1687*. Episodis de la Història núm. 264-265. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona.
- CONTIJOCH, E. (2020). «Quan Montblanc va patir la grip». *La font de sant Francesc. Històries de la Història de Montblanc*. Montblanc. [En línia] <<https://econtijo.wixsite.com/lafontdesantfrancesc/single-post/2020/03/25/quan-montblanc-va-patir-la-grip>> [Data consulta: 19/07/2023].
- DANTÍ, J. (1979). «La revolta dels gorretes a Catalunya (1687-1689)». *Estudis d'Història Agrària* 5. Barcelona, p. 79-99.
- DANTÍ, J. (1990). *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1695)*. Barcelona.
- ESPINO, A. (1994). «La Guerra dels Nou Anys a Catalunya (1689-1697)». *L'Avenç*, 184. Barcelona, p. 24-29
- DEPARTAMENT DE SALUT (2022). *Les defuncions per COVID-19 i l'impacte en la mortalitat a Catalunya. Avanç de la mortalitat a Catalunya, 2020. Anàlisi de les defuncions amb COVID-19, del 7 març de 2022. Generalitat de Catalunya*. Direcció General de Planificació i Recerca en Salut. [En línia] <https://salutweb.gencat.cat/web/.content/_departament/estadistiques-sanitaries/dades-de-salut-serveis-sanitaris/mortalitat/documents/defuncions-COVID-19-impacte-mortalitat-catalunya.pdf> [Data consulta: 19/07/2023].

- FELIP, J. (2015). «Les fortificacions medievals de la vila de Sarrahal». *Podall*, 4. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc. [En línia] <<https://raco.cat/index.php/Podall/article/view/310194/400182>>.
- FERNÁNDEZ, M. (1968). *Història política de la España Contemporània*. Vol. III. Alianza Editorial, Madrid.
- GALLARDO, C. (1996). «L'aiguat del dia 10 d'octubre de 1994 a la capçalera del Francolí. Causes, conseqüències i possibles prevencions». *Treballs del Centre d'Història natural de la Conca de Barberà*. I Jornades l'Home i el Medi a la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades 21 i 22 d'octubre de 1995. Poblet-Les Masies. Montblanc, p.133-143.
- GRAU, J. M. (2007). *La Guerra de Successió a la Conca de Barberà*. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Montblanc.
- GRAU, J.M.; PUIG, R. (2007). «Emigració de la Conca de Barberà a la ciutat de Valls en el marc de la Primera Guerra Carlina». *Aplec de Treballs*, 25. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 115-154.
- GRAU, J.M. (2010). «L'impacte de la Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-1814)», dins *La Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-1814)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Museu Arxiu de Montblanc i Comarca. Montblanc, p. 13-52.
- GRAU, J. M. (2011). «L'exili republicà després de la guerra civil a Barberà de la Conca (1939)». *Podall*, 1. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 132-150. [En línia]. <<https://raco.cat/index.php/Podall/article/view/277729/365643>> [Data de consulta: 15/08/2023].
- GRAU, J.M.; GRAU, A. (2019). «Immigració de la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades a Sant Gervasi de Cassoles (1895)». *Aplec de Treballs* 37. Montblanc, p. 221-245.
- GRAU, J.M.; GUAL, V.; MUNNÉ, LL. A.; PUIG, R. (1987). «La població de la Conca de Barberà entre la crisi de mitjan XVII i les epidèmies del 1725-1727». *Aplec de Treballs* 8, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 169-180. [En línia] <<https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15575>>.
- GUAL, V. (1987). *Terra i guerra (Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna)*. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona.

- GUAL, V. (1993a). «Les crisis de mortalitat adulta a la Conca de Barberà. Cronologia, intensitat i abast geogràfic». *Quaderns de Vilaniu*, 24. Institut d'Estudis Vallencs, Valls, p. 54-64.
- GUAL, V. (1993b). *La família moderna a la Conca de Barberà*. Institut d'Estudis Ramon Berenguer IV. Diputació de Tarragona. Tarragona.
- GUAL, V. (1996). «Llagostes i miracle. La Guàrdia dels Prats, 1687». *L'Espitllera*, número 101, Montblanc. p. 33.
- GUAL, V. (1997). «La crisi demogràfica del període 1751-1815 a la Conca de Barberà». *Aplec de Treballs*, 15, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p.17-53.
- GUAL, V. (2000). «Les misèries de la guerra. Pira, 1635-1670». *Aplec de Treballs*, 18. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 27-56.
- GUAL, V. (2003). *Justícia i terra. La documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari II)*. Cossetània edicions, Valls.
- GUAL, V.; FELIP, J. (1990). «Clarors demogràfiques a l'entorn del segle XV. La Conca de Barberà». *Quaderns d'Història Tarraconense*, 10. Tarragona, p. 59-86. [En línia] <https://raco.cat/index.php/QHT/article/view/94555>.
- GUÉLL, M. (1995). «La Conca de Barberà i la Baixa Segarra en flames. La campanya de Lleida de 1642». *Recull* (Associació Cultural Alt Gaià), 3, Santa Coloma de Queralt, p. 141-153. [En línia] <<https://raco.cat/index.php/RecullACAGaia/article/view/205991>>.
- GUÉLL, M. (2010). «Els desastres de la guerra al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà. Montblanc, Barberà i Solivella», dins *La Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-1814)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Museu Arxiu de Montblanc i Comarca. Montblanc, p. 53-72.
- IGLÉSIES, J. (1971). *L'aiguat de Santa Tecla (25 de setembre de 1874)*. Col·lecció Episodis de la Història, 156. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA. Mapa d'intensitats percebudes a Catalunya al segle XX. [En línia] <<https://www.icgc.cat/Administracio-i-empresa/Descarregues/Cartografia-geologica-i-geotematica/Mapes-geofisics-i-sismics/Mapa-d-intensitats-percebudes-a-Catalunya-al-segle-XX>> [Data consulta: 15/07/2023].
- JORDÀ, A. (2014). *Guia de Prades*. Col·lecció Llibres de la Medusa. RBIV. Diputació de Tarragona. p. 71-77.

- JULIANO, D. (1983). «Evolució demogràfica a Barberà de la Conca». *Aplec de Treballs*, 7. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 47-113.
- KAMEN, H. (1979). «Una insurrecció oblidada del segle XVII: L'alçament dels camperols catalans el 1688». *Recerques*, 9. Barcelona, p.11-28.
- MARTÍNEZ, J.; MEZCUA, J. (2002). *Catálogo sómico de la Península Ibérica (800 a.C.-1900)*. Ministerio de Fomento. Dirección General del Instituto Geográfico Nacional. Madrid. Monografías número 18. [En línia]
<<http://www.ign.es/web/resources/docs/IGNCnig/SIS-Catalogo-hasta-1900.pdf>> [Data consulta: 15/07/2023].
- MAYAYO, A. (1986). *La Conca de Barberà (1890-1939) de la crisi agrària a la Guerra Civil*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc.
- MORATÓ, J. (2019). «Onze republicans de la Conca van morir al camp de concentració nazi de Mauthausen-Gusen». [En línia] <<https://www.efmr.cat/blog/2019/08/13/deu-republicans-de-la-conca-morts-al-camp-de-concentracio-nazi-de-mauthausen-gusen/>> [Data de consulta: 15/08/2023].
- MORUNO, C. (2020). «La sequera de 1817 a Catalunya. Abast i conseqüències socials en un context de postguerra». *Estudis d'Història Agrària*, 32. Universitat de Barcelona. Barcelona, p. 97-113.
- OLIVA, M.; RUÍZ-FERNÁNDEZ, J. et alii (Ruiz-Fernández, J.; BARRIENDOS, M.; BENITO, G.; CUADRAT, J. M.; GARCÍA-RUIZ, J. M.; GIRALT, S.; GÓMEZ-ORTIZ, A.; HERNÁNDEZ, A.; LÓPEZ-COSTAS, O.; LÓPEZ-MORENO, J. I.; LÓPEZ-SÁEZ, J. A.; MARTÍNEZ-CORTIZAS, A.; MORENO, A.; PROHOM, M.; SAZ, M. A.; SERRANO, E.; TEJEDOR, E., TRIGO, R., VALERO-GARCÉS, B. I VICENTE-SERRANO, S.) (2018). «The little ice age in Iberian mountains». *Earth Acieni Reviews*, 177: 175-208.
- OLIVERA, C. et alii (2006). *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Institut Cartogràfic. Barcelona.
- PALAU, S. (1982). «La tercera carlinada a les contrades de Santa Coloma de Queralt.1872-1875». *Aplec de Treballs*, 4. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 233-266. <<https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15491>>.

- PORTA, J.M. (1997). «La destrucció dels arxius durant la Guerra del Francès a la Conca de Barberà», dins *La Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-1814)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Museu Arxiu de Montblanc i Comarca. Montblanc, p. 93-118.
- PORTA, J.M. (2018). *Les sortides de les marededeus de la Serra de Montblanc (1687-2016)*. Devoció i festa. Cossetània Edicions. Montblanc.
- PRATS, J. M. (1995). «El cost humà de la Guerra Civil (1936-1939) a la Conca de Barberà». *Aplec de Treballs*, 13. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 171-206. <<https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15684>>.
- QUIJADA, J. M. (2021). «Destrucció i salvaguarda del patrimoni documental i bibliogràfic durant la Guerra Civil (1936-1939). Els arxius parroquials de la Conca de Barberà». *Aplec de Treballs*, 39. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 279-319.
- RECASENS, J. M. (1975). *La ciutat de Tarragona*. Editorial Barcino, Barcelona.
- RECASENS, J. (2000). *La repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945)*. Documenta per al seu estudi. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc.
- RECASENS, J. (2003). «Recompte final de la repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945)». *Aplec de Treballs*, 21. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 147-162.
- RECASENS, J. (2013). *L'impacte de la fil·loxera a la Conca de Barberà 1870-1905*. Cossetània Edicions. Valls.
- ROCA, J. (1990). «Les guerres Carlines a l'Espluga». *Bulletí del Centre d'Estudis Locals*, 5-7. L'Espluga de Francolí.
- ROCA, J. (2002). *Història de l'Espluga. L'edat moderna (segles XVI, XVII i XVIII)*. Volum IV, l'Espluga de Francolí.
- ROCA, J. (2000). *Història de l'Espluga. El segle XIX*. Volum V. L'Espluga de Francolí.
- ROCA, J. (2005). *Història de l'Espluga. El segle XX*. Volum VI. L'Espluga de Francolí.
- ROMA, F. (2017). «El magne diluvi de 1617 en les seves fonts». *Avui XXVIII*. Patronat d'Estudis Osonencs 179. Vic, p. 213-231.
- RUMBAU, M. (1999). *Grandeses i misèries de la Catalunya del segle XIV*. Tibidabo. Barcelona.

- SAMARRA, F. (2020). «La pandèmia de la grip espanyola a les comarques tarragonines (1918-19)». *Revista del Centre de Lectura*. Novena època. Reus. [En línia] <<https://www.centrelectura.cat/revistadigital/la-pandemia-de-grip-espanyola-a-les-comarques-tarragonines-1918-19/>> [Data consulta: 19/07/2023].
- SANS, J. M. (1983). «Notes sobre la plaga de la llagosta de 1686-1688 a Solivella (Conca de Barberà)». *Aplec de Treballs*, 5. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc. p. 231-256. <<https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15521>>
- SANS, J.M. (1986). *Història del Tallat*. Virgili & Pagès, SA. Lleida.
- SANS, J.M. (2011). «El monument de la Plaça de la Creu: l'ombra allargada dels "Fets de Solivella"». *Podall*, 1. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 58-131. [En línia] <<https://raco.cat/index.php/Podall/article/view/277728>>.
- SANS, J.M. (2017). «Un episodi més dels "fets de Solivella". Les execucions de Sarral del 12 de febrer de 1937» [En línia] <http://www.solivella.net/varis/sarral_jmsans.htm> [Data consulta: 25/07/2023].
- SECALL, G. (1983). «La comunitat hebrea de Santa Coloma de Queralt (1347-1350). Aportació històrica». *Aplec de Treballs*, 1983, 5. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 191-222. [En línia] <https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15517>.
- SERRA, G. (1987). «Montblanc: de la "Febre de l'or" a la fil·loxera (1880-1893)». *Aplec de Treballs*, 8. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 181-244. <<https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15577>>.
- SERRA, G. (1997). «La Guerra del Francès a Montblanc. Dades pel seu estudi», dins *La Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-1814)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Museu Arxiu de Montblanc i Comarca. Montblanc, p. 119-144.
- SERRA, G. (coordinador); ARNABAT, R.; AMORÓS, D.; GUAL, V.; VILÀ, O. (2023). *El Trienni Liberal a la Conca de Barberà*. Publicacions de la URV. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Montblanc.
- SIVILLA, M.; CARRERAS, G. (ed.) (2019). *Història general del Principado de Catalunya, condados de Rosellon y Cerdaña. Crònica de la Guerra dels Segadors*. Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Barcelona.

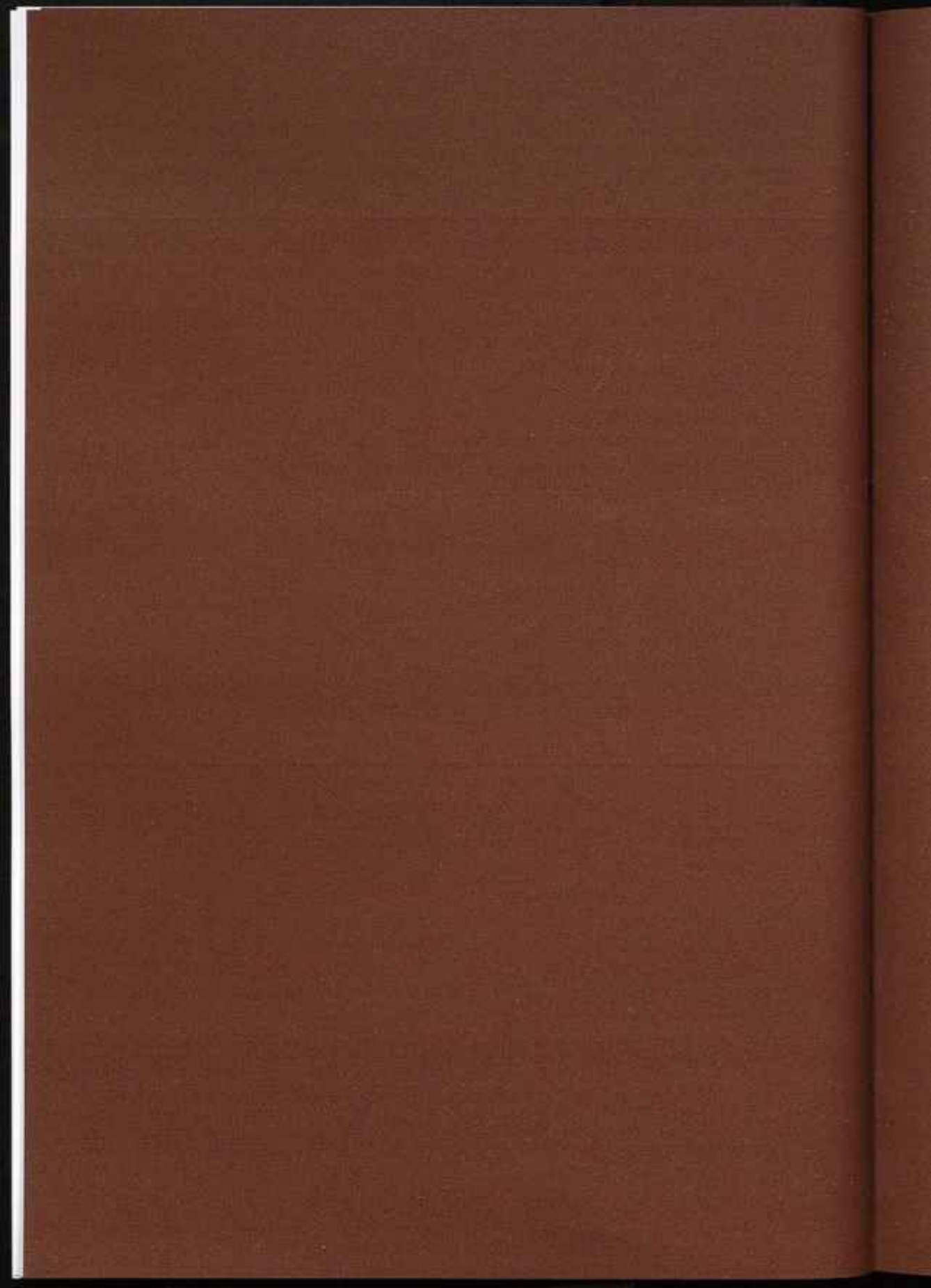
- TORRAS, J.M. (2005). *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1715-1715)*. Barcelona.
- TORRAS, M. (direcció); TARRADELLAS; E. (a cura) (2015). *La sèrie documental Procediments judicials militars (sumaríssims) 1959-1980 de l'Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona*. Publicacions de l'Arxiu Històric Nacional de Catalunya número 15. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- TOLOSANA, X. (2021). «La Conca de Barberà, un bany de sang (1939-1948)». *Aplec de Treballs*, 39. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc, p. 119-138.
- TORRUELLA, F. (1989). «L'Espluga i els seus morts en la lluita amb el francès (1809-1813)». *Arrels*, 3. Centre d'Estudis de l'Espluga de Francolí. L'Espluga de Francolí, p. 157-165.
- VALLÉS, J. M. (2014). *Judici a un poble: l'Espluga de Francolí: la mort del cobrador; 4 d'agost de 1899: el judici, 8-12 d'octubre de 1900*. L'Espluga de Francolí.
- VALLÉS, J. M. (2017). *La Conca de Barberà en els temps de la Mancomunitat de Catalunya (1911-1925)*. Publicacions URV. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Montblanc-Tarragona.
- VALVERDÚ, R. (1995). «La defensa de Montblanc durant la tercera carlinada. Aproximació sociològica als guerrillers carlins». *Aplec de Treballs*, 13. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc. p. 143-170. <<https://raco.cat/index.php/Aplec/article/view/15682>>.
- VALVERDÚ, R. (2002). *La guerra dels Matiners a Catalunya (1846-1849): Una crisi econòmica i una revolta popular*. Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba). Montserrat.
- VALVERDÚ, R. (2019). *El nen de Prades. El guerriller de la Terra Roja*. Arola Editors. Tarragona.
- VILAR, P. (1964). *Catalunya dins l'Espanya moderna*, volum II. Barcelona, p. 381, n. 20.

at
-
al
-

e
-
s
-
a
-
-

y
-
-
-
-

-
-

Josep M. Grau Pujol

Migracions històriques
a la Conca de Barberà
i la Baixa Segarra

ÍNDEX

MIGRACIONS HISTÒRIQUES A LA CONCA DE BARBERÀ	
I LA BAIXA SEGARRA	125
ÈPOCA MODERNA	125
ÈPOCA CONTEMPORÀNIA.....	132
BIBLIOGRAFIA	144

MIGRACIONS HISTÒRIQUES A LA CONCA DE BARBERÀ I LA BAIXA SEGARRA

Les migracions han estat una constant al llarg de la història. Així ho demostren les anàlisis genètiques dels pobles de la Mediterrània. En el cas de la Conca de Barberà també es poden documentar els moviments de persones gràcies als registres parroquials, sobretot els matrimonis, a la documentació notarial (capítols matrimonials i testaments) i municipal (padrons d'habitants). La bibliografia publicada al respecte és abundant i esperem que en el futur encara ho sigui més. També els estudis genealògics familiars han augmentat a causa de la digitalització dels arxius parroquials de la diòcesi tarragonina i de la millora del nivell educatiu de la societat.

ÈPOCA MODERNA

Com la resta del Principat, la Conca rebé immigració occitana i francesa entre el segle XVI i primer vicenni del segle XVII, que formaria part principalment de la pagesia (com a bracers) i de la menestralia (construcció, calçat, sectors tèxtil, fusta i metall). Segons dades de Valentí Gual, a les Piles, entre 1565 i 1650, s'hi casen dotze francesos; a Pontils i Valldeperes, entre 1589 i 1657, de les 82 núpcies, un 12,19% de dones tenen marit occità, i a Passanant, entre 1580 i 1650, dels 164 enllaços, un 4,26% és format per cònjuges estran-

gers. A Barberà de la Conca entre 1610 i 1650, de les 190 noces, un 3,68% correspon a contraents d'origen gascó. La seva empremta és constatable encara avui en els cognoms, la toponímia i la llengua.

El mateix Gual, també a Barberà, entre 1610 i 1700, constata que dels 133 homes que s'hi casen, un 42,85% és de la mateixa comarca i un 30,8% del rodal de Valls. Es tracta d'un moviment de curta distància: només tres nuvis provenen del bisbat de Girona i en un 4,4% se'n desconeix l'origen. A la centúria següent (1701-1800), dels 179 marits que s'esposen, un 58,1% és de la mateixa Conca i un 24,58% de l'Alt Camp, és a dir, en el primer cas el percentatge s'ha incrementat i en el segon ha disminuït. L'explicació està en l'augment de població del 1700 i la diversificació dels nuvis forans (entre els quals destaquen els de l'Urgell). Gual, a partir dels llibres de matrimonis de l'Espluga de Francolí entre els anys 1693 i 1815 i amb una mostra de 163 marits forans amb cognom perdurat, determina que la majoria són originaris de la Conca (el 52,27%, en què destaquen Vimbodí, Blancafort, Rojals, Vilaverd, Montblanc i Senan), seguits pels camptarragonins (el 18,4%, en què sobresurten Alcover, Valls i el Catllar), els garriguencs (el 7,36%, amb les Borges Blanques, Fullella, Tarrés i Vinaixa al capdavant) i els urgellencs (un

Fotografia d'una gitana nòmada amb un mico. [ca.1950]. Fons Vicenç Baldrich. Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

5,52%, encapçalat pels pobles de Rocallaura i Montblanquet). El mateix historiador documenta la cronologia d'arribada a l'Espluga amb una mostra de 167 esposos forasters. El període més nombrós correspon al 1771-1790, amb un 27,5%. Segueixen el 1741-1770, amb un 25,1%; i el 1791-1810, amb un 21,5%. És a dir, la major part ho farà en la segona meitat del segle XVIII. La resta (1701-1740) només representa el 15,5%. A la Baixa Segarra, concretament a Pontils, entre 1585 i 1767, Gual observa que, en primer lloc, la majoria de parelles forasteres provenen del mateix rodal de Santa Coloma de Queralt; en segon lloc, de municipis propers de l'Alt Camp, i en tercer lloc, de l'Anoia. A Vilanova de Prades, entre 1597 i 1750, dels 104 homes que contrauen núpcies, un 30,8% és del Priorat (destaquen Ulldemolins, Cornudella del Montsant, Albarca i l'Arbolí) i de les Garrigues, amb un 22,1% (sobretot del Vilosell, les Borges i la Pobla). No es poden menystenir els procedents de la resta de Muntanyes de Prades (cal esmentar la capital històrica i la veïna Valldelclar). La proximitat geogràfica és, doncs, un dels factors principals que expliquen la mobilitat demogràfica a les parròquies de la Conca de Barberà.

Les xifres de què disposem sobre la capital del partit de corregiment en el segle XVIII també són indicatives de l'atracció que exercia. L'evolució del nombre de baptismes a Montblanc és una clara mostra del creixement poblacional: entre 1736 i 1740 la mitjana de naixements anuals era de 73,4 i posteriorment, entre 1766 i 1770, la xifra es duplicà, amb una mitjana anual de 141,8 nadons. L'economia de la Conca

també experimentà transformacions, especialment en el canvi de conreus. L'anàlisi estacional de les concepcions ho palesa. D'una banda, entre 1734 i 1758 la majoria d'engendraments tenen lloc en temps de la sega, però més endavant, entre 1784 i 1808, són a la tardor i en conseqüència els infantaments en aquest darrer període es produeixen entre gener i febrer, en una temporada de menys feina agrícola, a fi que la dona pugui col·laborar en la recol·lecció de la verema.

En els prop de quaranta anys en què hem observat els baptismes montblanquins, documentem gairebé dos centenars d'homes nascuts en un altre poble, concretament 191, bona part dels quals (67,5%) procedien del corregiment de Tarragona, i d'aquesta demarcació més de la meitat (55%) eren originaris de la mateixa Conca de Barberà. Es tractava, doncs, d'una migració propera i els nombres absoluts ho confirmen: pel que fa a la quantia, sobresurten la Guàrdia i Lilla (11 cadascun), Rojals i l'Espluga (amb 7 immigrants cadascun), municipis que limiten amb el terme de Montblanc. Quant a la mateixa comarca, també cal esmentar els 6 nouvinguts de Santa Coloma i els 6 de Sarral, viles, precisament, amb més pes demogràfic i amb un sector secundari més desenvolupat. El Camp de Tarragona aplega una tercera part del volum corregimental (34,8%), amb les dues principals ciutats al capdavant, Tarragona (8) i Reus (7), seguides d'Alcover (6); precisament en aquest territori el paper de Valls és secundari, amb només 2 individus, de la mateixa manera que altres pobles hi fan una contribució d'un sol home i alguns de dos o

tres. S'ha d'entendre que les tres ciutats del Camp ja eren focus d'atracció en si mateixes i el flux anava en sentit contrari. Les comarques de Ponent amb més aportació d'immigrants a Montblanc són les limítrofes, com l'Urgell i les Garrigues, però no hem oblidar-nos-en d'altres, com l'Anoia, el Penedès o el Bages. Les causes dels trasllats són matrimonials i laborals.

Immigració masculina a Montblanc segons els llibres de baptismes de la parròquia de Santa Maria (1734-1770)

Regió de Tarragona	128
<i>La Conca de Barberà</i>	70
<i>La Conca estricta</i>	62
Barberà de la Conca	4
Blancafort	3
L'Espluga de Francolí	7
La Guàrdia dels Prats	11
Lilla	7
Ollers	1
Pira	2
Prenafeta	3
Sarral	6
Senan	3
Vallverd de Queralt	1
Vilaverd	11
Vimbodí	3
<i>La Baixa Segarra</i>	8
Passanant	2
Santa Coloma de Queralt	6
<i>Muntanyes de Prades</i>	10
L'Albiol	1
La Riba	1
Rojals	7
Vilanova de Prades	1
<i>El Camp de Tarragona</i>	45
L'Alt Camp	16

	El Baix Camp	14
	El Tarragonès	15
	<i>El Priorat</i>	3
<i>Terres de Ponent-Pirineu</i>		24
	<i>Les Garrigues</i>	6
	<i>L'Urgell</i>	8
	<i>La Segarra</i>	1
	<i>El Segrià</i>	2
	<i>La Noguera</i>	1
	<i>El Solsonès</i>	3
	<i>El Pallars</i>	1
	<i>L'Alt Urgell</i>	1
	<i>Vall d'Aran</i>	1
<i>Àrea de Barcelona</i>		33
	<i>Anoia</i>	13
	<i>Gran Penedès</i>	5
	<i>El Bages</i>	4
	<i>El Baix Llobregat</i>	1
	<i>Osona</i>	1
	<i>El Berguedà</i>	3
	<i>El Pla de Barcelona</i>	3
	<i>El Vallès</i>	3
<i>Terres de Girona</i>		4
	<i>La Garrotxa</i>	1
	<i>El Pla de Girona</i>	1
	<i>El Ripollès 2</i>	2
<i>Fora de Catalunya</i>		2
	<i>Aragó</i>	1
	<i>Estranger (la Toscana)</i>	1
TOTAL		191

Font: Grau (2019) elaboració per l'autor.

Gràcies al mètode de reconstrucció de famílies, Gual, en un període d'observació més ampli, desgrana l'origen dels esposos espluguins amb el cognom perdurat. Els resultats són clars: la

meitat són de la mateixa comarca (52,1%), sobretot de municipis propers (els que més n'aporten són Vimbodí, Blancafort i Rojals). Segueixen en volum els camptarragonins (18,4%), els garriguencs (7,3%) i els urgellencs (5,5%).

Procedència dels marits amb cognom perdurat a l'Espluga de Francolí (1693-1815)

<i>Regió de Tarragona</i>	Conca de Barberà	85
	<i>Conca estricta</i>	75
	Barberà de la Conca	3
	Blancafort	13
	La Guàrdia dels Prats	5
	Lilla	2
	Montblanc	4
	Pira	3
	Rojals i Rojalons	10
	Sarral	3
	Senan	4
	Solivella	1
	Valleclara	3
	Vilanova de Prades	1
	Vilaverd	7
	Vimbodí	16
	<i>La Baixa Segarra</i>	10
	Aguiló	1
	Belltall	1
	Pontils	1
	Santa Coloma de Queralt	4
	Vallespinosa	3
	<i>Camp de Tarragona</i>	30
<i>Terres de Ponent</i>	Les Garrigues	12
	L'Urgell	9
	La Segarra	5
<i>Regió de Barcelona</i>		7
<i>Altres</i>		15
TOTAL		163

Font: Gual (1993), elaboració per l'autor.

El flux de naturals de la comarca cap a fora també es produeix el 1700, ja sigui de jornalers agrícoles, minyones o artesans, però en menor mesura també en el segle següent. Del mig miler de difunts forans que moriren a l'hospital del Reus, una trentena havien nascut a la Conca de Barberà (6,78%), xifra que superava la dels prioratins i ebrencs. Les poblacions amb més nombre de finats són Sarral i Vilaverd, precisament les que tenien més contacte comercial amb el Camp de Tarragona per raó de proximitat geogràfica i relacions econòmiques. Jordi Andreu, en un recompte dels malalts forasters de l'hospital reusenc entre 1783 i 1791, anota que 23 eren conquencs (5,7%), xifra idèntica als nats al Barcelonès.

Naturalesa dels immigrants conquencs morts a l'hospital de Reus (1739-1779)

<i>La Conca de Barberà</i>			
<i>Conca estricta</i>	23	<i>La Baixa Segarra</i>	11
Forès	1	Conesa	1
Montblanc	3	Guialmons	1
Rocafort de Queralt	1	Pontils	2
Rojals	1	Seguer	2
Sarral	9	Santa Coloma de Queralt	2
Valleclara	1	Savallà del Comtat	1
Vilaverd de Queralt	1	Vallespinosa	2
Vilanova de Prades	1		
Vilaverd	4		
Vimbodí	1		
Total: 34			

Font: Grau (2021b), elaboració per l'autor.

ÈPOCA CONTEMPORÀNIA

En el primer quart del segle XIX un dels impactes més durs fou la guerra del Francès (1808-1814). En aquest període documentem l'arribada a Reus de bona part d'immigrants conques, segons el padró municipal de 1820. Aquesta font, tot i que incompleta, en censa 270, majoritàriament procedents de la conca vitivinícola (89,63%), per un migrat 10,37% de l'àrea d'influència de Santa Coloma de Queralt. En el primer territori hi destaquen Montblanc, Sarral i l'Espluga, amb més dones que homes. Es tracta, doncs, de les viles més grans i les que mantenen més vincles comercials amb Reus a causa del comerç de l'aiguardent i la pesca salada. La continuïtat anada i vinguda de traginers podria haver afavorit els contactes entre la ciutat i el camp en la contractació de criades (en total aquest any n'hi ha 47). A la vila ducal el percentatge femení era del 68%, molt similar al de Sarral (67,3%), si bé les espluguïnes encara el superen en tres quartes parts (75%). Algunes es casaran en el lloc de residència i no tornaran, però també hi ha matrimonis que emigraran plegats. Els homes s'ocupen en els tres sectors: els jornalers-pagesos en l'agricultura, els artesans en la manufactura, els professionals en la sanitat (metge, cirurgià i apotecari) i justícia (procurador), sense oblidar els comerciants.

Immigrants de la Conca de Barberà que habiten a Reus segons el padró municipal (1820)

<i>Conca estricte</i>	242	<i>La Baixa Segarra</i>	28
Barberà de la Conca	12	Belltall	2
Blancafort	11	Llorac	2
L'Espluga de Francolí	36	Pontils	1
La Guàrdia dels Prats	2	Santa Coloma de Queralt	17
Lilla	1	Santa Perpètua de Gaià	2
Montblanc	72	Savallà del Comtat	1
Montbrió de la Marca	5	Vallespinosa	3
Ollers	2		
Pira	8		
Rocafort de Queralt	8		
Prenafeta	2		
Rojals	2		
Sarral	55		
Solivella	10		
Vilanova de Prades	1		
Vilaverd	8		
Vimbodí	7		
Total: 270			

Font: Grau-Puig (2005), elaboració per l'autor.

L'altre focus d'atracció dels conques era la capital de l'Alt Camp. Segons el primer cens conservat de la primera meitat del 1800 (1844), n'hi residien 154: un 58% eren dones i un 42% homes. Bona part procedien de les viles més habitades, com Sarral, Montblanc, Santa Coloma i l'Espluga, per aquest ordre, que concentraven un 62,3% del total. De nou el pes de la Conca estricta és rellevant (70,78%), molt per sobre del rodal colomí (29,2%). A causa de l'elevada presència femenina (com a serventes), un 67,6% dels que hi van a viure s'ocupen en el sector serveis. Segueixen els menestrals (25,3%) i l'agricultura i ramaderia sols ocupa un reduït 7,1%. Les dones casades ho fan amb marits que hi treballen (una tercera part) en cadascun dels tres sectors.

Immigrants de la Conca de Barberà a Vall, segons el padró municipal d'habitants (1844)

Conca estricta	111	La Baixa Segarra	43
Barberà de la Conca	5	Conesa	6
Blancafort	3	Biure	1
Forès	2	Glorieta	1
L'Espluga de Francolí	10	Guialmons	2
La Guàrdia dels Prats	3	Llorac	1
Lilla	2	Les Piles	7
Montblanc	26	Pontils	2
Pira	1	Sant Magí de la Brufaganya	1
Prenafeta	1	Santa Coloma de Queralt	22
Rocafort de Queralt	6	Vallespinosa	2
Sarral	39		
Solivella	3		
Vilaverd	7		
Vimbodí	3		
Total: 154			

Font: Grau-Puig (2007), elaboració per l'autor. La font és defectiva, no sempre fa constar l'origen dels empadronats.

Del centenar de minyones que servien a Valls durant la primera meitat del segle XIX, un 27,18% eren conquenques. De fet, la Conca era la segona comarca en volum, darrere de l'Alt Camp (la mateixa ciutat de Valls en compta ja una trentena justa). Generalment eren noies joves i fadrines, al servei de famílies benestants d'hisendats, advocats, notaris, militars, apotecaris, també de preveres, vídues, artesans, traginers i comerciants que les necessitaven per a la casa o el negoci.

Criades de la Conca de Barberà que treballen a Valls segons el padró municipal de 1844

Barberà de la Conca	2
Blancafort	3
Conesa	4
L'Espluga de Francolí	1
Forès	1
Montblanc	2
La Guàrdia dels Prats	1
Lilla	1
Rojals	1
Rocafort de Queralt	1
Sarral	6
Solivella	3
Vilaverd	2
Total	28

Font: Grau (2013), elaborades per l'autor.

Gairebé quatre dècades més tard, en el padró de 1880 de la mateixa capital de l'Alt Camp, la tendència migratòria és similar, tot i que s'incrementa. Dels 192 conquenques i conquenques, un 59,3% són dones i la resta homes (40,7%). Més de tres quartes parts (81,25%) provenen de la terra de vinya i un 18,75% de la de sembradura; 5 poblacions concentren la meitat del total. Es tracta novament de les que tenen més demografia (Montblanc, l'Espluga i Sarral) i les que mantenen una relació econòmica més gran per proximitat geogràfica i facilitat de comunicacions (Lilla i Vilaverd). Respecte a l'edat d'arribada, un 69,2%

té menys de 35 anys i només un 8,3% supera els 36 anys. La seva inclusió laboral es fa principalment en el sector secundari (45,2%), ja sigui en la indústria de la pell o en l'artesanat (metall, fusta i espart). El sector terciari ocupa el 30% i el primari el 21,6%.

Immigració de la Conca de Barberà a Valló (1880)

Conca estricta	159	La Baixa Segarra	33
Barberà de la Conca	5	Biure	1
Ollers	12	Conesa	5
Blancafort	14	Belltall	6
L'Espluga de Francolí	16	Glorieta	1
Forès	3	Passanant	1
Montblanc	29	Les Piles	1
La Guàrdia dels Prats	3	Pontils	8
Lilla	20	Santa Coloma de Queralt	6
Prenafeta	8	Sant Magí de la Brufaganya	1
Rocafort de Queralt	4	Segura	1
Rojals	4	Vallespinosa	1
Sarral	16	Vallfogona de Riucorb	1
Montbrió de la Marca	2		
Solivella	5		
Vallelara	1		
Vilaverd	12		
Vimbodí	5		
Totals	192		

Font: Grau (2019b), elaborades per l'autor.

El 1800 la capital administrativa era la seu del Govern Civil, la Diputació, l'Audiència Provincial, l'Arquebisbat, el Govern Militar i de les cases de Beneficència. Disposava de port marítim, de duana i d'altres serveis públics. L'atracció que exercia afectava, com en el cas de les altres dues ciutats del Camp, bàsicament la Conca estricta (90,5%) i la resta a la Baixa Segarra (9,5%). De nou el grup femení (55,8%) supera el masculí (45,2%). Les poblacions més grans o les ben comunicades, són les que n'aporten un nombre més elevat: Montblanc (48), Sarral (36), l'Espluga (35), Vimbodí (22) Solivella (16), Santa Coloma (15) i

també Pira (11) i Lilla (7). Les professions dels que se'n van s'engloben en el sector terciari (73,3%), seguides pel secundari (22,4%) i el primari (87,3%); es tracta de les més demanades a la vella Tàrraco. De nou les minyones són el col·lectiu més nombros (33), junt amb les dides, els majordoms i els mossos, que servien als membres de les classes benestants que s'ho podien permetre, però entre els immigrants conques, també cal destacar els religiosos, militars, mestres, professionals de la sanitat, hostalers, traginers i comerciants.

Immigrants de la Conca de Barberà a Tarragona segons el padró de 1844

La Conca estricta	201	La Baixa Segarra	20
Barberà de la Conca	2	Conesa	3
Ollers	1	Pontils	3
Blancafort	3	Santa Coloma de Queralt	13
L'Espluga de Francolí	35	Santa Perpètua de Gaià	1
Forès	1		
Montblanc	48		
Lilla	7		
Prenafeta	2		
Rojals	1		
Pira	11		
Rocafort de Queralt	6		
Sarral	36		
Montbrió de la Marca	1		
Vallverd de Queralt	1		
Senan	2		
Solivella	16		
Vilaverd	6		
Vimbodí	22		
TOTAL:	221		

Font: Grau (2014), elaborades per l'autor.

En una data posterior (1905), la influència de la capital provincial s'incrementa. A l'inici del 1900 hi localitzem més de mig miler de conques. La diferència entre les dues àrees de conreu és més remarcable, ja que el 92,5% és natural de la terra de vi i un 7,5% de la terra de pa. També ho és la concentració dels originaris de les dues viles principals, Montblanc (sense Rojals, aleshores municipi independent) i l'Espluga, que n'agrupen més de la meitat (52,3%). Continuen en volum Vimbodí i Vilaverd. Precisament totes quatre tenen connexió amb el ferrocarril, fet que facilita els desplaçaments. Sobre el gènere, les dones dominen en un 58%, per sobre del 42% d'homes. Aquesta diferència s'explica per la gran quantitat de serventes que hi ha (equival a un 55,1% del sector terciari); sobre els sectors productius, precisament el darrer és el més gran (53,1%). Continua el primari, amb una quarta part, i finalment hi ha el secundari (21,7%). A la ciutat tarragonina s'hi hostatjaren diversos personatges que posteriorment sobresortiran en la vida pública, com ara el futur bisbe de Girona, el vilavertí Josep Cartanyà, el periodista sarraenc Claudi Ametlla o els pares lillencs del general Domènec Batet.

Immigrants de la Conca de Barberà a Tarragona (1905)

La Conca estricta	532	La Baixa Segarra	43
Barberà de la Conca	14	Conesa	15
Ollers	5	Passanant	3
Blancafort	28	Belltall	1
L'Espluga de Francolí	101	Les Piles	2
Forès	4	Biure	3
Montblanc	168	Santa Coloma de Queralt	13
Lilla	5	Aguiló	1
La Guardia dels Prats	19	Pontils	2
Prenafeta	8	Vallespinosa	1
Rojals	13	Vallfogona de Riucorb	2
Pira	6		
Rocafort de Queralt	6		
Sarral	23		
Montbrió de la Marca	3		
Vallverd de Queralt	6		
Senan	22		
Solivella	27		
Vilanova de Prades	18		
Vilaverd	29		
Vimbodí	30		
TOTAL:	575		

Font: Grau-Puig (2005), elaborades per l'autor.

Una altra destinació que s'ha estudiat és la capital del Garraf, on el 1824 s'havien instal·lat 21 conques i el 1873 el doble (47). Aquest mateix any hi predominen els del conreu de la vinya (61,7%), amb l'Espluga, Montblanc i Sarral al capdavant, i a l'Alt Gaià sobresurt Santa Perpètua. En el segle següent el flux migratori continuarà, però amb menys participació de la nostra comarca. Així, del 1910 en consten 29, i del 1920, 23.

Immigrants de la Conca de Barberà a Vilanova i la Geltrú (1875)

La Conca estricta	29	La Baixa Segarra	18
L'Espluga de Francolí	9	Conesa	1
Montblanc	9	Les Piles	2
Sarral	7	Santa Coloma de Queralt	3
Vilaverd	2	Santa Perpètua de Gaià	9
Vimbodí	2	Savallà del Comtat	2
		Vallfogona de Riucorb	1
TOTAL:	47	24 homes i 23 dones	

Font: Grau (2015), elaborades per l'autor.

Una altra mostra de què disposem correspon a l'èxode causat per la crisi de la fil·loxera a la capital del Baix Penedès. L'any 1900 el padró del Vendrell registra 47 immigrants conques. El 81% era de la Conca estricta i només un 19% de la resta de comarca administrativa, amb Montblanc, l'Espluga i Solivella al capdavant. Dels 22 que hi consten amb ofici, un 68,2% dels treballadors són del sector terciari, un 18,2% del primari i un 13,6% del secundari. Entre els nouvinguts hi trobem el procurador de Montblanc i polític Emili Folch Andreu i l'impressor de Sarral Josep Ramon Blanc.

Immigrants de la Conca de Barberà al Vendrell (1900)

La Conca estricta	38	La Baixa Segarra	9
Ollers	1	Aguiló	1
Blancafort	3	Passanant	3
L'Espluga de Francolí	8	Santa Coloma de Queralt	3
Montblanc	10	Santa Perpètua de Gaià	1
La Guardia dels Prats	2	Valldeperes	1
Prenafeta	2		
Sarral	3		
Solivella	8		
Vilaverd	1		
TOTAL:	47		

Font: Grau (2021a), elaborades per l'autor.

Les ciutats del Vallès especialitzades en el sector tèxtil també foren centre d'arribada de conques, ja sigui en una migració definitiva o temporal, per després dirigir-se a la Ciutat Comtal. El 1871 sabem que a Terrassa n'hi residien 7, xifra que es duplicaria el 1894. En aquest darrer any en comptem 16, la majoria de l'àrea colomina (68,7%); si bé hi predominen els teixidors, també hi trobem altres artesans (serraller i matalasser), alguns pagesos i la resta del sector terciari (vigilància i lleis).

Immigrants de la Conca de Barberà a Terrassa (1894)

La Conca estricta	6	La Baixa Segarra	10
Montblanc	2	Aguiló	2
Forès	1	Santa Coloma de Queralt	6
Sarral	2	Santa Perpètua de Gaià	1
Vimbodí	1	Vallfogona de Riucorb	1
TOTAL:	16		

Font: Grau-Grau (2019b), elaborades per l'autor.

En el padró de 1915, la xifra de conques a la mateixa ciutat vallesana s'ha triplicat i les diferències territorials internes s'han esvaït (Grau-Grau, 2021).

El 1895 Sant Gervasi de Cassoles encara era un municipi independent, amb 9.303 habitants, dels quals 52 eren nascuts a la nostra comarca. Un 68,5% provenia de pobles especialitzats en el conreu de la vinya i un 31,5% en el de cereals. En la primera àrea, la capital i els agregats guanyen en nombre (35,1%). El segon lloc l'ocupa Sarral (21,6%). Segueixen Blancafort i Vilaverd i finalment a la Baixa Segarra hi destaquen Santa Coloma i Pontils. Més de la meitat del grup migratori són dones (66,6%) i en conjunt sobresurten els joves, de manera que prop del 60% té menys de 35 anys. Una altra característica dels que marxen és que treballen en el sector terciari, seguits dels que ho fan al secundari, principalment jornalers.

Immigrants de la Conca de Barberà a Sant Gervasi de Cassoles (1895)

La Conca estricta	37	La Baixa Segarra	17
Blancafort	4	Biure	2
L'Espluga de Francolí	2	Conesa	1
Montblanc	12	Guialmons	1
Lilla	1	Passanant	1
Pira	1	Pontils	4
Rocafort de Queralt	3	Santa Coloma de Queralt	6
Sarral	8	Savallà del Comtat	1
Valclara	2	Vallfogona de Riucorb	1
Vilaverd	3		
Vimbodí	1		

Font: Grau-Grau (2019a), elaborades per l'autor.

El 1910 la capital del Bages aplega 74 conquecs, un 67,6% dels quals són nats en pobles de l'àrea d'influència de Montblanc i un 32,4% en la de Santa Coloma de Queralt. Aquestes dues viles ja agrupaven un 74,3%, si bé la primera era la capdavantera. Els que treballaven en el sector secundari representaven el 45% (obriers, peons i menestrals), un 35,5% ho feia en el primari (jornalers) i un 19,3% en el terciari (Església, comerç, higiene i servei domèstic).

Immigrants de la Conca de Barberà a Manresa (1910)

La Conca estricta	50		
L'Espluga de Francolí	5	Biure	1
Montblanc	39	Guialmons	1
Rocafort de Queralt	2	Llorac	1
Rojals	1	Les Piles	1
Vilanova de Prades	1	La Sala de Comalats	1
Vilaverd	1	Santa Coloma de Queralt	16
Vimbodí	1	Santa Perpètua de Gaià	1
		Savallà del Comtat	1
		Vallfogona de Riucorb	1
TOTAL:	74		

Font: González (2015), elaborades per l'autor.

Encara que en un volum migrat, la capital del Maresme també acollí diversos conques: 28 el 1900, 19 el 1910 i 33 el 1920. En el primer any cal esmentar els originaris de Blancafort (de la família Anglès), Montblanc i Santa Coloma. El seu treball es repartia entre la indústria (obrers del tèxtil i un impressor), el comerç i els serveis (religioses, criades, un barber i un treballador del ferrocarril).

Immigrants de la Conca de Barberà a Mataró (1900)

La Conca estricta	La Baixa Segarra		6
Blancafort	8	Biure	1
L'Espluga de Francolí	3	Santa Coloma de Queralt	5
Montblanc	8		
Vallverd de Queralt	1		
Vimbodí	2		
TOTAL:	28		

Font: Hernández (2016), elaborades per l'autor.

Estació del ferrocarril a Montblanc. 1942. El tren va arribar a la capital de comarca el 1863 des de Reus i esdevingué un dinamitzador econòmic en el seu moment, però també afavorí l'emigració del camp a les ciutats. Fons Vicenç Baldrich. Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

Pel que fa a la procedència dels migrants de la nostra comarca a l'Hospitalet de Llobregat, la Conca estricta en concentra el 90% i la Baixa Segarra solament un 10%. En la primera àrea destaquen especialment tres municipis: Pira (49,2%), l'Espluga i Montblanc (ambdós amb el 38%). La presència dels pirencs es pot explicar per l'efecte crida d'alguns convilatans. El poble passa de 610 habitants el 1860 a 486 el 1900. Absentar-se del lloc de residència obeïa a motius econòmics i professionals. És el cas dels venedors ambulants de safrà, alguns dels quals patiran robatoris i fins i tot la mort. En tenim exemples a Santa Coloma, Rocafort i Pira:

Por individuos de la guardia civil se ha descubierto un horrendo crimen en la población de Gandesa. Según parece ha sido encontrado en el corral de cierta casa, un sugeto que se dedicaba a la venta de azafrán, el cual fué vilmente asesinado hace unos veinte días. El móvil de este crimen créese fué el robo. El autor de este asesinato se asegura que está detenido, convicto y confeso del hecho. El interfecto era vecino de Santa Coloma de Queralt. (*Diario de Reus*, 20 d'abril de 1892.)

Escriben de Gandesa que terminado el sumario instruido por el juzgado de Gandesa, contra Joaquín Vidal Costal (a) *Chim* [Quim] del Serrallo, autor de la muerte de Juan Miró, [de] Rocafort [de Queralt], vendedor ambulante de azafrán, ha sido ya remitido a la Audiencia. (*Diario de Reus*, 1 de juny de 1892.)

El jefe de la línea de la guardia civil de Tarragona participa que se presentó al sargento comandante del puesto, el paisano Pedro Tous Ferré, natural y vecino de Pira, de 30 años, vendedor ambulante de azafrán, denunciando que el día 20, a las 18, en la carretera de Tarragona a Valls, entre los pueblos de Perafort y Puigdelfí, se encontró con tres hombres, los cuales al llegar a su altura, se abalanzaron sobre él, cogiéndolo dos de ellos, cada uno por un brazo, y el tercero apuntándole un revólver al pecho, le registraron y le robaron una cartera que contenía varios documentos y 130 pesetas. (*El Progreso Vallense*, Valls, 28 de desembre de 1902.)

Altres motius per anar-se'n eren escapar-se del servei militar obligatori: «El 19 del actual tendrá lugar en Ceballá del Condado, una segunda subasta para la venta de varias fincas pertenecientes tal mozo prófugo Pascual Salvanés, para cubrir las responsabilidades que le resultan» (*Diario de Tarragona*, 12 de juliol de 1878) i «El señor gobernador interesa la busca y captura de los soldados desertores de la zona militar de Villafranca del Panadés Francisco P. Inglés, de Santa Perpetua [de Gaià]; Modesto Bonastre March, de Pira; Antonio Guasch Abelló, de Montblanch» (*La Actualidad. Diario de Valls*, 20 de setembre de 1896).

Origen dels immigrants a la Conca de Barberà a l'Hospitalet de Llobregat segons el padró de 1910

La Conca estricta	71	La Baixa Segarra	7
Barberà de la Conca	1	Llorac	1
Blancafort	1	Les Piles	2
L'Espluga de Francolí	8	Pontils	2
Montblanc	6	Santa Coloma de Queralt	1
La Guardia dels Prats	1	Aguiló	1
Lilla	1		
Rojals	8		
Ollers	3		
Pira	31		
Sarral	7		
Solivella	2		
Vilaverd	2		
TOTAL:	78		

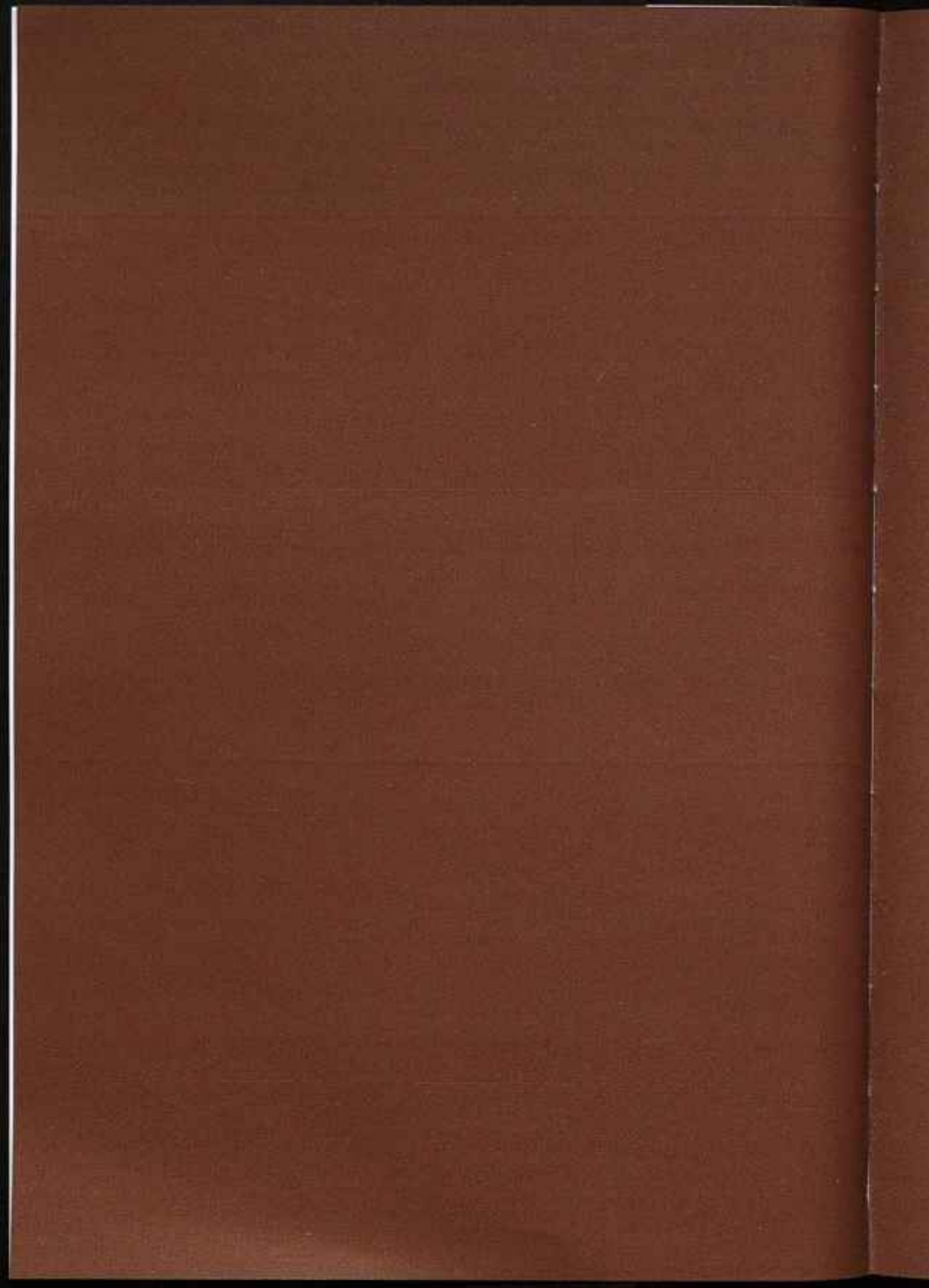
Font: Grau (2023), elaborades per l'autor.

Les principals repercussions de l'emigració a la Conca en el segle XX suposaran la reducció de la natalitat i l'envelliment progressiu de la població.

Bibliografia

- ANDREU SUGRANYES, JORDI (1986). *població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*. Reus.
- GONZÁLEZ EZQUERDO, MARTA (2015). Emigració de la Conca de Barberà a Manresa després de la fil·loxera (1910). *Podall* (4). 28-37. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUIG, ARMAND (2019). Obra publicada de Josep M. Grau Pujol: entre la difusió arxivística i la investigació històrica (1987-2019). *Aplec de treballs* (37). 18-45. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aquí es poden trobar les principals referències bibliogràfiques de l'autor sobre migracions.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2013). Minyones i altres domèstics a Valls (primera meitat del segle XIX). *Quaderns de Vilaniu* (64). 121-143. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2014). Emigració de la Conca de Barberà i la Baixa Segarra a la ciutat de Tarragona (1844). *Recull* (13). 45-67. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra.
- GRAU I PUJOL, JOSEP M. (2015). Mobilitat entre la Conca de Barberà i el Garraf (Vilanova i la Geltrú, segles XIX-XX). *Aplec de treballs* (33). 121-141. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2019a). La immigració masculina a Montblanc (1734-1770). *Podall* (8). 653-693. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2019b). Emigració de la Conca de Barberà a la capital de l'Alt Camp durant la segona meitat del segle XIX. *Podall* (8). 743-775. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2021a). Evolució migratòria entre la Conca de Barberà i el Vendrell (1875-1920). *Aplec de treballs* (39). 61-87. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2021b). Immigració a Reus a través del registre de defuncions de l'hospital (1739-1779). *Podall* (9-10). 88-116. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. (2023). Immigració de la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades a l'Hospitalet de Llobregat el 1910 i la prevalença de Pira. *Aplec de treballs* (41). 109-140. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. - GRAU PUIG, ARMAND (2019a). Immigració de la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades a Sant Gervasi de Cassoles (1895). *Aplec de treballs* (37). 221-245. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

- GRAU PUJOL, JOSEP M. - GRAU PUIG, ARMAND (2019b). Migració de la província de Tarragona al Vallès Occidental (Terrassa, 1894). *Podall* (8). 776-798. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. - GRAU PUIG, ARMAND (2021). Immigració de la província de Tarragona a Terrassa (1915). *Estudi de Constantí* (37). 83-128. Constantí: Ajuntament de Constantí.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. - GOELL JUNKERT, MANEL (2009). Bibliografia dels moviments migratoris en les vegueries i corregiments de Montblanc, Tarragona i Tortosa a l'època moderna (s. XVI-XVIII) a Santesmases Ollé, Josep (ed). *El procés migratori a les terres de parla catalana: de l'època medieval a l'actualitat*. (pp. 235-246). I dels mateixos autors i volum, Bibliografia dels moviments migratoris a la província de Tarragona en l'època contemporània (s. XIX-XX). 669-684.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. - PUIG TÀRRECH, ROSER (2003). L'atracció de la capital provincial: emigrants de la Conca de Barberà a Tarragona després de la fil·loxera. *Aplec de treball* (21). 103-146. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. - PUIG TÀRRECH, ROSER (2005). Aportació de mà d'obra de la Conca de Barberà a la capital econòmica del Camp de Tarragona. *Aplec de treball* (23). 97-122. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GRAU PUJOL, JOSEP M. - PUIG TÀRRECH, ROSER (2007). Emigració de la Conca de Barberà a la ciutat de Valls en el marc de la Primera Guerra Carlina. *Aplec de treball* (25) 115-154. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GUAL VILÀ, VALENTÍ (1991). *Gavatsos, gascons i francesos. La immigració occitana a la Catalunya Moderna. El cas de la Conca de Barberà*. Barcelona.
- GUAL VILÀ, VALENTÍ (1993). *La família moderna a la Conca de Barberà, Tarragona*.
- Per a la resta de la bibliografia major i menor d'aquest autor, us remetem als reculls següents:
 - GRAU PUJOL, JOSEP M (2017). Valentí Gual Vilà, un historiador arrelat a la terra. *Aplec de treball* (35). 33-52. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
 - GRAU PUJOL, JOSEP M. (2018). L'obra menor de Valentí Gual Vilà a la premsa comarcal (1988-2017). Un model de difusió de la microhistòria. *Podall* (6-7). 309-340. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- HERNÁNDEZ TRAVÉ, ANTONI (2016). Emigració de la Conca de Barberà a la ciutat de Mataró a començament del segle XX. *Podall* (5). 125-140. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

Valentí Gual Vilà

Evolució de la població,
moviment estacional
i reconstrucció de famílies.
La Conca de Barberà
a l'època moderna

població

ÍNDEX

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ, MOVIMENT ESTACIONAL I RECONSTRUCCIÓ DE FAMÍLIES. LA CONCA DE BARBERÀ A L'ÈPOCA MODERNA

INTRODUCCIÓ.....	149
L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ.....	150
EL MOVIMENT ESTACIONAL.....	156
LA RECONSTRUCCIÓ DE LES FAMÍLIES DE LA CONCA DE BARBERÀ A L'ÈPOCA MODERNA.....	
METODOLOGIA.....	158
INFORMACIÓ OFERTA PER LES DIVERSES PARTIDES.....	160
RESULTATS.....	164
FITXES DE FAMÍLIA.....	177
TAULES I QUADRES. NUPCIALITAT, FECUNDITAT I MORTALITAT.....	179
BIBLIOGRAFIA.....	199

INTRODUCCIÓ

Presentem l'evolució demogràfica, el moviment estacional de les diverses variables i els resultats obtinguts en la reconstrucció de famílies de la Conca de Barberà al llarg de l'edat moderna (des del segle XVI fins a l'inici del XIX). Una comarca d'interior, de la Depressió Central catalana, voltada de muntanyes, travessada per rius de poc cabal. Una àrea de cruïlla i un sector de pas quasi obligat, al sud de Catalunya, entre interior i litoral. Una comarca que acull, si més no, tres entitats geogràfiques prou ben diferenciades: la Conca pròpiament dita, d'una banda, i els sectors que hem convingut anomenar Alt Gaià i Plataforma Segarrenca, de l'altra i sense filar més prim —hi ha altres subunitats, com ara les Muntanyes de Prades i l'altiplà de Senan.

Al nostre entendre, la demografia històrica i el sistema de reconstitució familiar han estat bandejats dels estudis històrics catalans massa ràpidament. Suposem que la quantitat de temps que requereix una investigació d'aquestes característiques en pot ser una primera explicació. Amb tot, no deixarà de ser una argumentació parcial perquè, com sabem, no hi ha cap treball de recerca exhaustiu que no porti implícita una despesa —o inversió— de temps important. Deu ser, potser, qüestió de «rendiment» de la feina. Aquest punt, no gosarem discutir-lo i potser hi rau l'aspecte bàsic a

l'hora d'explicar la ràpida decadència de la demografia històrica catalana en l'àmbit de la reconstrucció de famílies. És un aspecte que volem sotmetre al coneixement dels lectors.

És força clar, a hores d'ara, que la disciplina històrica es mou seguint uns criteris més o menys de moda. I voldríem que se'ns entengués bé: una determinada època històrica comporta un tipus d'història concret. Ens en guardarem prou de pretendre ara i ací escriure un tractat de teoria de la història. Però uns coneixements mínims de les principals línies i tendències d'investigació demostren prou clarament que, majoritàriament, dominen uns enfocaments concrets en determinats moments: història social, història econòmica, història de les mentalitats, història política, història de la vida quotidiana, història de l'alimentació, etc.

En la reconstitució de nissagues, disposem de tres d'estudis esplèndids sobre una vila de la costa —Vilanova i la Geltrú (Martínez)— i llocs d'interior —Tàrrega (Planes) i Sant Pere de Riudebitlles (Torrens). Hi ha apropaments més o menys profunds per a determinades localitats (Abrera, Palamós). Afortunadament, cada dia hi ha més investigadors que es decideixen a fer un recompte numèric de la població d'una determinada localitat o zona. L'hora de l'enterrament ha sonat massa aviat per

a la demografia històrica catalana, tot i que ens consta dels treballs que s'han fet en d'altres indrets, preferentment de la geografia tarragonina. Potser vàrem escoltar massa aviat les veus que clamaven al país veí (França) que defensaven que als «rendiments» dels estudis demogràfics els era imputable la llei que els fa decreixents amb la proliferació. Una magnífica síntesi de publicació recent permet d'albirar la naturalesa actual de la recerca (Masdéu, 2021) i si els cants de sirena ho eren. Devem a aquest mateix historiador la darrera (i última?) gran reconstrucció de famílies (Masdéu, 2016).

Sense més preàmbuls, ens endinsem en l'exposició i el comentari dels resultats assolits arran de la immersió en els llibres sacramentals de les parròquies de la Conca de Barberà des de mitjan segle XVI a la fi de la guerra del Francès (1815). És ineludible presentar la metodologia emprada i les fonts documentals usades.

LEVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

Es tracta de concretar i establir els principals resultats obtinguts. Cal, en primer, lloc, saber sobre quina base humana treballem. Per això cal recórrer a fogatges i censos i seguir l'estela dels treballs de Josep Iglésies respecte a la Conca de Barberà. Els primers informen, un cop dutes a terme les ponderacions, que la Conca estricta disposava d'uns 1.560 focs al darrer quart del segle XIV (any 1378). Si tenim en compte que la comarca devia haver su-

perat amb moltes dificultats els «temps negres» de mitjan de la centúria i, sobretot, si considerem el volum global de poblament posterior, convindrem que presentava una densitat prou acceptable en aquelles endarrerides dates.

Amb l'aplicació del versemblant coeficient conversor 4,5 per traduir els focs en habitants, obtenim, doncs, per a la Conca estricta del 1378 un volum de poblament de 7.000 persones. El que havia de succeir durant el segle XV des del punt de vista demogràfic havia de ser altament negatiu, car el 1497 la zona analitzada només tenia uns 1.100 focs, altrament dit, encara no 5.000 pobladors.

En aquest punt, un conjunt d'obituaris de diverses localitats de la Conca i de l'Alt Gaià permeten constatar la sovintejada presència d'atacs de mort —segurament, en forma de pestilència— impressionants. Els llibres de defuncions del segle XV (Felip-Gual) informen del que s'esdevingué entre el 1430 i el 1500, fins i tot amb referències anteriors per al cas de Valldara. Des del 1430 fins al 1500 podem donar notícia de les crisis de mortalitat del 1430, 1441, 1449-1450, 1456-1457, 1464, 1466, 1490 i 1497. Només el vicenni 1467-1487 apareix lliure d'escomeses letals.

Tot plegat, la pèrdua de 2.000 habitants que els fogatges apunten en els 120 anys escolats entre 1378 i 1497 podria correspondre a la realitat. Ho diem perquè, atenent a la naturalesa de la font —caràcter fiscal, cases taxades, ocultacions i obllits— no cal que així s'esdevingui. Al llarg del segle XV la Conca va perdre una tercera part dels habitants que tenia en encetar el darrer quart del segle XIV.

Les dades que aporta el fogatge del 1515 tenen un interès molt relatiu. El document és molt proper en el temps a l'anterior i informa d'una tendència de termini molt curt. Amb tot, permet de saber que el volum global del poblament experimentà una tendència a l'alça: la comarca guanyà una vuitantena de focs, uns 300 habitants. Les dades del 1553 confirmen aquest marc alcista. Llavors la Conca disposava de poc més de 1.300 focs, uns 5.800 pobladors. La primera meitat del segle XVI es presenta, doncs, a la llum dels fogatges, com una època positiva. Sigui com sigui, la inexistència de qualsevol registre parroquial mínimament seriat impedeix de confirmar o de desmentir aquesta impressió.

A partir de la segona meitat del cinc-cents tenim a l'abast informació sacramental. Abans de donar-ne el detall, però, convé fer un salt cronològic fictici i situarnos al 1708, quan la comarca disposava de 1.340 cases i, doncs, d'uns 6.000 habitants. Volem insistir en aquest punt: tota la segona meitat de segle XVI i la totalitat del segle XVII no aportaren, considerats en general, cap benefici a la malparada demografia conquesca.

En el cas del rodal de Santa Coloma, els censos publicats del bisbat de Vic permeten de retenir aquesta idea de poblament estagnant. Després de donar notícia de l'evolució demogràfica del rodal de Santa Coloma i de la mateixa vila entre el 1626 i el 1685, destaquem, en primer lloc, l'existència d'un creixement aproximat d'encara no el 10% en el nombre de cases. Mentre les dades de la primera enquesta contenen el poblament concentrat i el

dispers, la del 1685 els diferencia. Feta l'agrupació oportuna, ens adonem que de la mitja dotzena de localitats que podem sotmetre a estudi, només un parell presenten alteracions de poblament importants en seixanta anys. Així, Santa Coloma ha gaudit d'un augment de 50 llars, mentre que Vallfogona n'ha vist deshabitar 22. Per tant, doncs, l'increment demogràfic es dona únicament a la Vila Comtal. En la resta de casos, el moviment és irrellevant: Aguiló guanya 2 cases, Savellà 1, Albió en perd 1 i Segura roman inalterable.

D'altra banda, s'obté una mitjana perfecta de 6 habitants per casa el 1626 i un percentatge de població infantil i juvenil realment alt (46%). La taxa de masculinitat mitjana és de 103,4, plenament acceptable. D'aquestes informacions, subministrades pel recompte de 1626, ens sorprèn l'altíssim tant per cent de persones que encara no han arribat a edat de casar-se i que s'expressa a favor d'unes expectatives de desenvolupament demogràfic que la crisi de mitjan XVII segaria de soca-rel.

El segle XVIII fou, mai millor dit, «una altra història». Sense entretenir-nos, ara, a assenyalar les limitacions que també tenen les estadístiques poblacionals d'aqueixa centúria, cal convenir que l'increment demogràfic fou notable. La Conca estricta tenia 5.300 habitants el 1718, un cop superada la guerra de Successió —observem com el coeficient aplicat per al 1708 pot ser alt, raó de més per qualificar de neutre el segle XVII—, i vora 15.600 el 1787. Havia quasi triplicat la població en el decurs d'aquells setanta anys.

Abordem la crítica i revisió dels recomptes de població del segle XVIII

a partir de l'avaluació de les taxes de natalitat estimatives i a la concreció del creixement vegetatiu. Hem comprovat que fins i tot el cens de Floridablanca pot arribar a no recollir la realitat en determinades localitats —quasi la meitat de les enquestades—, mentre que les estadístiques del primer vicenni de la centúria són encara més difícilment creïbles i pequen per defecte. Amb tot, voldríem que quedés clar que la revisió de certes dades aportades pels mateixos poques vegades minimitza el creixement demogràfic que permeten determinar, ans al contrari. Establim, per tant, que el segle XVIII va ser un segle de creixement demogràfic i, després, intentarem donar-ne la justa mesura.

Resta per comentar els resultats obtinguts per l'Alt Gaià i la Plataforma Segarrenca. La primera zona segueix a la perfecció l'empremta deixada pel recorregut demogràfic de la Conca estricta. Un volum inicial de poblament de 370 focs, amb una minva important al llarg del segle XV fins a quedar en 236 llars, una recuperació més notable que en el cas de la Conca fins a 1553 (298 focs) i un acostament més gran a la xifra inicial a inicis del segle XVIII, en comptabilitzar 341 cases el 1708.

Per la seva banda, la Plataforma Segarrenca manifesta una minva importantíssima entre el 1378 i el 1497 en passar de 288 a 155 focs. La recuperació hi és sentida a mitjan segle XVI (184 focs), però al llarg del segle XVII la situació ha d'empitjorar radicalment per tal que les xifres permetin palesar una disminució en el nombre de cases habitades, car el total cau a 153 llars.

Atents a la comparació entre les dades del 1718 i del 1787, observem com

el conjunt de l'àrea de Santa Coloma (Alt Gaià i Plataforma Segarrenca) passa de 2.300 a 4.000 habitants i que, per tant, no arriba a doblar la població en el mateix moment que la Conca estricta quasi la triplica.

Convé, per tant, adonar-se complidament de les diverses trajectòries demogràfiques que dibuixen les diferents zones estudiades, però també dels comportaments comuns. Arreu notem la pèrdua de població al llarg del segle XV, per bé que amb magnitud molt diversa. Arreu constatem els guanys obtinguts entre finals del segle XV i mitjan segle XVI, encara que a l'Alt Gaià i a la Plataforma Segarrenca són netament superiors a la Conca estricta. En canvi, la segona meitat del segle XVI i el segle XVII passen desapercibuts per la Conca, mentre que suposen escreixos demogràfics favorables per a l'Alt Gaià i minves quasi de la mateixa importància percentual per a la Plataforma Segarrenca. Tot això —recordem-ho— a la llum dels fogatges.

Podem arribar fins aquí amb dades d'una bibliografia quasi monopolitzada per la figura senyera de la demografia catalana: Josep Iglésies. Fins aquí la nostra tasca s'ha limitat a sotmetre a referèndum unes avaluacions censals que creiem que massa sovint han estat acceptades sense recórrer a la crítica i a la ponderació.

D'altra banda, fa temps que hom pensa que el registre parroquial i, en concret, els sacramentaris constitueixen una pedra de toc bàsica, quasi única, per conèixer la realitat demogràfica del passat. No cal enlluernar-se, certament, per unes afirmacions al voltant del seu ús i validesa que han estat so-

vint magnificades. No cal, tampoc i menys encara, creure que les limitacions que amaguen sota una aparença de versemblança n'impossibiliten l'ús i la importància.

Conscients d'aquest caràcter ambivalent, hem escrutat els registres sacramentals de vora una trentena de parròquies, havent distingit, com acostumem, les tres zones de la comarca que opinem netament definides. Sigui com sigui, considerem que s'ha demostrat allò que més interessa: la periodització i cronologia de les èpoques difícils i dels bons temps en les zones estudiades. Fins i tot aquí hi té cabuda algun perquè a l'hora d'analitzar les diverses crisis de mortalitat.

Un repàs incisiu i al detall dels obituàries de finals segle XVI informa de l'existència d'anys de maltempsades força coincidents amb les etapes generalment definides per al Principat, si bé certs brots letals a la dècada dels seixanta se n'escapen, així com la crisi del 1585, que sembla que té lloc de forma específica. Per la resta, res de nou. Potser només l'escassa presència o incidència constatable de la crisi finisecular.

El panorama dels anys difícils del segle XVII és prou clar: 1603-1605, 1629-1631, 1641-1644, 1647-1652 i 1684-1685. Quant a les causes d'aquestes flexions de la mortalitat, hem comprovat com les referències bibliogràfiques a l'impacte de la pesta bubònica poden resultar francament abusives. Així, pel que fa al període 1603-1605 hom ha detectat la presència d'un determinat tipus de malaltia (esquinàcia o angines) i d'una manca general de queviures que afecta gran part del país.

Pel que fa a l'etapa 1629-1631, amb afegits anteriors i posteriors segons les parròquies, l'explicació també ha estat recurrent: la pesta milanesa. No cal dir com aquest fenomen s'intensifica en el període 1649-1652. Amb tot, a la Conca, sobresurt una altra punta de mortalitat: la de 1641-1642. La flexió de la mort el 1641 ateny uns valors altíssims en l'escala de Dupâquier i, segurament, fins a inicis del segle XIX la parca no atacà de manera tan impressionant. El 1641 era un any de guerra, de crisi agrícola, de desgavell social, probablement. No hem pogut documentar la presència de malalties però, sigui quina sigui la concatenació causal, es deslliurà una crisi mixta que explica moltes coses, al nostre entendre.

En primer lloc, el migrat impacte de la pesta del 1651-1652, tant des del punt de vista d'extensió geogràfica com d'intensitat. Després del 1641-1642, la demografia de la comarca devia estar tan exhaurida i els pobles tan buits que l'escomesa bubònica no fou gaire significativa. Disposem d'informació en set parròquies de la Conca estricta durant aquell període. La pesta només és documentada a Vilaverd i Vilanova de Prades. En la primera localitat des de juliol fins a agost; en la segona, d'octubre a desembre, sempre el 1651. Hi ha vagues referències al flagell a l'Espluga i Lilla.

En segon lloc, la crisi del 1641-1642, amb l'additament d'aquests atacs pestilents, creiem que hipotecà el creixement demogràfic de la comarca durant un espai de temps considerable. Munió de parelles es van trencar amb la desaparició d'un o dels dos membres a causa de la malaltia. No sempre va

ser factible procedir a una ràpida recuperació dels substrats poblacionals. En la majoria de parròquies de la Conca, el total de baptismes de la segona meitat del segle XVII no aconsegueix el de la primera part de la centúria. Sense canvis en la fecunditat detectables, aquesta informació esdevé pràcticament definitiva.

I encara, molt probablement, les dificultats del bienni 1684-1685 acabaren d'espantillar una recuperació tal volta endegada. Totes les referències apunten, en aquesta ocasió, vers una crisi agrícola que la plaga de la llagosta (1686-1688) només va contribuir a agreujar.

Les zones de l'Alt Gaià i de la Plataforma Segarrenca s'adiuen a la perfecció a aquest marc general de crisis siscentistes. Només cal comentar la brutalitat de l'embat pestilent del 1651 a Santa Coloma, localitat que va restar més que delmada aquella tràgica anyada. Altrament, a l'insignificant nucli de Figuerola-Guimons i a la parròquia de Conesa també hi consta la presència de la malaltia per excel·lència dels temps almoderns. La resta de desviacions del marc de crisi exposat pel cas de la Conca obeeixen, només, a qüestions de pur localisme.

El segle XVIII, de creixement demogràfic, no presenta un nombre de puntes de mortalitat menor però sí que van ser menys intenses. És un factor de diferència qualitativa que cal retenir. Els períodes més curulls de dificultats de la demografia conquesca van ser: 1707-1713, 1725-1727, 1749-1754, 1764, 1781 i 1797. Les crisis de mortalitat de la segona meitat de la centúria afecten sobretot la població infantil i,

per tant, no hipotequen en una mesura tan important com les primerament esmentades el creixement demogràfic. Ho diem perquè hom pot engendrar amb una relativa prestesa un nou fill si l'altre és mort a causa, per exemple, de la verola, però ja no és tan fàcil de trobar un nou marit o una novella esposa.

La crisi del 1707 va ser general i va atènyer una intensitat mitjana entre la del 1641 i la del 1809. Només una localitat de la Conca se n'escapa. Suposem que no pas casualment, l'any s'enquadra al bell mig d'una confrontació bèl·lica, en aquest cas la guerra de Successió. I la Conca, situada al camí entre Lleida i Barcelona, esdevé teatre d'operacions freqüent. Anys violents, d'actuació de miquelets i de guerrillers, de saquejos, de destruccions, de pillatges, etc. No cal dur a terme un exercici de floriment literari eixorc, car és realment fàcil d'intuir què suposava l'enfrontament armat quant a desgavell generalitzat. A més, globalment, en la zona estudiada, la crisi del 1707 va tenir els afegits fins a cert punt lògics i és habitual destacar altres anyades difícils.

Hom va adscriure les maltempades demogràfiques patides per la Conca a mitjan de la dècada dels anys vint a la presència de malalties infeccioses relacionables amb un dèficit alimentari o amb un deteriorament de l'entorn i, ensems, amb una incerta notícia de febres palúdiques o tercianes. Hem pogut comprovar com la documentació treballada per qui informava d'aquestes causes no trobava correspondència en el resultat de la nostra investigació. Parròquies que els rapports dels intendants borbònics consideraven afec-

tades no llençaven cap total d'òbits mínimament indicatiu d'existència de dificultats i, en altres ocasions, s'esdevenia al contrari. Fins i tot obtenia més importància la mortalitat d'albats que la de cossos.

Totes les ambivalències eren estroncades a mitjan segle XVIII. Un informe mèdic dona compte d'una malaltia de naturalesa incerta a la parròquia de Conesa, mentre que el rector de Belltall també apunta quelcom totalment imprecís però il·lustratiu al respecte d'una època dolenta. Creiem que un quadre de crisi que combinava adversitats climatològiques (sequera persistent), generadores de males collites continuades, amb l'afegit de factors epidèmics, no devia anar en marxa massa contrària a la realitat.

Fins als inicis del segle XIX, la població adulta no va patir cap crisi veritablement important. Encara que la segona meitat del segle XVIII concentri un nombre d'anys difícils semblant a la primera, la intensitat és molt menor. En aquesta atenuació de la mortalitat adulta creiem que cal cercar una de les bases del creixement demogràfic setcentista, que, com veurem, no s'aferma fins ben entrada la centúria.

Altra cosa seran els embats letals sobre la població infantil i juvenil, clarament constatables de manera prou generalitzada el 1764, el 1781 i el 1797. Tots tenen un factor comú: la imputació a la verola. La pigota mata despietadament a la segona meitat del segle XVIII i, certament, en tenim molt escassos atacs anteriors. Només a mitjan segle, l'obituari conès n'aporta referències. Ara bé, tot i que la sagnia demogràfica és considerable, l'estrat d'edats atacat

es recupera amb una relativa rapidesa. Les flexions de la mortalitat infantil i juvenil mai poden hipotecar el creixement de la mateixa manera que les de la mortalitat adulta.

Tal com s'havia esdevingut al segle XVIII, el segle XIX tindria uns inicis prou dolents. L'any 1802 la crisi era servida. S'observa una punta de mortalitat de mitjana intensitat la naturalesa de la qual va ser, quasi segurament, de tipus mixt, ja que va combinar factors de tipus epidèmics i de malnutrició.

El 1808 esclatava la tercera guerra patida més directament a la zona estudiada en 150 anys. I el 1809 va ser un any desastrós. Es desencadenà una important crisi de mortalitat general, només superada per la del 1641. Hi havia, és cert i s'ha documentat, l'exèrcit napoleònic que exercia les funcions de qualsevol tropa d'ocupació (els casos de Vimbodí i l'Espluga són altament il·lustratius), però el país va patir una fam negra i profunda que potser moltes localitats pageses feia temps que havien oblidat. Dat i debatut, un desastre de magnituds impressionants, més ben documentat que el de 1641, però segurament aplicable a un mateix marc general de desastre: la guerra, la fam i la malaltia. Els tres genets de l'Apocalipsi cavalcant de nou a inicis del segle XIX.

I apuntem que només, tres anys després, les xifres de mortalitat van tornar a disparar-se. No ens ha estat possible situar la intensitat d'aquesta punta de decessos, ja que no disposem de dades posteriors a l'any 1815, però alguns totals de defuncions són colpadors i esborronadors. El destí, doncs, va jugar una mala passada a les autoritats eclesiàstiques: algunes parròquies

de la Conca havien hagut de fer obres noves a les esglésies per tal d'encabir un nombre de fidels que, a finals del segle XVIII, podia excedir la capacitat del recinte religiós. Vers 1815, les novel·les edificacions de culte havien quedat grans.

Podem acabar de concretar aquest marc explicatiu general de les crisis de mortalitat fent consideracions al voltant de la seva intensitat. Només hem efectuat els càlculs per a la Conca estricta i sobre la mortalitat adulta. Hem catalogat com a general la crisi que té lloc a la meitat més una de les parròquies sotmeses a avaluació, el nombre de les quals oscil·la entre 6 i 14 segons les èpoques.

Entre la dècada dels seixanta del segle XVI i el 1809 a la Conca estricta van tenir lloc 28 crisis generals de mortalitat adulta. Seguint l'escala de Dupâquier, dos van ser importats (1641 i 1809, amb valors de 14,4 i 9,3, respectivament). La primera frega la categoria de gran crisi. A més hi va haver catorze crisis fortes: només dues (1754 i 1768-1769, a la segona meitat del segle XVIII. No ens interessa, en aquest punt, concretar-ne la cronologia sinó tan sols acabar de demostrar que l'alça demogràfica era servida a la segona part del segle XVIII, basada en el retrocés de la mortalitat adulta catastròfica.

Entenem que aquesta via d'explicació no ha de ser mai unívoca ni unicausal. De tota manera, però, la marxa enrere de la mortalitat adulta explica diverses coses i, en aquest sentit, som fidels a l'escola demogràfica més tradicional. Així, una línia dels decessos de població adulta sense sotrac permet la finalització dels cicles fèrtils de

les parelles i, en una paraula, allò que podríem anomenar l'estabilitat de la reproducció. Consent un augment dels baptismes i, malgrat el tribut a passar a la verola, permet l'augment de la població a curt termini.

En aquest sentit, no és gens estrany que no sigui fins a la dècada dels anys trenta del segle XVIII quan resta superat el nombre índex de base 100 col·locat al decenni final del segle XVI i al total de baptismes de mitja dotzena de parròquies (Gual, 1995). No és fins llavors que la població creix perquè fins aleshores resta travada per una mortalitat encara fortament present i que ha contribuït a crear alguna generació mig buida en la immediata guerra successòria. A partir d'aleshores, els pobles augmenten el nombre d'habitants perquè les crisis de mortalitat adulta són molt més atenuades, són més febles. És una explicació de pura lògica i que, en tot cas, reflecteixen els resultats obtinguts. És, també, una asseveració important, perquè és la gran conclusió que es desprèn després d'haver dut a terme el recompte numèric.

EL MOVIMENT ESTACIONAL

Recollim el moviment estacional de baptismes, defuncions d'albats i de cosos i matrimonis. Totes les variables. L'anàlisi del curs mensual de les diverses seccions vitals és fascinant perquè permet d'intuir i, en alguns casos de determinar, la vigència i la preponderància d'uns condicionants sobre uns altres.

Tant al segle XVII com al segle XVIII, tant a la Conca com a l'Alt Gaià, hem pogut detallar (Gual, 1995) un màxim de baptismes a l'hivern, en els mesos de febrer i març. Apuntem una sèrie d'explicacions que poden resultar més que coherents i en diversos sentits. Pel que fa a l'àmbit laboral, és clar que l'infantament a l'hivern respon a una necessitat de dur el nadó al món, just en l'estació en què la feina al camp és menor; recordem l'ajut — o més que ajut — que la dona presta al marit en aquesta comesa. Des del punt de vista epidèmic, un naixement a l'hivern assegura que l'infant arribarà crescutet a la perillosa època estival i que, per tant, podrà afegir una constitució física més ferma a l'alletament matern.

Potser els mateixos factors expliquen l'existència d'uns mínims estacionals a l'estiu i mensuals al juliol. La canícula és època de perills afegits per als menuts (diarrees, insectes, cucs, etc.) i, a més, de gran tràfec en economia agrícola de base predominantment cerealística. Convenia no infantar en aquell mes o en aquella estació.

Al nostre entendre, el màxim i el mínim de baptismes determina el màxim i el mínim de concepcions, i a la inversa. Per això, el màxim de concepcions és primaveral i el mínim es troba a la tardor. Amb tot, no resulta sobrer d'advertir que els comportaments rara vegada són extrems pel que fa als valors proporcionals, i són força comunes les relacions de 140-70 entre màxims i mínims. Així s'obtenen, en general, uns valors més homogenis al segle XVIII que al XVII. Hi ha, doncs, una diferència considerable entre màxims i mínims (de doble a meitat en ocasions), però

mai s'arriba als extrems d'algunes poblacions franceses.

La mortalitat infantil i juvenil troba la seva expressió màxima a la canícula: 4 màxims en agost, 1 al setembre i 1 a l'octubre. Només el darrer escapa d'aquesta estació. Estacionalment, durant el segle XVII aquest tipus de mortalitat tendia a assolir unes xifres encara altes a la tardor, però al segle XVIII s'obre l'esvoranc i l'estiu passa a controlar el gruix majoritari dels casos. Per la seva banda, primavera i hivern recullen sempre els mínims mensuals (2 al febrer, 2 al juny, 1 a l'abril i 1 al maig). Segurament, no és impensable poder atribuir l'alt pes de la tardor durant el segle XVII a l'actuació d'un tipus de malaltia amb letalitat més acusada durant aquella estació. Sigui com sigui, es confirma clarament la tendència general que apunta vers la concreció d'una època altament curulla de defuncions de menuts: l'estiu.

Altrament, les defuncions d'adults no es concentren especialment en cap època de l'any. Ha resultat impossible de treure l'entrellat d'uns màxims i mínims que s'encavalquen contínuament, segons les zones i segons els segles. Ni el recurs al quadre d'actuació de les malalties —epidèmiques transmises per l'aire a l'hivern, i vehiculades per l'aigua i els aliments en males condicions en estiu— ajuda a esclarir una situació que es presenta confusa i que permet de determinar que qualsevol època de l'any era tan dolenta com bona per a la població adulta.

A la Conca moderna, la primavera era l'estació de l'any majoritàriament escollida per casar-se, fet que no invalida l'existència de certs màxims

puntuals en hivern. Per un altre cantó, prohibicions religioses i necessitats agrícoles condicionaven els mínims i, segurament, els màxims. Hom respectava —o havia de fer-ho— la Quaresma i l'Advent, però també hom defugia d'esposar en temps de batuda i, de forma progressiva i molt indicativa de l'evolució agrícola, de verema. Encara cal esmentar que els factors religiosos tingueren més incidència al segle XVIII que no pas al XVII. No és d'estranyar que hagués augmentat el respecte a la religió centrada en els aspectes externs o formals, car les concepcions no queien pas al mes de març. En aquest punt, no seria mai menyspreable una aportació dels historiadors de les mentalitats per intentar obtenir ajustos explicatius interdisciplinaris.

LA RECONSTRUCCIÓ DE LES FAMÍLIES DE LA CONCA DE BARBERÀ A L'ÈPOCA MODERNA

METODOLOGIA

El sistema de reconstrucció, en les seves línies mestres, pot ser explicat breument. Passa pel buidat nominal dels tres tipus d'actes sacramentals fonamentals (baptismes, òbits i matrimonis). Són de redacció obligatòria, tot i que no sincrònica, des de 1563. Un cop dut a terme, hom procedeix a fer una ordenació alfabètica dels esposoris.

Fotografia familiar, possiblement de Montblanc. [ca.1910]. Fons Vicenç Baldrich. Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

atenent al primer cognom del nuvi i a inserir a la fitxa corresponent els baptismes i les defuncions, tant d'albats (infants que no han rebut la primera comunió) com de cossos (adults). És tracta, doncs, d'establir una genealogia fins a l'últim extrem, una genealogia universal.

Com és natural, cal un bon registre parroquial per dur a terme aquesta comesa amb garanties de representativitat. Un registre en què no hi hagi buits documentals insalvables (de més de vint anys de durada) i en què les omissions i els errors no siguin massa importants. Afirmem, d'entrada, que la pèrdua de documentació més tolerable està en les actes de defunció, mentre que són especialment greus i insalvables les de baptisme i de boda. Les segones i terceres impedeixen de saber l'edat d'accés al matrimoni, l'interval protogenèsic, la durada de la unió matrimonial, l'edat a la darrera maternitat, la fecunditat legítima i, tot plegat, determinen que la fitxa hagi de restar oberta.

Les omissions poden ser de tres tipus: fortuïtes, selectives i sistemàtiques. Les primeres deriven d'imponderables (malaltia del capellà) i també d'oblits (el mal costum d'alguns rectors de no aixecar acta immediata de la cerimònia duta a terme). Les omissions selectives resulten de la pràctica per part dels pares de no declarar un naixement o del fet que el mossèn no cregui necessari inscriure el baptisme d'un nadó mort poc després de néixer. No cal dir que són mancances temibles per aconseguir una bona reconstrucció familiar i que cal procurar descobrir si existeixen i, si és així, tractar de mesu-

rar-ne l'abast. Les omissions sistemàtiques toquen, més que res, a la manca d'anotació dels albats fins a una època determinada. Pel que fa als errors, la major part són referits a la confusió entre els noms de diverses persones.

En el cas de la Conca, hem pogut detectar i establir els tres tipus d'imponderables. Ens hi referirem només a tall d'exemple, però afecten la major part de les parròquies; si bé —i això cal tenir-ho molt present— fins a un punt en què mai retallen la validesa dels resultats obtinguts a través de la reconstrucció familiar.

D'omissions fortuïtes en trobem a Rocafort, quan arran d'un canvi de rector deixen d'anotar-se els òbits (Gual: 1988, 106). Cal apuntar, que, a més, el fenomen del subenregistrament de les defuncions sembla que és molt estès en èpoques de sobremortalitat. Com a exemple paradigmàtic, la crisi demogràfica de 1641, coincident amb la guerra dels Segadors.

D'exemples d'omissions selectives en podríem esmentar uns quants. Escollim el de Solivella. Si ens fixem en els infants batejats d'urgència, observem que apareixen directament inscrits al registre de defuncions sense que el seu nom consti en l'apartat dedicat als baptismes. Pensem que ha de ser en el camp dels nens «primsenyats», en què el subenregistrament era més freqüent, ja fos en les actes de baptismes o ja fos en les de defunció. En cas que es fes en ambdós apartats, la localització és molt difícil i només un interval intergenèsic (període en mesos complets entre naixements / baptismes) aberrant pot permetre d'apuntar-la, que no de demostrar-la.

Les pèrdues d'informació sistemàtiques afecten amb quasi exclusivitat els registres de defuncions dels albats, els quals no són inscrits de manera fiable i contínua fins a la segona meitat del segle XVII, generalment. D'altra banda, advertim que gairebé mai hi figuren les edats dels nuvis en casar-se —només n'és una excepció el registre de la Riba, vers 1800, però es tracta d'un centenar de partides amb aquesta informació sobre milers sense— i, fins ben entrat el segle XVIII, tampoc hi ha la de les persones mortes. Això, a més, no implica que les edats estiguin ben calculades per part del rector (Gual: 1988, 106).

Els errors són molt escassos. Afecten els canvis d'ordre dels cognoms de l'infant batejat o d'alguna persona traspassada. Són, certament, molt poques les oportunitats en què s'esdevé aquesta circumstància i el factor en qüestió és de poca volada quantitativa. Lògicament, pot provocar maldecaps puntuals.

En aquest apartat, no voldrèiem deixar d'insistir en un punt que considerem molt important. Remarquem que cal anotar sempre tots els noms —o prenom— de l'infant batejat: ultra l'aspecte de l'aprofitament onomàstic de la informació, cal tenir sempre ben present que hom pot adoptar en vida qualsevol dels tres prenom rebuts en el baptisme. Si només hem anotat el primer nom, a l'hora de fer la reconstrucció familiar les dificultats amb què topem poden ser quasi insalvables.

INFORMACIÓ OFERTA PER LES DIVERSES PARTIDES

Escau de tractar en aquest gran apartat de la reconstrucció familiar, el grau d'informació que aporten les actes de baptisme, d'òbit i de defunció dels sacramentaris de la Conca.

1. Actes de baptisme

La informació que subministren les actes de baptisme, seguint l'ordre majoritari de disposició interna de la partida, és la següent:

Datació (dia, mes i any). Cal tenir en compte el canvi d'any per Nadal: així, el 26 de desembre del 1566 equival o és el 26 de desembre del 1565, segons el sistema de càlcul actual. D'altra banda, al segle XVI no és estrany de trobar el dia del mes que especifica la data de celebració del baptisme en numeració romana i, en ocasions, el dia de la setmana. També la numeració dels mesos iniciada al març: *7bre* és setembre, no pas juliol; *10bre* és desembre, no pas octubre.

Parròquia i/o sufragània. En un estudi de caràcter comarcal pot resultar útil saber quines eren les advocacions més esteses.

Nom i cognom de l'oficiant: rector, monjo, prevere, beneficiat, llevadora... Permet d'establir un rectorologi, la durada mitjana dels rectors en el càrrec, de saber les seves absències temporals... Malgrat que aquests aspectes, evidentment, no interessin a la demografia històrica sinó a altres àmbits —per exemple, l'onomàstica— cal tenir-los presents i decidir amb criteri.

Noms del batejat/-ada: al segle XVI rarament en consta més d'un; al segle

XVII són generalment dos i més rarament tres i a l'acabament de la centúria i durant tot el segle XVIII ja és normal trobar-ne tres. Poden semblar més, atenent a l'extensió de la pràctica de donar prenom compostos, sobretot en les nenes, en què predomina el nom de Maria amb totes les combinacions possibles i imaginables.

Nom i cognom del pare: és habitual des de l'inici del registre per raons òbvies —el pare ha de ser ben conegut. No és fins a finals del segle XVIII i encara de manera molt ocasional que consten els dos cognoms.

Ofici del pare: és documentat quasi sempre. Hi és adscrita la mare i recull allò que devia ser real: la dona ajudava l'home en les feines del camp i en duia a terme algunes de manera exclusiva. Hem llegit milers de vegades la fórmula «cònjuges pagesos».

Nom i cognom de la mare: el cognom de la mare no es detalla fins a darreries del segle XVII o inicis del segle XVIII. Anteriorment, el rector o bé només inscrivia el nom de la mare o bé feminitzava el cognom del marit (p. ex.: Eulàlia Puig, casada amb Ramon Grau, apareixia a l'acta com a Eulàlia Graua). No cal dir que aquesta pràctica dificulta la reconstrucció familiar, més encara en una època en què els casos d'homonímia sovintejaven i en què no és estrany trobar el mateix cognom en diverses llars. Exemplifiquem-ho. Si hi ha molts Joans i moltes Caterines i cinc focs de Carbonells, i hi ha un parell de matrimonis amb part o amb tot el període fèrtil coincidint integrats per Joan Carbonell i Caterina, no sabrem a quina parella atribuir el fill batejat. Podem garantir que, dissortadament, aquesta complicació no és tan

infreqüent com pot semblar d'entrada. De fet, el sistema de renoms, malnoms i àlies va ser introduït per esbandir aquestes homonímies.

Padrins: no és fins ben entrat el segle XVIII que guarden relació de parentiu obligatòria amb l'infant batejat. Cal pensar que en moltes ocasions els avis ja eren morts, arran de disposicions de l'arquebisbat, generalment en són els avis i, en menys ocasions, els oncles. Com que per al segle XVIII la reconstrucció de famílies es pot dur a terme sense massa dificultats, no val la pena de transcriure els noms dels padrins. En cas que sigui necessari per recuperar alguna informació, sempre podem tornar a consultar els llibres. Els padrins de bateig contreïen l'obligació explícita d'ensenyar la doctrina cristiana al batejat si els pares havien traspassat.

Altres aspectes que les actes de baptisme permeten de conèixer d'una manera molt més ocasional són els següents:

Data de naixement: detallada a l'inici del registre (segle XVI) o bé des de mitjan segle XVIII. Sempre va acompanyada de la data de bateig, la qual gairebé mai excedeix en tres dies de la de naixement. És clar que calia assegurar al nadó el «passaport» cap al cel i que l'ànima no anés als llimbs. I això només ho garantia el baptisme. D'ací que aquest fos administrat ràpidament.

Baptisme d'urgència: especificat sota la fórmula «fou primsenyat». Correspon a infants batejats a casa de la partera per la llevadora i, ben avançat el XVIII, pel cirurgià. Tant un com l'altre eren advertits pel rector sobre la manera correcta d'administrar el sagrament.

Naixements il·legítims: mereixen un tractament especial en tot treball de demografia històrica. Els documentem amb terminologia molt diversa, essent les més generals les de «fill de fortuna» o «fill de pares incògnits».

2. Actes de defunció

La informació es presenta amb un ordre intern molt diferent segons les èpoques: en les partides del segle XVI no és estrany de començar per «òbit de», mentre que després l'acta s'homogeneïtza amb la de baptisme. Així:

Data (dia, mes i any): valen els mateixos advertiments que als baptismes.

Parròquia i/o sufragània.

Fórmula introductòria, anterior al nom del difunt. Pot ser «morí», «fou soterrat», «fou enterrat el cadàver de», etc. La data d'enterrament pot no ser la de defunció i encara, sobretot en els obituàries del segle XVI, s'hi afegeix la data d'extremunció.

Nom i cognom/cognoms del difunt: naturalment el primer cognom hi és sempre. Ara bé, el registre de defuncions de les primeres etapes presenta unes dificultats d'aprofitament molt importants per a la correcta reconstrucció de famílies. Deriven, sobretot, de la manca de les filiacions del mort: no podem saber si es tracta del pare de la nissaga, d'un fill fadrí o d'un fill albat, en els casos d'homonímia; en ocasions ens veiem impossibilitats de triar entre dues nissagues que porten el mateix cognom; per a les dones, la situació encara és més greu, puix que segueix la pràctica de la feminització del cognom del marit i l'homonímia pot impedir d'escollir entre diversos cònjuges. Finalment, i immersos en un problema estrictament relacionat amb la reconstitució familiar, és molt difícil de localitzar

en concreció els òbits relatius a les partides de defunció que comencen alhora que baptismes i matrimonis: no tots els difunts seran pares dels que temps a venir casaran, ni tindrem tampoc a l'abast totes les noces. A mesura que avancem en el temps, les filiacions apareixen més delimitades i a partir de la segona meitat del segle XVII el registre de defuncions no presenta problemes d'aprofitament demogràfic dignes de menció.

Edat del difunt: no apareix fins ben entrat el segle XVIII i, normalment, arrodonida. En cas d'optar per fer el càlcul de les esperances de vida o de les edats mitjanes de defunció, no és gens sobrer d'efectuar el recompte.

Causa de la mort: tan sols és anotada quan és violenta, o sobtada o accidental, i impedeix l'administració dels darrers sagraments. Pot esdevenir un aspecte que cal tenir en compte per concretar l'abast extrem del bandolerisme o a conèixer els accidents més comuns. Només en ocasions (la Riba i Lilla a inicis del segle XIX) són inscrites de manera sistemàtica les causes de la mort per malaltia.

Llegats: sobretot durant el segle XVI i gran part del XVII, la partida de defunció va acompanyada d'un petit extracte del testament en la part referent a la quantitat deixada pel testador per aconseguir la salvació de la seva ànima. Desfilen, així, les cerimònies de cos present, novenes, caps d'anys, misses, trentenaris, aniversaris, etc. És un punt d'informació que pot resultar útil per atansar-nos al coneixement de la religiositat a l'alta edat moderna. Al segle XVIII, i arran d'unes disposicions arquebisbals, la informació sobre aquests aspectes és molt retallada.

Drets de rector: especificació dels diners percebuts pel rector, un cop fetes les diverses cerimònies. En parròquies importants, pot ser molt profitós estudiar la naturalesa d'aquests drets, la seva distribució entre els membres de la comunitat de preveres, l'evolució econòmica...

Lloc d'enterrament: aspecte que cal analitzar en les poblacions que disposaven de diversos indrets per dur a terme el sebolliment. Normalment tenia relació directa amb el grau de riquesa.

Tipus d'enterrament: una vida diferent, la dels més rics, acompanyada d'un lloc de sepultura divers amb més pompa que la dels pobres. Aquest punt ha estat ben estudiat en el cas de la capital de la Conca, Montblanc (Grau: 1990).

Fem un incís per escriure al voltant de les partides de defunció referents als albat. En el millor dels casos, són idèntiques a les de baptismes —amb les diferències òbvies i naturals—, però moltes vegades només és consignat un dels noms del nadó mort i, en començar aquest registre, ni això, car només apareix la fórmula «albat fill de». De la pràctica al·ludida en resulten greus limitacions i si hi afegim el costum inicial d'inscriure els menuts morts al marge de la partida de baptisme corresponent amb un lacònic «òbit», podem considerar com a importants les traves a la persona investigadora.

Apuntem un aspecte purament formal: només a l'Espluga de Francolí els llibres de defuncions de cossos i d'albat es van elaborar separatament. També ens consta que és el cas de Santa Coloma de Queralt, parròquia de la qual no vam fer la reconstrucció de famílies.

3. Actes de matrimoni

La informació subministrada per una acta de matrimoni és la següent:

Data (dia, mes i any; de vegades hi apareix el dia de la setmana).

Parròquia i/o sufragània.

Nom i cognom del rector.

Nom i cognoms del nuvi i, per ordre, estat matrimonial anterior (fadrí o vidu), professió, lloc de naturalitat i/o de residència, nom i cognoms dels pares, ofici dels pares, si són vius o morts.

La mateixa informació per a la núvia, a excepció de l'ofici.

A mesura que retrocedim en el temps, aquesta informació, que és la màxima possible, decau en els punts més diversos: a voltes hi manca el segon cognom del nuvi, en ocasions el seu estat matrimonial anterior, en d'altres el lloc on és nascut... Cal entendre, però, que els rectors no especificaven res quan es tractava de fadrins o donzelles naturals de la parròquia.

A més, les partides de matrimoni ofereixen tot un seguit d'informació complementària, com ara:

Dates de publicació de les amonestacions: tres i en dies de festa consecutius.

Dípenes per grau de consanguinitat massa proper o per estrangeria d'un dels contraents.

Data dels capítols matrimonials, els quals, al segle XVII i bona part del XVIII, el matrimoni rarament excedia en dos mesos.

Data de la missa de benedicció.

Testimonis particulars i generals.

Els llibres de matrimonis presenten un problema de buidat important. Els mateixos volums contenen llicències i misses de benedicció. Les primeres eren concedides a nuvis sobretot

i núvies que volien casar-se fora de la parròquia. Les segones les rebien les parelles unides en matrimoni recentment. Cal fer amb cura l'extracte per tal de no repetir actes de matrimoni o comptar com a tals llicències, sobretot a l'hora de fer un recompte estrictament numèric.

RESULTATS

Els resultats obtinguts amb l'aplicació del mètode de reconstrucció de famílies s'han de tenir molt en compte. La Conca és una àrea privilegiada, ja que disposa d'aquest treball d'abast global, hereu d'un estudi universitari per aconseguir el doctorat. El sistema fou encunyat per la demografia històrica francesa, i permet de refer l'evolució de les nissagues de l'Antic Règim i apropar-se als trets qualitius definitoris de la vida i la mort de fa dos-cents i tres-cents anys.

- La reconstitució de nissagues es fa a partir del registre parroquial i aquest ús comporta una sèrie d'inconvenients derivats de les omissions. Vam aportar exemples respecte de diverses parròquies i, també, convenim que malgrat aquest caràcter incomplet de la documentació treballada, les llacunes mai són tan importants per hipotecar els resultats de conjunt. La informació que subministren les diverses partides de baptisme, esposori i enterrament millora amb el decurs del temps, més que res qualitativament.

- Quant a les fitxes de família utilitzades, la major part dels càlculs

s'han efectuat atenent a les famílies completes, en què la dona ha arribat als quaranta-cinc anys i l'home encara segueix viu. Es pot objectar que treballar només amb les nissagues completes suposa ignorar una part de la realitat. Entenem que és aconsellable treballar alhora sobre famílies completes i incompletes, car això pot provocar una barreja de resultats completament confusiória. D'altra banda, cal demostrar l'evolució secular de les diferents variables en condicions demogràfiques normals, entenent per a això els casos en què la família podia desenvolupar amb plenitud la seva vida, sense que la mort trenqués la unió. Finalment, no és sobrer que certs càlculs han de ser elaborats indefectiblement només sobre la base de les nissagues completes.

Segurament pel fet d'haver estudiat majoritàriament les famílies completes, la informació obtinguda al segle XVII i al segle XVIII no difereix excessivament, sobretot en determinats aspectes relacionats amb el ritme i la composició familiar. Això pot anar lligat amb la característica del nostre estudi suara referida —l'ús de només famílies acabades—, puix que ben segur que els comportaments demogràfics d'aquest tipus de nissagues no canviaren excessivament entre un segle i un altre. Ocorre, però, que les nissagues completes varen ser moltes més al segle XVIII que al segle XVII. No només com a conseqüència natural del creixement de població, sinó també perquè la mort segà menys unions matrimonials, i encara perquè la informació subministrada per les diverses partides —sobretot de defunció— no és en la primera centúria tan bona com caldria. Així,

el rendiment de la reconstrucció és molt més alt al segle XVIII que al segle XVII.

Una part molt important de la reconstrucció de famílies és adreçada a l'estudi de la nupcialitat. Esmentem que passa per establir l'edat dels nuvis en primeres, en segones i en ulteriors núpcies, l'estat matrimonial anterior a la boda i la seva residència prèvia a l'enllaç.

En l'anàlisi dedicada a l'edat al casament dels nuvis de la Conca durant l'edat moderna, hem introduït talls cronològics en cada centúria per tal de poder copsar canvis significatius a curt termini. El fet d'haver recuperat les edats dels nuvis forans gràcies al fet de disposar de la reconstitució de famílies en la parròquia d'origen, ha elevat substancialment el volum de la mostra estudiada i n'ha valorat els resultats.

Tot plegat, podem afirmar que és clarament perceptible un retard en l'edat al matrimoni a mesura que avança el temps. Així, els homes esposats abans del 1620 ho fan a una mitjana d'edat de 24 anys, mentre que a la segona meitat del segle XVII no contrauen matrimoni fins els 27 anys. Aquesta diferència de 3 anys també s'aprecia, i ampliada, pel que fa a les dones, les quals mariden amb encara no 19 anys abans de l'acabament del primer quart del segle XVII i ho fan als 23 anys durant els primers quinze anys del segle XIX. En definitiva, un model matrimonial mediterrani i ibèric, ben extremat al segle XVII i més normalitzat al segle XVIII. Aquests són els resultats obtinguts per a la Conca estricta, la zona que abasta sempre el 85% dels casos avaluats i sobre la qual girarà, evident-

ment, l'explicació del marc demogràfic. Ho farem així perquè en les altres àrees els càlculs s'han fet sobre bases estadístiques menys amples i, per tant, més possiblement distorsionadores de la realitat. Per exemple, l'Alt Gaià no denota cap retard en l'edat nupcial de l'home, mentre que la de la femella passa de 17 anys a 22 des del segle XVII fins a inicis del segle XIX. Altrament, a la Plataforma Segarrenca, tant l'edat de matrimoni en primeres núpcies masculina com femenina avança perceptiblement: més 2 anys la primera i només 1 any i mig la segona.

La concreció de l'edat de matrimoni en segones núpcies no té tant d'interès, però no és mereixedora d'oblit. A la Conca estricta, l'edat masculina s'incrementa progressivament: quasi 37 anys durant el segle XVII, 41 al segle XVIII i 44 del 1801 al 1815. L'edat femenina mostra un comportament un xic diferenciat: passa de 31 a 37 anys entre els segles XVII i XVIII, però a inicis del segle XIX roman estable. En aquesta ocasió, l'Alt Gaià serva un comportament parell al conquec, mentre que la Plataforma Segarrenca aporta la nota discordant: l'edat dels homes s'estabilitza i la de les dones cau durant el segle XVIII. Arreu, però, s'observa que les dones es casen en segones núpcies en una edat més baixa que els homes i que fins i tot estan en condicions de seguir portant fills al món. No hi ha dubte que la vídua era un element socialment i demogràficament cobejat de cara, sobretot, a aprofitar l'encara no esgotada capacitat reproductora.

Després d'aportar unes minses notes sobre les edats al matrimoni en núp-

cies posteriors, podem acabar apuntant una hipòtesi al respecte de la prime-renca edat al matrimoni de les dones durant el segle XVII, quan es casaven quasi adolescents. Tal volta havien de contribuir a la represa demogràfica després de l'assot reiterat de la malaltia. Calia renovar el substrat poblacional i, per tant, procedir a uns casaments apressats, a freqüent mateix, en no poques ocasions, dels límits fisiològics. Durant el segle XVIII, el creixement era pràcticament autosostingut i hom es podia permetre d'exposar-se a una edat més avançada, amb una dona més feta i més constituïda. Creiem, sincerament, que l'estratègia matrimonial hauria pogut estar perfectament adequada a les necessitats demogràfiques, sense oblidar la possible imbricació dels condicionants socials.

L'estat matrimonial anterior dels esposos ha estat analitzat en cinc parròquies de la Conca estricta estratègicament distribuïdes. Com era de suposar l'enllaç nupcial entre solters era el més comú amb diferència. Ara bé, mentre que la mitjana percentual d'aquest tipus de nocés és del 75% sobre el total durant el segle XVII, al llarg de la centúria posterior assoleix el 83%. Aquest creixement percentual i real del casament entre solters durant el segle XVIII ha de ser valorat en la seva justa mesura, car, sens dubte, palesa una demografia sense sotrac que llença unió de joves parelles, en plena edat fèrtil, al camp de la procreació. Durant els primers quinze anys del segle XIX, en una època de dificultats (guerra del Francès i crisis demogràfiques de 1809 i 1812), el tant per cent al·ludit es veu retallat quatre punts. No seria agosa-

rat posar en relació directa o, si més no, indicativa, el volum de nocés entre fadrins i donzelles amb el grau d'oportunitats per a una demografia alcista.

El segon tipus de matrimoni més freqüent era el que s'esdevenia entre vidu i soltera, que assolía una mitjana del 7,7% dels casos en les parròquies estudiades. Seguia a freqüent l'enllaç entre vidus (6,3%), mentre que era minoritari el celebrat entre vídua i solter. Durant el segle XVIII aquesta darre-ra categoria d'enllaços també va anar a la baixa, circumstància que potser apunta vers un increment de la pressió religiosa o, si més no, moral sobre les vídues. Tal volta no era tan mal vist que un home contragués noves núpcies com que ho fes una dona. En aquesta direcció hi ha l'establiment del període mensual mitjà escolat entre la pèrdua del cònjuge i el remaridament, sensiblement inferior en el cas dels homes que en el de les dones. Apuntem que l'anàlisi feta per a les parròquies de Conesa (Plataforma Segarrenca) i Biure (Alt Gaià) no permet de donar compte de diferències importants tant d'ordre quantitatiu com qualitatiu, respecte a les localitats estudiades de la Conca estricta. Només és digne d'esment el fet que a Conesa no té lloc cap mena de retrocés percentual en les bodes entre solters durant els primers tres lustres del segle XIX, a diferència de la Conca.

Hem esmerçat una quantitat de temps i d'espai considerable a estudiar el fenomen migratori via nocés. Es tracta d'un estudi que requereix una cura metodològica especial. El vàrem dur a terme per primer cop en la tesi de llicenciatura —centrada en Rocafort de Queralt— i l'hem ampliat a set

parròquies més, cinc de les quals de la Conca estricta, atenent, també, al desig d'assolir un espectre geogràfic el suficientment ampli.

Assenyalàvem una sèrie de limitacions documentals importants que cal tenir sempre en compte: la manca d'informació sobre la naturalitat precisa dels nuvis fins ben entrat el segle XVIII, els casos complicats de vidus i vídues en què les confusions al respecte són habituals, el tema del recompte o no de les segones núpcies... Establim que potser caldria estudiar més el lloc d'origen, de naixement, que no pas el de residència; i obrint una nova via d'anàlisi en detallar el grau d'arrelament a la població dels nouvinguts en un parell de les diverses localitats estudiades.

Volem assenyalar el resultat que considerem més important: atenent a la impossibilitat d'avaluar l'emigració, el component immigratori es revela com un punt que cal tenir en compte a l'hora d'explicar el creixement demogràfic del segle XVIII. Certament, una gran part d'aquest augment obeïa a un caràcter purament redistributiu de la població, però una altra part contribuïa i empenyia a assolir un marc demogràfic favorable a afegir-se al creixement, possiblement autosostingut, de les comunitats pageses de la comarca. En el cas de l'Espluga, la parròquia més important per la qual hem dut a terme la reconstrucció familiar, s'observa una coincidència, no pas casual, entre els moments de més nombre d'arribades d'individus forans i els temps de més embranzida demogràfica. La concreció de les taxes generals d'exogàmia pel conjunt de les sis localitats estudiades apunta també la importància del cor-

rent immigratori via noces, tant al segle XVII com al segle XVIII, i oscil·la, en termes generals, entre el 20% i el 30%.

Amb tot, sembla clar que cal ponderar aquest factor en la seva justa mesura fins al moment en què disposem d'elements d'anàlisi suficients del factor emigració. Cal fer constar que hem escrit «un dels punts a considerar» i no pas «el punt». Retenim, però, que apartats com el dedicat a la prolongació del llinatge haurien de ser més extensos i més generals en les investigacions els resultats de les quals despleguem aquí.

Atenent a la importància que quantitativament tingué, no ens volem estar de referir que hem dedicat un treball ampli a la immigració francesa. Fins i tot ens mogué a deixar durant un mes i mig el país i treballar als arxius de les terres occitanes, a la primavera de 1988. Cal dir-ho clarament i plenament: de la desena de parròquies estudiades de la Conca estricta, la immigració francesa només va aconseguir un volum quantitatiu i general de relleu en un parell d'ocasions. Col·loquem aquest relleu en relació directa amb les consideracions bibliogràfiques generals i més esteses. La Conca era una comarca d'interior, eminentment rural, amb escassos nuclis grans de població i amb un migrat desenvolupament manufacturer. Era natural que no exercís atracció sobre contingents notables d'occitans que, altrament, el registre de defuncions permet de documentar com a gent dedicada a tasques prou marginals.

Els llibres de matrimonis retenen notícia de la població més estable d'aquests sectors d'immigrants. A la Conca geogràficament delimitada en controlem, per aquesta via, 102. De 62

n'hem pogut precisar el bisbat de procedència i de tres quartes parts (47) havien nascut a la zona pirinenca i prepirinenca, sobretot als bisbats de Tarba i Comenge. Si hi afegim que 13 eren de les Terres Altes, constatem el paper testimonial de l'àrea llenguadociana.

D'oficis n'hem pogut establir poc més de la meitat del total: 52. Hi predominaven pagesos i pastors (24), però en una proporció segurament inferior a la que ocupava aquest grup en el sector de població autòctona. Munió de serradors, de mestres de cases, de teixidors, de ferrers... eren de més enllà dels Pirineus. Informem d'una clara relació entre el bisbat d'origen i la tasca exercida: l'àrea pirinenca fornía els contingents més importants de pagesos i pastors, mentre que la gent d'ofici gremial i els serradors procedien de les Terres Altes, del Massís Central o de l'Est.

Hem concretat el grau d'arrelament a la població de 99 de les 102 nissagues mitjançant l'estudi de si van tenir o no descendència viva batejada a les parròquies. Resulta una mitjana de dos fills per parella constituïda amb marit francès, tot i que un nombre important d'enllaços no aportà res de nou a la demografia dels respectius indrets, alguns cops per eixorquia, altres per abandó del lloc i els menys per mort prematura del marit occità.

El trencament de la periodificació habitual de les arribades que havíem establert en els casos de Vimbodí i, segurament, de l'Esplugu troba perfecta adequació a la capital de l'Alt Gaià, Santa Coloma de Queralt. Allí la presència francesa en els casaments és encara notable entre el 1671 i el 1690, i

depassa la cronologia clàssica. Fins a mitjan segle XVII controlem només a Santa Coloma un nombre d'occitans semblant al del total de la Conca: 92. De 54 en coneixem el bisbat de procedència i 32 són dels Pirineus i 17 de les Terres Altes. Quant als 63 oficis coneguts, només consten 17 pagesos i el grup dedicat al conreu de la terra és igualat pels ferres i mestres de cases. A partir de mitjan segle XVII detectem la presència de 29 nouvinguts més. L'estudi informa d'alguns canvis significatius: hi domina la gent de les Terres Altes (19) i la constància pagesa resta reduïda a la mínima expressió (només ho són 2, mentre que hi ha 7 calderers, 6 serradors i 6 mestres de cases).

La resta de l'Alt Gaià aporta 37 casos amb bisbat conegut i el predomini pirinenc és aclaparador fins a arribar a 31. El quadre d'oficis respon a un nombre de mostres molt escasses i l'estudi de la durada del llinatge informa que una tercera part de les parelles no van tenir descendència, tot i que la mitjana general és superior a la de la Conca (2,83 fills per nissaga).

En suma, l'univers de l'Alt Gaià —excepció feta de Santa Coloma de Queralt— és format per una munió de microparròquies i un nombre considerable de masos. El sector ramader, ja fos estabulat o transhumant, hi devia ser important, car hom suposa l'existència de zones de bones pastures en la proximitat del riu Gaià. Els francesos hi devien trobar feina com a pastors, bovers, rabadans i mossos de masia. Segurament per això la presència percentual mitjana en les bodes (vora el 10%) dobla la de la Conca de Barberà estricta, on els factors que acabem de

descriure no hi devien ser tan constants.

A l'àrea de la Plataforma Segarrenca, els occitans van ser part integrant d'un 5% de les bodes extractades en els períodes més àlgids. Les 32 coneixences de bisbat de procedència denoten una gran igualtat entre la gent del Pirineu i de les Terres Altes. Els pagesos hi són predominants en nombres absoluts i controlen 8 dels 24 oficis establerts. Repeteixen mestres de cases, sabaters, serradors, sastres i teixidors de lli. Tot plegat, el quadre professional típic. A més, aquesta zona aboca un alt 42% de nissagues amb marit francès sense descendència i una mitjana de 2,13 fills per matrimoni.

Atenent a tots els factors estudiats, la immigració francesa va fer poca cosa més que ajudar a la demografia autòctona. A la Conca, els francesos mai degueren ser molts i no deixaren gaire descendència i, per tant, empremta. Tot i així, aportaren contingents notables a la menestralia comarcal i, molt probablement, quasi degueren monopolitzar ocupacions relacionades amb la ramaderia i potser amb algun sector de la menestralia.

Ampliem la informació fornida per l'ampli ventall de sacramentaris de la comarca amb l'estudi d'un altre tipus de documentació —la notarial— dipositada en un altre país (França). Un bon temps de treball sobre testaments, capítols matrimonials i procures dipositades a l'Arxiu Departamental de l'Alta Garona sobre 8 parròquies dels Pirineus Centrals mostrà uns resultats decebedors en 5. Cercàvem notícies de les que testaven abans de començar el viatge cap a Espanya. Localitzàrem 35

casos, en 8 dels quals era el pelegrinatge (6 a Montserrat) el motiu de l'abandó del país nadiu. A l'emigració de caràcter religiós, segurament cal afegir-hi una altra de temporera: l'estacionalitat dels actes notariais així ho indica, car la meitat daten de primavera i inicis, de tardor, cosa que palesa, tal volta, una orientació de l'emigrant vers la sega i la verema. Com que la major part de futures sortides van ser localitzades a finals del segle XVI i inicis del segle XVII no ens estranyaríem gens ni mica que tinguessin a veure amb abandons definitius del sòl francès. És precisament durant aquell període que les arribades a Catalunya de francesos van ser més notables. Recordem, però, que el fenomen no és ni molt menys ni exclusiu del nostre país ni d'aquella època. Apuntem que un treball serià sobre els arxius francesos pot donar molt de joc en aquest tema.

Hem determinat el retard en l'edat al matrimoni a mesura que avançava l'edat moderna, el creixent percentatge de bodes entre solters i decreixent entre vídua i solter, el paper important representat per la immigració nupcial en el creixement demogràfic del segle XVIII i el mediocre rol dels contingents occitans. A la tesi, després de fer un breu repàs del tema del que vam anomenar «els altres estrangers» —ni catalans, ni occitans— i marcar-ne la presència purament testimonial, s'imposà d'encetar l'apartat dedicat a l'exposició dels resultats de la fecunditat de les parelles de la Conca al llarg de l'època estudiada. En aquest apartat vàrem tractar de les taxes de fecunditat legítima, de les concepcions prenupcials lligades als naixements il·legítims, dels

intervalls protogenèsics i intergenèsics, el nombre de fills per família, l'edat de la mare a la darrera maternitat i la mitjana de durada de la unió matrimonial.

La fecunditat es pot establir per la via del recompte numèric o a través del sistema de reconstrucció de famílies. Férem una breu incursió en el primer terreny en base per concretar la relació entre el nombre de baptismes i els matrimonis. A les localitats de la Conca estricta on era possible la comparació intersecular, era clar l'augment de mig punt de la ràtio al segle XVIII. A l'Alt Gaià l'increment també es donava, però era molt més mitigat, mentre que a la Plataforma Segarrenca resultava incontestable (1 punt de mitjana entre Conesa i Passanant).

L'anterior sistema és, però, purament aproximatiu i cal recórrer a l'estudi de la fecunditat segons el mètode d'Henry. Optàrem per escollir un parell de parròquies de mostra. Barberà i Vilaverd fornien un nombre de casos suficient i oferien informació tant pel que fa al segle XVII com al XVIII. Les taxes de fecunditat legítima corregides —amb naixements perduts i batejats d'urgència finats inclosos—, avaluades només en famílies completes i deixant fora els grups de dones casades amb menys de quinze anys i més de 44 per escassetat de la mostra, han pogut ser detallades per 136 nissagues del segle XVII i 309 del segle XVIII.

Sense necessitat d'entretenir-nos en l'exposició detallada dels resultats, obtenim un màxim període fèrtil de la dona entre els 20 i els 34 anys —oscil·la el punt àlgid entre el grup 20-24 i 25-29 segons l'època i segons la parròquia— i un incontestable augment de la fecun-

ditat al llarg del segle XVIII. Aquest increment s'explica per un factor que, d'entrada, sembla contradictori: el retard de l'edat de la dona al matrimoni. El grup 15-19 anys sempre ofereix unes taxes de fecunditat menors als dos següents, fet que demostra que les dones casades amb 20 anys o més estan més formades fisiològicament i, també, que aprofiten millor les possibilitats de deslliuraments continuats que els ofereix la plenitud vital. D'altra banda, convé consignar que, de tota manera, l'edat d'accés de la dona al matrimoni és més un factor condicionant que no pas determinant. Així, els grups de dones casades en una edat més primerenca veuen llur fecunditat estroncada més aviat que la resta malgrat que, en general, duen fills al món fins pràcticament al límit menopàusic.

El ritme de composició familiar és detallat per l'estudi dels intervals protogenèsics i intergenèsics. Les concepcions prenupcials, al llarg de l'edat moderna, només van suposar un 5% del total de períodes protogenèsics a la Conca estricta. Aquest primer tant per cent mitjà deriva de les unions en què no disposem de l'edat de la mare en casar-se o que no arriben als cinc anys de vida marital. Si les tenim en compte, el percentatge assoleix el 7%. La resta de tant per cents assolits per a les altres zones no se'n va d'aquesta tònica. I encara, les relacions prematrimonials fructíferes constituïen un fenomen menys freqüent al segle XVII que al segle XVIII fins a arribar a ésser força presents a inicis del segle XIX. Apuntem la possible concatenació de factors demogràfics i morals a l'hora d'explicar aquest comportament: tal volta hi ha-

gué un relaxament dels costums al segle XVIII i segurament un casament més tardà augmentà les possibilitats d'un embaràs previ a la boda.

Més d'una tercera part de les concepcions prenupcials aporten naixements anteriors als tres mesos després del casament. Semblen producte d'una passió sexual irrefrenable, exercida sense pensar en la possibilitat d'un posterior matrimoni més que no pas bestretes d'un enllaç assegurat i pactat entre les famílies dels futurs contraents.

Les concepcions prenupcials anaven segurament molt lligades a la qüestió dels baptismes de «fills de fortuna». Després d'escrutar el comportament de la il·legitimitat parròquia a parròquia no hem pogut acabar d'escatir amb certesa si aquesta era només allò que el nom expressa o encabia també la pràctica de l'abandonament del nadó. Mentre hi ha actes que apunten directament vers la segona possibilitat —nens abandonats dins d'un cabasset, de nit, a la porta de la rectoria o de la casa del batlle—, la majoria de les partides extractades amaga qualsevol referència alterna de l'abandonament, tant com dir, de l'infanticidi. Allò que dèiem: els baptismes de fills de fortuna han de recollir ambdues pràctiques (embarassos no desitjats motivadors del despreniment del fill i abandó pur i simple atenent, això sí, a motivacions de diversa índole). Sigui com sigui, els baptismes de fills de pares incògnits mai van aconseguir un percentatge important: a les tres zones representen vora l'1% del total de cerimònies. Amb tot, es concentren en períodes especialment difícils: de guerra, de desgavell social, de caos generalitzat... Això

no és res de nou ni d'il·lògic. L'estudi de l'estacionalitat es revela pràcticament eixorc i la igualtat entre ambdós sexes no permet d'abonar la pràctica de l'abandonament, que podria afectar més les nenes que els nens atenent a raons de força de treball. Fem constar que il·lustrarem l'estudi amb referències a la nomenclatura amb què hom distingia els infants il·legítims i que seguirem la traça a un parell de destins posteriors, confirmant la relació del cognom Ventura amb el fenomen i el fet que alguns d'aquests infants eren alletats i posteriorment adoptats per famílies pageses.

La concreció dels intervals proto-genèsics informa, una altra vegada, de la millora de les possibilitats demogràfiques durant el segle XVIII. Tots els grups d'edat al matrimoni retallen l'interval inicial en aquesta centúria respecte l'anterior. Certament, l'escurçament és molt accentuat en les dones casades més joves (de 30 a 21 mesos en el grup de noies casades amb menys de 19 anys), però és constatable també en els altres dos grups importants: de 20 a 15 mesos en el grup 20-24 i de 17 a 14 en el grup 25-29.

Òbviament, la retallada és inversament proporcional a l'edat al matrimoni, car els grups d'edat més avançada no es poden permetre de perdre massa temps a l'hora d'infantar el primer nadó. Hom pot objectar que el retall no és significatiu però, tot i que podem acceptar-ho, el canvi de tendència és palès.

En el cas de la Conca estricta, els intervals agrupats informen que 4 de cada 10 infants són concebuts al primer mig any de matrimoni durant el segle XVII. A la centúria posterior la proporció s'incrementa a 7 de cada 10. Aquests

resultats no fan més que recollir l'orientació que abans hem esmentat.

A la zona de l'Alt Gaià, l'interval protogenèsic va créixer en lloc de minvar. Observàrem repetidament com aquesta zona mostra un capteniment demogràfic prou diferent al de la Conca i que, en moltes ocasions, apunta vers una demografia estancada. Recordem, només, que a la llum dels resultats censals, l'increment setcentista hi fou molt menor que a la Conca. Potser, doncs, tot no es deu a una mostra migrada... Altrament, com d'habitud, la Plataforma Segarrenca denota un gran paral·lelisme amb les xifres conques i fins i tot en alguns grups d'edat la retallada és més significativa.

La lentitud de càlcul dels intervals intergenèsics imposava el treball sobre mostra. Vàrem escollir la parròquia de Barberà de la Conca, amb informació abastable durant els segles XVII i XVIII, fent referències a Rocafort de Queralt. Treballàrem per les nissagues que havien procreat 6 o més fills. Sabem que el ritme de procreació del segle XVII era ràpid —entre 26 i 31 mesos s'escolaven entre naixement i naixement— i estable —a partir de l'interval 2-3 les variacions eren escasses. Al segle XVIII l'interval intergenèsic mitjà continuava essent força ràpid, però ja no era tan estable, car creixia de manera constant en els diferents intervals avaluats. La situació, al setcents, s'havia normalitzat, era més «natural», car la fecunditat femenina s'esgota amb el pas del temps i genera espais entre infantaments més perllongats.

En relació amb l'edat d'accés de la dona al matrimoni, és clar que els intervals intergenèsics s'escurcen a mesura que es retarda l'edat. Factors de lògica

demogràfica i fisiològica hi tenen a veure. Primer, perquè convé dur fills al món de manera ràpida, ja que es disposa de menys temps per fer-ho. Segon, perquè la dona està més «feta» i no ha d'esperar tant entre un part i un altre en haver pogut sostreure's a la influència de les limitacions expressades en segon terme.

D'altra banda, la regularitat dels intervals palesa la inexistència de pràctiques contraceptives o de control de naixements, constatació que l'evolució de les taxes de fecunditat ja permetien d'apuntar. A més, és clar que la mort del nadó abans de l'any de vida escurçava en vora un any, és a dir, a la meitat, els períodes intergenèsics. N'és una explicació la interrupció de l'al·lactament —inhibidor de l'ovulació— i s'obre la possibilitat, majoritàriament aprofitada, d'engendrar nous fills.

Pel que fa a la composició familiar, convé esmentar l'estudi fet sobre el nombre de fills per nissaga completa. A mesura que es retarda l'edat al matrimoni, cau també el nombre mitjà de descendència. Així, al segle XVII i a la Conca estricta, passa de vora 8 pel que fa al primer grups d'edat, a 6,4 al segon i 5,6 al tercer. El fenomen al·ludit troba també exponent al segle XVIII quan, de tota manera, el nombre de fills per família completa és més alt: 8,3-7,2 i 6,2 per als tres primers grups d'edat al matrimoni. En resum, la descendència mitjana de les dones casades fins als 29 anys d'edat era de 6,6 fills al segle XVII i de 7,2 durant el segle XVIII. Una altra vegada, i malgrat que la diferència no és substancial —«mig fill»—, la reconstrucció familiar permet de comprovar l'existència d'unes bases de creixement més fermes al segle XVIII que al segle XVII. En

aquest sentit, s'expressa la comparació dels resultats en les 6 parròquies de les quals disposem dades tant per al segle XVII com per al segle XVIII, i fins i tot l'Alt Gaià (de 6,5 a 7,1) i la Plataforma Segarrenca (de 4 a 5,6) denoten aquest moviment alcista general.

Els diferents tipus d'interval·ls ens han informat de quin era el ritme de composició de la família de la Conca a l'època moderna. El nombre de fills ens ha donat la dada neta. S'imposa, ara, d'escriure al voltant dels seus límits: l'edat de la mare a la darrera maternitat i la durada de la unió matrimonial.

L'anàlisi de l'edat mitjana de la mare al darrer infantament s'ha dut a terme per a les famílies completes, excloent del càlcul a les dones casades amb trenta anys o més. Un cop més, l'edat d'accés de la dona al matrimoni cobra valor condicionant: com més aviat esposa la noia, més aviat té el darrer fill. Tres anys separen el grup 15-19 del 25-29 al segle XVII, poc més de 2 al segle XVIII. Una altra ocasió, també, l'edat mitjana intergrups a la darrera maternitat es retarda durant el segle XVIII a assolir 39 anys i mig, mentre que al segle XVII era de 39. La dada torna a ser més indicativa d'una millor expressió demogràfica més que no pas definitiva. Tot i això, val la pena de retenir-la.

A la Plataforma Segarrenca, el retard en l'edat materna al darrer part del segle XVIII respecte al segle XVII encara hi és més acusat, car la mitjana intergrups passa de 38,3 anys a 40,1. Fins i tot la zona de l'Alt Gaià no aporta ara cap nota discordant a marcar una mitjana de 38,9 anys per al segle XVII i 39,4 anys per al segle XVIII. Només hi ha un element que sorprèn: l'edat més tar-

dana s'aconsegueix al segle XVII en el grup de dones casades amb encara no 19 anys. Malgrat això, és lícit d'apuntar que les mullers de la zona esgotaven al màxim les possibilitats de procreació, portant fins a la frontera menopàusica una vida carregada de parts prou sovintejats i no sempre fàcils.

Al voltant de la durada de la unió matrimonial, cal informar que ha estat avaluada en restar l'edat mitjana a la darrera maternitat dels grups de dones casades entre encara no 19 i 29 anys de la mitjana secular d'edat d'accés al primer matrimoni. Tot i no ser el mètode exactament ortodox, que passa pel recompte unifamiliar, considerem que la desviació hauria d'assolir un volum escassament rellevant. S'obté, però, un resultat que pot semblar discordant: 18,7 anys de durada mitjana de la unió conjugal en les famílies completes del segle XVII i només 17,6 anys en les del segle XVIII. La causa explicativa rau en el retard en l'edat al matrimoni de les dones casades durant el segle XVIII, que retalla la mitjana després de l'aplicació del nostre sistema de càlcul. Altra ment a l'Alt Gaià els resultats són molt equilibrats (17,4 i 17,5 anys) i molt semblants a la Plataforma Segarrenca (17,5 i 17 anys). Per aquest camí, l'alça poblacional del segle XVIII és difícilment argumentable, però possiblement tot rau en l'aplicació d'un sistema avaluador que només pretén de dibuixar la tendència. A més, dit sigui de passada, poca importància té que el matrimoni duri igual de temps si hom duu més fills al món o d'aquests en viuen més.

Sintetitzem els resultats mestres obtinguts en relació amb la nupcialitat i la fecunditat. Ho farem només respecte

a la zona de la Conca estricta, allà on el nombre de casos avaluats és sempre suficient.

Les dones de la Conca es casaven, al segle XVII, als 20 anys, tenien el primer fill poc més d'un any i mig després del matrimoni, que acostumaven a celebrar al febrer. Entre 26 i 31 mesos separaven els naixements dels diversos fills i només la mort prematura d'alguns contribuïa a escurçar a la meitat aquest interval. Després d'infantar més de 6 fills posaven fi a una vida maternal plena de parts sovintejats vora els 39 anys. Quasi 19 anys d'unió conjugal s'havien escolat per produir aquests efectes.

El panorama del segle XVIII només difereix mínimament. La núvia conquesca accedia al primer matrimoni als 22 anys. En força ocasions, depenent de les dimensions de la parròquia —com més gran, menys— el nuvi era de fora vila. Encara no un any i mig després del casori ja era visitada per la llevadora, que repetiria l'operació cada dos anys o dos anys i mig, a mesura que es retardava l'edat de la partera. Un llarg i incert camí esperava a la dona fins dur al món el setè fill i assolir els quaranta anys d'edat, pràcticament, després de disset anys i escaig de durada de la unió.

A grans trets, aquest és l'estat de la qüestió que podem definir en referència a la vida nupcial i fecunda de les dones de la Conca de Barberà a l'edat moderna. Insistim que la reconstrucció familiar només apunta canvis de tendència cap a millor durant el segle XVIII i que rarament poden ser considerats com a definitius. En tot cas, però, tampoc són contradictoris.

Com tot curs vital, després d'analitzar l'infantament, el casament i la

fecunditat toca passar revista a l'últim component de la trajectòria demogràfica: la mortalitat. Ha estat analitzada a la manera clàssica, és a dir, distingint entre mortalitat infantil i juvenil (albats), i l'adulta.

Convenim que la frontera que separa la població jove de l'adulta és laxa, imprecisa, aleatòria i canviant. Diversos exemples recollits a la tesi ho mostren a bastament. Amb tot, gosem fixar-la en els tretze anys.

Escrit això, defensem que per al càlcul del quocient de mortalitat infantil, hem bandejat els nens batejats d'urgència i dels que havien mort. Hem considerat només els casos amb edat de defunció coneguda, els quals oscil·len entre el 75% i el 90% segons les zones i les àrees.

Concedim una gran importància a un mètode d'avaluar la mortalitat infantil que es pot obtenir sense necessitat de fer la reconstrucció de famílies i que passa per establir la ràtio entre albats i naixements. D'aquesta manera cap cas resta fora d'observació i s'obté, per tant, el quocient segurament més fiable. Posats a donar resultats, sabem que la relació albats/baptismes fou del 333% a la Conca durant el segle XVII i del 381% al llarg del segle XVIII. Cal anar en compte a apressar-se a dir que la mortalitat infantil i juvenil va créixer a la Conca al set-cents, car res demostra —més aviat hi ha indicis al contrari— que les defuncions d'infants i joves estiguin plenament i constant anotades durant el segle XVII. Malgrat que hem acurat al màxim el sistema d'anàlisi detallant molt bé els anys d'inici del registre, sempre restem amb aquest dubte.

D'altra banda, aquesta tendència també es manifesta a l'Alt Gaià (239‰ i 294‰) i a la Plataforma Segarrenca (327‰ i 335‰). Possiblement a l'àrea de l'Alt Gaià els albats eren subenregistrats amb una freqüència alarmant, ja que res permet d'explicar la diferència en tant per mil obtinguda i favorable a aquesta àrea. En resum, però, podem dir que la ràtio general informa que una tercera part dels infants batejats no arribava a l'edat de casament.

Els quocients de mortalitat infantil i juvenil sempre aboquen unes taxes més baixes que la relació estrictament numèrica albats/baptismes. És per això que, més que cap altra cosa, ens interessa d'adonar-nos d'una informació rica que forneixen, ja que permeten distingir entre els diversos grups d'edat a l'hora de la defunció. Aquest detall no és altre que la reducció de la mort endògena durant el segle XVIII.

Molt segurament les condicions d'assistència al part milloraren durant el segle XVIII. Amb tot, el quocient no davallà, perquè va tenir lloc un desplaçament de la mortalitat endògena vers el grup 1-5 anys. A més, la mortalitat infantil pròpiament dita reula en relació amb el total de decessos d'albats potser perquè l'alletament es perllonga i l'infant afronta amb moltes garanties de supervivència el primer any de vida i potser també per la millora de les condicions higiènic-assistencials del part.

La mortalitat adulta ha estat treballada en funció de l'heterodox sistema de determinar les edats mitjanes de defunció de tota la població que superés els catorze anys en morir. En el cas de Vilaverd-la Riba hem dut a terme l'estudi fins al 1750 a partir de les edats

de decés dels cònjuges, edats anotades en les corresponents fitxes de família, mentre que del 1776 fins al 1800 hem contrastat les edats de traspàs consignades a l'obituari amb les dades de la reconstrucció familiar. Això ha estalviat de perdre casos avaluats. La localitat de Pira ha servit de base per a un exemple comparatiu.

Els resultats de Vilaverd-la Riba informen d'un possible allargament de la vida amb el decurs del temps, encara que cal tenir en compte que el mètode és groller i no permet elucubracions excessives. De fet, només pretenem de fer un primer acostament al tema, car, d'altra banda, tampoc ens convenç en excés l'elaborat sistema d'obtenció de resultats a partir del mètode tradicional. Apuntem que l'edat mitjana de defunció dels homes passà de 45 a 65 anys entre la primera part del segle XVII i el mateix període del segle XVIII, mentre que la de la dona oscil·là entre 38 i 59 anys.

Pensem que aquesta edat de defunció més baixa de la dona ha de guardar relació amb les morts de part. De tota manera, la taxa de mortalitat maternal que hem pogut detallar és prou baixa al llarg de tota l'edat moderna i d'acord amb la bibliografia comparativa, car «balla» entre el 4,5 ‰ i el 5 ‰. També hem estat informats que en 13 localitats de la Conca, la meitat dels bessons no arribaven a adults i que si ja els parts simples presentaven prou dificultats, els dobles acostumaven a anar a mal borràs.

Hem fet un modest atansament al tema de les malalties durant l'època moderna, ja que es disposen de les causes de la mort consignades als obituaris de Lilla i la Riba a inicis del segle

XIX. Ultra la constant del localisme, cal observar els problemes derivats de la terminologia nosològica emprada a l'època que comporta un estudi d'aquest tipus. En un terreny en què som plenament conscients de les nostres limitacions, no hi voldríem estendre el comentari. Tot i això, no ens volem estar de reclamar, en el futur però ja des d'ara, més col·laboració interdisciplinària entre els professionals de la medicina i els de la història.

Un repàs de les morts anormals extractades en un parell de localitats de la Conca informa de la importància de les morts violentes imputables al desenvolupament del banditatge durant els primers anys del segle XVII. Desfilen, més tard, les maltempades inherents a les diferents guerres patides pel país, acompanyades d'un ampli quadre d'accidents,

entre els quals l'ofec esdevé dominant.

Pesa més el recull de resultats respecte a la nupcialitat i la fecunditat que no pas els de la mortalitat.

No voldríem que el tractament de l'estructura familiar i de l'onomàstica de l'Alt Gaià fos entès com una manera d'arrodoniment de la temàtica dominant. El primer aspecte, en especial, pensem de desenvolupar-lo en el futur. La llibreta de compliment pasqual de Vallclara del 1779 informa del domini aclaparador de la família nuclear a la població, amb l'additament d'alguna família extensa i alguna de múltiple. Una mitjana de cinc habitants per casa i l'establiment d'una edat frontissa als cinc anys per tal de poder figurar o no a la llibreta, són altres elements explicatius que considerem importants. A Vallclara, però, a les acaballes del

Fotografia familiar de la família de Cal Miquelet de Rocafort de Queralt, família de l'autor del present article. 1950. Arxiu familiar de Cal Miquelet.

segle XVIII, hi predominava la nissaga composta pel matrimoni o el vidu vídua amb els fills. Ignorem si a la segona meitat del segle XVI aquesta estructura era dominant i sí ho era en altres poblacions. Caldria comprovar, també, si sempre, com a Vallclara, el fet de disposar de les fitxes de família constitueix un element de suport tan important.

A partir de l'estudi dels prenom dels infants batejats els darrers anys de cada segle i inicis del següent constatem el predomini clar i net dels infants amb prenom Joan i Caterina a finals del segle XVI. A finals del segle XVII hi ha una dispersió més gran de freqüències: Josep domina però Joan quasi l'encalça. Quant a les dones, Maria perd importància percentual al segle XVIII però continua mantenint el lloc dominant que havia aconseguit al segle XVII. En aquest sentit potser hi té a veure la integració d'aquest prenom en molts prenom dobles. A l'Alt Gaià, valen les consideracions expressades suara, amb l'excepció de l'entrada de Rosa i dels prenom derivats d'advocacions religioses locals: *Magí* i *Coloma*.

En definitiva, un nombre considerable d'anys de treball amb els sacramentaris de la comarca de la Conca de Barberà han servit per poder donar compte d'una trajectòria demogràfica que recull un segle XVI amb un suposat bon nivell de poblament, un segle XVII amb una crisi central important i indicis posteriors de recuperació, i un segle XVIII que no permet d'establir una línia de creixement fins ben superat el període de la guerra de Successió.

En els resultats obtinguts amb l'aplicació del sistema de reconstrucció familiar, l'alça demogràfica va ser con-

substancial amb el segle XVIII perquè aleshores hi havia moltes més parelles que podien desenvolupar amb plenitud la seva vida fecunda sense que la mort els posés un parany. Les xifres dels diversos càlculs no dibuixen canvis espectaculars ni significatius però aquesta circumstància deriva del fet que són obtingudes a partir de les famílies completes i, aquí, les diferències eren poc rellevants.

FITXES DE FAMÍLIA

Afirmem, d'entrada, que la major part dels resultats de la reconstrucció de famílies que exposarem s'obtenen de càlculs fets a partir de famílies completes, és a dir, aquelles en què la mare arriba viva fins als quaranta-cinc anys i el pare encara segueix viu. Per tant, el matrimoni ha exhaurit la totalitat de la vida fèrtil.

Recordem que Henry estableix la classificació següent:

Fitxes M: disposen de la data de casament.

Fitxes E: disposen de la data de casament. Val a dir que Henry apunta que la categoria E s'ha establert així del fet que la boda ha estat feta a l'exterior. També és possible que no tinguem la data de casament perquè no disposem de la totalitat dels llibres de matrimonis de la parròquia estudiada.

Fitxes C: amb data de final d'observació i, així, tancades.

Fitxes A: sense data de final d'observació i, així, obertes.

Henry proposa un sistema per recuperar fitxes del tipus MA per a la categoria MC: fixar la data de casament

i endarrerir un any la del bateig més antic o/i fer la mitjana entre l'edat dels cònjuges al moment del casament.

Repetim que nosaltres no hem optat per cap dels dos sistemes proposats per Henry i que només hem treballat sobre famílies completes. De tota manera, hem recuperat moltes dates de celebració de matrimoni i, per tant, moltes fitxes MC gràcies al fet de disposar de documentació sincrònica per a moltes localitats de la Conca i zones properes. Només calia afegir la data de noces perquè la fitxa familiar passés a engruixir la categoria de les més aptes per a la reconstrucció, les MC. Esmen-

tem, de passada, que el «rendiment de la reconstrucció» s'obté en dividir el conjunt de fitxes MC entre el total de fitxes amb edat al matrimoni coneguda, donat en tant per cent.

La «nostra» fitxa de família recull: la data de matrimoni amb el nom i cognom/s dels nuvis, el seu estat matrimonial anterior, la seva residència i el nom i cognom/s dels pares; la relació de fills d'aquell matrimoni — amb l'anotació de tots els noms de fonts — seguida de la data de baptisme i la inscripció de la data de defunció o de casament del fill en qüestió. A partir d'ací són elaborats els càlculs pertinents.

Fotografia familiar de la família Vallverdú Bonfill de Vimbodí. [ca.1936]. Col·lecció de l'Ajuntament de Vimbodí i Poblet. Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

NUPCIALITAT I FECUNDITAT

Edat mitjana d'accés al primer matrimoni dels homes.

Conjunt de 10 llocs de la Conca estricta (inici registre fins a 1700)

Parròquia	Inici-1620		1621-1660		1661-1700	
	Edat	Casos	Edat	Casos	Edat	Casos
La Guàrdia dels Prats	31,00	1	22,88	8	-	0
Montbrió de la Marca	-	0	26,50	4	25,33	9
Valleclara	22,67	3	27,11	19	27,17	18
Vilanova de Prades	19,25	4	24,15	20	29,24	25
Vimbodí	-	0	25,79	56	26,02	42
Forès	26,11	45	26,21	34	29,20	41
Barberà de la Conca	21,80	10	25,47	66	24,85	88
Pira	23,50	2	23,15	13	26,52	21
Vilaverd/Riba	25,09	22	26,04	56	25,28	86
Rocafort de Queralt	-	0	-	0	23,24	29
Mitjana	24,20	87	25,26	276	26,32	559

Edat mitjana d'accés al primer matrimoni de les dones.

Conjunt de 10 llocs de la Conca estricta (inici registre fins a 1700)

Parròquia	Inici-1620		1621-1660		1661-1700	
	Edat	Casos	Edat	Casos	Edat	Casos
La Guàrdia dels Prats	16,33	3	19,00	19	22,20	5
Montbrió de la Marca	-	0	22,56	9	19,46	13
Valleclara	18,00	6	19,14	35	20,22	41
Vilanova de Prades	18,33	6	18,36	25	19,95	37
Vimbodí	-	0	20,42	88	20,71	70
Forès	18,12	51	20,11	66	21,28	54
Barberà de la Conca	20,71	28	21,28	88	20,69	108
Pira	21,00	5	19,91	34	23,03	35
Vilaverd/Riba	19,03	39	19,09	77	19,99	118
Rocafort de Queralt	-	0	-	0	19,35	53
Mitjana	18,79	138	19,99	441	20,69	554

Edat mitjana d'accés al primer matrimoni dels homes.
 Conjunt de 15 llocs de la Conca estricta (1701-1815)

Parròquia	1701-1750		1751-1800		1801-1815	
	Edat	Casos	Edat	Casos	Edat	Casos
Barberà de la Conca	25,45	141	26,59	158	25,68	107
L'Espluga de Francolí	24,15	149	25,68	527	23,70	256
Forès	26,43	64	-	0	-	0
La Guàrdia dels Prats	-	0	27,10	10	-	0
Montbrió de la Marca	26,00	24	-	0	-	0
Pira	27,14	43	28,82	93	27,21	29
Rocafort	27,83	48	27,21	121	27,36	58
Rojals	-	0	26,96	84	26,66	29
Solivella	24,92	192	26,76	197	25,00	72
Vallclara	27,34	34	31,56	45	29,03	32
Vilanova de Prades	26,97	39	28,67	67	25,21	24
Vilaverd/Riba	26,42	59	25,36	183	23,31	176
Vimbodí	25,26	133	26,17	338	25,42	136
Mitjana	26,17	926	27,35	1.823	25,86	919

Edat mitjana d'accés al primer matrimoni de les dones.
 Conjunt de 15 llocs de la Conca estricta (1701-1815)

Parròquia	1701-1750		1751-1800		1801-1815	
	Edat	Casos	Edat	Casos	Edat	Casos
Barberà de la Conca	21,79	151	23,36	230	23,19	130
L'Espluga de Francolí	20,56	217	22,41	679	21,98	339
Forès	21,98	56	-	0	-	0
La Guàrdia dels Prats	-	0	21,64	11	-	0
Montbrió de la Marca	19,23	26	-	0	-	0
Pira	21,57	46	21,18	119	24,17	47
Rocafort de Queralt	21,38	113	22,97	147	23,66	99
Rojals	-	0	23,47	115	22,87	54
Solivella	19,10	226	22,79	239	22,63	93
Vallclara	21,70	56	23,20	66	25,49	45
Vilanova de Prades	22,17	59	22,10	107	22,38	45
Vilaverd/Riba	21,77	79	21,82	233	21,18	198
Vimbodí	21,50	192	22,92	437	22,34	179
Mitjana	21,16	1.221	22,53	2.383	22,99	1.229

Estat matrimonial anterior dels esposos.
 Conjunt de 6 llocs de la Conca estricta

Parròquia	Períodes	(1)	%	(2)	%	(3)	%	(4)	%
Rocafort de Queralt	Diversos	440	81,5	17	3,2	51	9,4	32	5,9
Barberà de la Conca	1610-1700	290	75,1	35	9,1	30	7,8	31	8,0
	1701-1800	434	79,5	18	3,3	52	9,5	42	7,7
	1801-1815	135	81,3	5	3,0	14	8,4	12	7,2
L'Espluga de Francolí	1694-1800	1135	80,8	44	3,1	112	8,0	114	8,1
	1801-1815	346	76,0	23	5,1	44	9,7	42	9,2
Solivella	1685-1800	471	86,4	16	2,9	33	6,1	25	4,6
	1801-1815	105	72,4	5	3,4	14	9,7	21	14,5
Vilaverd	1586-1700	325	78,3	22	5,3	44	10,6	24	5,8
	1701-1800	545	84,0	18	2,8	52	8,0	34	5,2
	1801-1815	216	82,8	4	1,5	17	6,5	24	9,2
Vimbodí	1631-1700	242	73,8	33	10,1	18	5,5	35	10,6
	1701-1800	732	84,3	25	2,9	58	6,7	53	6,1
	1801-1815	178	82,4	2	0,9	19	8,8	17	7,9

1) Fadrí-Donzella. Nombre absolut de noces i percentage sobre total.

(2) Fadrí-Vídua. Ídem. (3) Vidu-Donzella. Ídem. (4) Vidu-Vídua. Ídem.

Residència anterior dels esposos

Solivella (Serra del Tallat)

1685-1750

Solivella-Solivella:	59%	Fora-Solivella:	24%
Solivella-Fora:	15%	Fora-Fora:	2%

	Marits		Mullers
Conca de Barberà	32	Conca de Barberà	17
Alt Camp	9	Alt Camp	4
Urgell	5	Urgell	7
Segarra	2	Segarra	2
Tarragonès	2	Tarragonès	1
Anoia	1	Baix Camp	3
Segrià	1	Anoia	1
		Bages	1
No catalans	4		
Total	56	Total	36

1751-1800

Solivella-Solivella	62%	Fora-Solivella	26%
Solivella-Fora	9%	Fora-Fora	2%

	Marits		Mullers
Conca de Barberà	27	Conca de Barberà	9
Alt Camp	17	Alt Camp	8
Urgell	14	Urgell	4
Garrigues	5	Garrigues	1
Segarra	4	Segarra	1
Anoia	3		
Tarragonès	2	Tarragonès	3
Barcelonès	2	Barcelonès	1
Pallars Sobirà	2		
Baix Camp	1	Baix Camp	1
Priorat	1	La Selva	1
Osona	1		
Baix Ebre	1		
Noguera	1		
Solsonès	1		
Total	82	Total	29

Barberà de la Conca (Conca centre)

1610-1700

Barberà-Barberà	52%	Fora-Barberà	36%
Barberà-Fora	9%	Fora-Fora	3%
17 indeterminats			

	Marits		Mullers
Conca de Barberà	57	Conca de Barberà	15
Alt Camp	41	Alt Camp	8
Anoia	7	Segarra	3
Tarragonès	4	Anoia	2
Segarra	4	Tarragonès	2
Urgell	3	Alt Penedès	1
Alt Penedès	3		
Baix Penedès	2	Baix Penedès	1
La Selva	2		
Garrigues	1	Garrigues	1
Terra Alta	1	Barcelonès	1
Alt Empordà	1	No identificat	1
No catalans	7	No catalans	1
Total	155	Total	36

1701-1800

Barberà-Barberà	38%	Fora-Barberà	33%
Barberà-Fora	23%	Fora-Fora	6%
3 indeterminats			

	Marits		Mullers
Conca de Barberà	104	Conca de Barberà	74
Alt Camp	44	Alt Camp	30
Urgell	11	Segarra	6
Garrigues	4	Anoia	4
Segarra	3	Garrigues	2
Anoia	3	Baix Penedès	1
Baix Camp	3	Baix Llobregat	1
Alt Penedès	1	Tarragonès	1
Terra Alta	1	Urgell	1
Tarragonès	1		
La Noguera	1		
Solsonès	1		
No localitzat	1	No català	1
No català	1	No localitzat	5
Total	179	Total	126

Vilaverd-La Riba (V/R) (Sud-est)

1586-1700

V/R-V/R	48%	Fora-V/R	35%
V/R-Fora	11%	Fora-Fora	6%

	Marits		Mullers
Alt Camp	51	Conca de Barberà	20
Conca de Barberà	46	Alt Camp	13
Garrigues	6	Baix Camp	3
Baix Camp	4	Urgell	2
Urgell	3	Segarra	1
Solsonès	2	Segrià	1
Tarragonès	2	Garrigues	1
Garrotxa	1		
Anoia	1		
Pallars Sobirà	1		
Segarra	1		
No catalans	18	No catalans	2
Total	136	Total	43

1701-1815

V/R-V/R	58%	Fora-V/R	26%
V/R-Fora	15%	Fora-Fora	1%

	Marits		Mullers
Conca de Barberà	61	Conca de Barberà	42
Alt Camp	39	Alt Camp	21
Baix Camp	12	Baix Camp	4
Anoia	7	Segarra	3
Urgell	6	Urgell	3
Tarragonès	3	Tarragonès	2
Garrigues	2	Garrigues	1
Noguera	1	Ribera d'Ebre	1
Alta Ribagorça	1		
Pallars Sobirà	1		
Priorat	1		
Alt Penedès	1		
Baix Penedès	1		
Ribera d'Ebre	1		
No catalans	1		
No localitzats	4		
Total	142	Total	77

Vilanova de Prades (VP) (Sud-oest)

1597-1750

VP-VP 33% Fora-VP 48%
 VP-Fora 12% Fora-Fora 7%

	Marits		Mullers
Priorat	32	Garrigues	8
Garrigues	23	Priorat	7
Baix Camp	22	Baix Camp	4
Conca de Barberà	17	Conca de Barberà	2
Alt Camp	6	Segarra	2
		Alt Camp	1
		Segrià	1
No catalans	1		
No localitzats	3		
Total	104	Total	25

1751-1815

VP-VP 34% Fora-VP 48%
 VP-Fora 12% Fora-Fora 6%

	Marits		Mullers
Garrigues	33	Garrigues	6
Conca de Barberà	25	Conca de Barberà	4
Priorat	17	Priorat	4
Baix Camp	14	Baix Camp	4
Urgell	2	Urgell	3
Segrià	2	Tarragonès	1
Alt Camp	1		
Total	94	Total	22

L'Espluga de Francolí (1693-1815).

Comarca de procedència dels marits amb cognom perdurat fins 1810.

Comarca	Nombre de cognoms
Conca de Barberà	86
Alt Camp	19
Garrigues	12
Urgell	9
Tarragonès	6
Segarra	5
Baix Camp	5
Baix Penedès	3
Berguedà	3
França	3
Barcelonès	2
Segrià	2
Alt Penedès	1
Anoia	1
Baix Empordà	1
Noguera	1
Ripollès	1
Rosselló	1
Àustria	1
Roma	1
Total	163

L'Espluga de Francolí
(1693-1810).

Nombre d'arribades
de forans per decennis.

Decenni	Nombre d'arribades
1694-1700	7
1701-1710	5
1711-1720	5
1721-1730	10
1731-1740	16
1741-1750	16
1751-1760	13
1761-1770	13
1771-1780	24
1781-1790	22
1791-1800	19
1801-1810	17
Total	167

Relació entre baptismes i matrimonis. Conca estricta

Parròquia	Ràtio	Període	Ràtio	Període
Barberà	4.5	1611-1700	4.5	1701-1800
Montbrí M.	5.3	1631-1700	5.2	1701-1750
Pira	4.4	1601-1700	4.8	1701-1800
Vallclara	4.4	1601-1700	5.0	1701-1800
Vilanova P.	3.8	1601-1700	4.9	1701-1800
Vilaverd/Riba	4.5	1601-1700	4.9	1701-20/70-800
Vimbodí	3.7	1631-1700	5.1	1701-1800
Mitjana	4.4		4.9	

Taxes de fecunditat legítima corregides, segons l'edat de la mare en néixer cada fill. Barberà i Vilaverd (s. XVII)

	Edats de la mare (anys)					
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44
Barberà	0.294	0.351	0.384	0.350	0.300	0.157
Vilaverd	0.184	0.351	0.343	0.341	0.267	0.152

Taxes de fecunditat legítima corregides, segons l'edat de la mare en néixer cada fill. Barberà i Vilaverd (s. XVIII)

	Edats de la mare (anys)					
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44
Barberà	0.288	0.389	0.428	0.397	0.341	0.165
Vilaverd	0.350	0.440	0.361	0.326	0.287	0.146

Taxes de fecunditat legítima corregides, segons l'edat de la dona en contraure matrimoni. Barberà de la Conca (s. XVII)

Edat al matrimoni	Edats de la mare (anys)						N.fml 1
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	
15-19	0.294	0.365	0.385	0.338	0.254	0.108	26
20-24		0.327	0.400	0.354	0.300	0.191	22
25-29			0.341	0.371	0.357	0.171	14
30-34				0.400	0.400	0.250	4
35-39					-	-	-
40-44						-	-
15-19							66

1. N. fml. = número de famílies avaluades.

Taxes de fecunditat legítima corregides, segons l'edat de la dona en contraure matrimoni. Barberà de la Conca (s. XVIII)

Edat al matrimoni	Edats de la mare (anys)						N.fml l
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	
15-19	0.288	0.395	0.363	0.368	0.300	0.131	38
20-24		0.378	0.433	0.384	0.328	0.197	61
25-29			0.516	0.410	0.405	0.180	40
30-34				0.517	0.350	0.130	20
35-39					0.387	0.080	5
40-44						-	-
15-19							164

l. N. fml. = número de famílies avaluades.

Nombre absolut i percentual de les concepcions pre-nupcials (cp.p-n) en relació amb el conjunt d'interval protogenèsics (int. prot.) avaluats. Matrimonis amb edat de la dona en casar coneguda i mínim de 5 anys de durada de vida conjugal. Baptismes recuperats exclosos

Parròquia	Núm. cp.p-n.	%	Núm.int. prot	Període
Barberà	3	2,08	148	1610-1700
	6	1,75	342	1701-1815
Espluga	56	6,04	927	1694-1810
Forès	0	0	68	1570-1700
	0	0	20	1701-1736
Guàrdia P.	0	0	14	1570-1700
	0	0	6	1743-1767
Montbrío M	0	0	12	1606-1700
	0	0	10	1701-1756
Pira	0	0	9	1600-1700
	13	10,24	127	1701-1815

Parròquia	Núm. cp.p-n.	%	Núm.int. prot	Període
Rojals	10	11,76	85	1725-1815
Solivella	27	6,47	417	1685-1815
Vallclara	3	6,98	43	1599-1700
	4	3,85	104	1701-1815
Vilanova P.	0	0	31	1597-1700
	6	5,66	106	1701-1815
Vilaverd/Riba	0	0	142	1586-1700
	24	4,79	501	1701-1815
Vimbodí	3	3,41	88	1631-1700
	45	7,31	616	1701-1815
Total	200	5,24	3.816	

Total de concepcions pre-nupcials.

Casos de l'edat al matrimoni de la mare ignorada inclosos

Parròquia	Inicis-1700	1701-1800	1801-1815	Total casos
Barberà	4	1	7	12
L'Espluga de F.	-	63	12	75
Forès	2	1	-	3
La Guàrdia P.	2	2	-	4
Montbríó M.	0	1	-	1
Pira	0	12	4	16
Rojals	-	11	3	14
Solivella	0	26	5	31
Vallclara	4	7	0	11
Vilanova P.	0	7	1	8
Vilaverd/Riba	2	13	16	31
Vimbodí	7	36	19	62
Totals	21	180	67	268

Percentatge de filis il·legítims sobre el total de baptismes.
 Conjunt de 15 localitats de la Conca estricta

Parròquia	Períodes avaluats	Nxs. Il.l.	Total bapt.	% il.l.
Solivella	1685-1815	13	3.606	0,36
Vilaverd-Riba	1566-1815	28	7.458	0,38
Montblanc	1734-1808	77	9.404	0,82
Barberà C.	1588-1815	43	5.145	0,84
Rocafort Q.	1561-87/ 1640-1815	34	3.906	0,87
Montbrió M.	1606-1756	4	449	0,89
Prenafeta-Miram.	1772-1815	4	444	0,90
Espluga F.	1694-1810	83	8.924	0,93
Forès	1570-1734	18	1.570	1,15
Vimbodí	1578-1815	94	8.191	1,15
Rojals	1725-1815	15	1.286	1,17
Vilanova P.	1587-1815	23	1.814	1,27
Valleclara	1567-1815	28	1.779	1,57
Pira	1590-1814	38	1.981	1,92
Guàrdia P.	1568-84/ 1597- 708/ 1743-67	41	1.181	3,47
Total	1568	543	57.138	0,95

Interval protogenèsic mitjà (mesos). Diversos grups d'edat al matrimoni.
 Unions d'un mínim de cinc anys de durada.
 Conjunt de la Conca estricta (ss. XVII-XVIII)

Parròquia	segle XVII				segle XVIII			
	≤ 19	20-24	25-29	30-34	≤ 19	20-24	25-29	30-34
Barberà	31,10	22,77	22,86	10,86	27,86	17,30	15,45	13,63
Espluga	-	-	-	-	19,60	13,99	13,89	14,91
Forès	24,29	18,10	14,33	16,00	10,25	14,70	19,17	-
Guàrdia	31,70	14,00	11,00	-	-	17,40	12,00	-
Montbrió	14,67	24,43	16,00	-	31,43	14,00	-	-
Pira	35,87	20,56	18,50	16,00	16,19	13,91	14,41	12,45
Rojals	-	-	-	-	14,44	13,32	13,05	17,14
Solivella	-	-	-	-	26,18	14,38	14,06	15,48
Valleclara	26,24	17,31	13,66	-	26,38	15,53	14,40	13,09
Vilanova	36,60	21,00	10,00	8,00	21,33	18,04	11,53	12,50
Vilaverd	35,00	26,30	22,20	23,50	20,63	15,91	15,90	13,50
Vimbodí	27,78	18,88	22,79	17,25	21,12	13,60	13,59	12,71
Mitjana	29,25	20,37	16,81	15,26	21,40	15,17	14,31	15,93
Casos	246	232	80	18	861	1.381	606	209
%/segle	43	40	14	3	28	45	20	7

Intervals intergenèsics segons l'edat de la dona en casar-se.
 Barberà de la Conca (1610-1700)

Edat	1-2	2-3	3-4	4-5	An- tep.	Pen.	Úl- tim	A	B
15-19	26.0	30.5	30.2	30.4	30.3	37.1	30.5	30.7	29.5
20-24	23.9	26.3	31.5	29.2	29.2	28.8	31.9	28.7	30.0
25-29	28.0	35.0	30.0	33.7	44.2	29.5	22.0	31.8	34.1

A= mitjana dels set intervals

B= mitjana dels intervals amb exclusió dels dos últims

Intervals intergenèsics en mesos. Barberà de la Conca (1701-1800)

Edat	1-2	2-3	3-4	4-5	An- tep.	Pen.	Úl- tim	A	B
25.2	28.2	30.0	31.6	32.7	32.6	33.2	30.5	29.5	29.5

A= mitjana dels set intervals

B= mitjana dels intervals amb exclusió dels dos últims

Mitjana de l'interval postdecés i normal dins de cada grup.
Barberà de la Conca (1610-1700)

Grup	Postdecés	Normal	Diferència
1-2	19,7	26,7	7,0
2-3	16,7	30,7	14,0
3-4	15,6	30,1	14,5
4-5	17,6	30,9	13,3
5-6	21,3	32,1	10,8

Mitjana de l'interval normal i postdecés dins de cada grup.
Barberà de la Conca (1701-1800)

Grup	Postdecés	Normal	Diferència
1-2	16,8	26,6	9,8
2-3	18,7	29,5	10,8
3-4	17,3	31,5	14,2
4-5	21,2	32,6	11,4
5-6	20,0	34,0	14,0

Mitjana de fills per família. Conjunt de la Conca estricta (s. XVII).
Famílies completes amb baptismes recuperats inclosos.

Parròquia	Edat al casament de la dona				
	≤ 19	20-24	25-29	30-34	≤ 35
Barberà	7,73 (30)	6,78 (32)	4,73 (15)	4,50 (2)	2,50 (2)
Forès	8,22 (9)	6,70 (20)	6,00 (3)	8,00 (1)	-
Montbrió M.	7,50 (2)	6,25 (8)	5,00 (1)	-	-
Pira	7,88 (9)	6,16 (6)	4,80 (5)	6,00 (2)	-
Vallclara	7,64 (11)	6,00 (11)	8,33 (3)	-	-
Vilanova P.	7,86 (7)	6,00 (5)	6,00 (1)	5,00 (1)	-
Vilaverd/Rb.	7,84 (44)	6,54 (24)	5,89 (9)	3,00 (1)	2,00 (1)
Vimodrí	7,66 (12)	7,00 (13)	4,00 (4)	4,00 (1)	5,00 (1)
Mitjana	7,78 (124)	6,43 (119)	5,59 (41)	5,08 (8)	3,17 (4)

Entre parèntesi, el nombre d'observacions.

Mitjana de fills per família. Conjunt de la Conca estricta (s. XVIII).
 Famílies completes amb baptismes recuperats inclosos.

Parròquia	Edat al casament de la dona				
	≤ 19	20-24	25-29	30-34	≤ 35
Barberà	8,20 (44)	7,33 (70)	6,78 (41)	4,10 (20)	1,50 (2)
Espluga F.	8,93 (125)	7,01 (217)	5,99 (103)	3,39 (23)	1,75 (8)
Forès	-	7,00 (4)	-	-	-
Montbrió M.	8,40 (5)	8,00 (1)	7,00 (1)	-	-
Pira	9,26 (19)	6,46 (35)	6,11 (18)	4,83 (6)	-
Rojals	7,50 (4)	6,58 (19)	6,23 (13)	4,00 (6)	-
Solivella	8,54 (76)	7,52 (95)	6,40 (35)	3,85 (13)	2,66 (3)
Vallclara	6,43 (7)	6,90 (21)	6,57 (14)	4,50 (8)	3,00 (2)
Vilanova P.	9,13 (8)	7,85 (27)	5,67 (9)	4,67 (3)	2,00 (1)
Vilaverd/Rb.	7,94 (65)	7,07 (118)	5,30 (23)	4,45 (11)	2,50 (2)
Vimbodí	8,95 (74)	7,37 (153)	6,09 (75)	3,45 (22)	2,00 (2)
Mitjana	8,33 (427)	7,19 (760)	6,21 (332)	4,14 (112)	2,20 (20)

Entre parèntesi, el nombre d'observacions.

Mitjana d'edat a la darrera maternitat. Famílies completes.
 Dones casades amb 30 anys o més excloses.
 Conjunt de la Conca estricta (s. XVIII)

Parròquia	Edat al casament de la dona		
	≤ 19	20-24	25-29
Barberà	38,14 (43)	40,55 (60)	41,00 (36)
Espluga F.	37,18 (113)	38,20 (206)	39,54 (100)
Forès	-	40,00 (1)	41,00 (1)
Montbrió M.	39,00 (5)	43,00 (1)	43,00 (1)
Pira	38,15 (13)	39,75 (32)	40,88 (16)
Rojals	41,50 (4)	39,06 (17)	40,42 (12)
Solivella	38,32 (68)	38,22 (99)	40,73 (41)
Vallclara	37,00 (5)	38,28 (18)	39,69 (13)
Vilanova P.	37,00 (8)	40,21 (28)	41,67 (6)
Vilaverd/Rb.	38,36 (59)	38,87 (109)	39,09 (21)
Vimbodí	39,35 (74)	39,12 (147)	39,99 (76)
Mitjana	38,40 (392)	39,57 (718)	40,64 (323)

Mitjana de durada del període fèrtil femení.
 Conjunt de la Conca estricta (ss. XVII-XVIII).

Parròquia	s. XVII	s. XVIII	Diferència
Barberà	17,98	17,16	-0,82
Espluga F.	-	16,35	-
Forès	20,11	18,52	-1,59
Montbrió M.	18,61	20,91	+2,30
Pira	18,00	18,31	+0,31
Rojals	-	16,86	-
Solivella	-	18,08	-
Vallclara	20,46	15,81	-4,65
Vilanova P.	18,47	17,50	-0,97
Vilaverd/Rb.	20,34	16,96	-3,38
Vimbodí	15,65	17,01	-1,36
Mitjana	18,70	17,59	

MORTALITAT

Ràtio d'albats morts sobre baptismes.
 Parròquies de la Conca estricta (ss. XVII-XVIII)

Parròquia	Període	Ràtio	Període	Ràtio
Barberà	1635-1700	387,0	1701-1815	384,3
Espluga F.	-	-	1730-1810	464,6
Forès	1590-1700	296,5	1701-1734	339,0
° Guàrdia P.	diversos	362,0	1701-7/43-67	365,3
Pira	1647-1700	227,9	1701-1814	383,9
Rocafort	1640-1700	306,3	1701-1800	375,3
Rojals	-	-	1725-1815	302,5
Solivella	-	-	1685-1815	429,3
Vallclara	1631-1700	342,7	1701-1815	352,0
Vilanova P.	1644-1700	313,4	1701-1815	338,4
Vilaverd/R.	1671-1700	430,0	1701-1815	411,8
Vimbodí	-	-	1699-1815	427,8
Mitjana		333,2		381,2

°Períodes calculats a La Guàrdia dels Prats: 1596-1607, 1620-1626, 1635, 1640-1650, 1655-1674, 1687-1700.

Quocients de mortalitat infantil i juvenil. Tants per mil.
Parròquies de la Conca estricta (s. XVII)

Parròquia	Període	0-1 any	1-5 anys	Mes de 5	Total
Barberà	1635-1700	150,41	110,57	19,51	280,49
Forès	1597-1700	92,39	86,29	26,40	205,08
°Guàrdia P.	diversos	77,03	35,66	5,71	118,40
Pira	1647-1700	80,88	84,56	25,73	191,17
Rocafort	1675-1700	160,00	111,10	86,67	357,77
Vallclara	1631-1700	143,19	98,59	28,17	269,95
Vilanova P.	1644-1700	138,06	82,09	14,93	235,08
Vilaverd-R.	1671-1700	194,71	152,65	28,04	375,40
Mitjana		129,58	95,19	29,40	254,17

°Guàrdia dels Prats: veure detall en quadre anterior.

Quocients de mortalitat infantil i juvenil. Tants per mil.
Parròquies de la Conca estricta (s. XVIII-1815).

Parròquia	Període	0-1 any	1-5 anys	Mes de 5	Total
Barberà	1701-1815	133,40	162,69	38,20	334,29
Esplugua F.	1730-1810	167,85	252,16	34,35	454,46
Forès	1701-1735	118,65	132,77	14,12	265,54
Guàrdia P.	1701- 08/43-67	147,29	152,45	5,17	304,91
Pira	1701-1814	123,35	173,25	39,50	336,10
Rocafort	1701-1800	141,74	147,71	73,79	363,24
Rojals	1725-1815	108,09	108,09	22,55	238,73
Solivella	1685-1815	168,52	184,93	35,60	389,05
Vallclara	1701-1815	107,84	133,33	45,10	286,27
Vilanova P.	1701-1815	142,46	164,73	37,44	344,43
Vilaverd-Riba	1701-1815	141,43	176,20	36,94	354,57
Vimbodí	1699-1815	162,39	216,59	32,63	411,61
Mitjana		138,57	167,08	34,62	340,27

Evolució de les edats mitjanes de defunció dels adults.
Vilaverd-La Riba (1601-1808)

	HOMES		DONES	
	Casos	Edat Mitj.	Casos	Edat Mitj.
1601-1650	22	45,59	19	38,16
1651-1700	41	55,76	43	46,93
1701-1750	53	64,89	44	59,77
1776-1808	142	56,50	140	53,43

Mortalitat maternal a la Conca estricta. Segle XVIII-1815.

Dies entre el part i l'òbit de la mare

Període	Bapt.	Pq.	0-1	2-7	8-14	15-30	31-60	Total	Taxa
1701-50	1.041	Barberà	1	0	1	0	1	3	2,9
1751-800	1.533		2	2	1	0	0	5	3,3
1730-50	1.162	Espluga	1	0	0	1	0	2	1,7
1751-800	4.996		3	6	3	8	3	22	4,4
1801-10	1.361		0	2	1	1	0	4	2,9
1701-35	354	Forès	1	0	0	0	0	1	2,8
1753-67	321	Guàrdia	0	0	1	1	0	2	6,2
1701-50	376	Pira	0	1	0	1	1	3	8,0
1751-800	771		1	0	2	2	0	5	6,5
1725-50	257	Rojals	1	0	1	0	1	3	11,7
1751-800	750		1	1	0	0	1	3	4,0
1701-50	1.064	Solivella	0	1	0	0	0	1	0,9
1751-800	1.719		0	1	0	0	2	3	1,7
1801-15	632		0	1	1	0	1	3	4,8
1701-50	361	Valleclara	1	0	0	0	0	1	2,8
1751-800	451		0	0	0	1	0	1	2,2
1801-15	208		0	0	1	2	0	3	14,4
1701-50	408	Vilanova	0	2	3	1	2	8	19,6
1751-800	643		0	1	1	2	0	4	6,2
1801-15	267		1	2	0	0	0	3	11,2
1701-50	1.334	V-R	3	2	1	0	0	6	4,5
1751-800	3.119		0	2	2	2	1	7	2,2
1801-15	1.069		1	1	1	0	0	3	2,8
1701-50	1.522	Vimbodí	0	4	2	0	2	8	5,3
1751-800	2.888		3	1	0	1	3	8	2,8
1801-15	977		0	1	0	2	0	3	3,1
Totals			20	30	22	25	18	115	

TIPUS DE FAMÍLIA

Tipologies familiars. Vallclara, 1779.

	Nombre de cases				%
		Amb criats	Sense criats	Total	
1- Solitaris	b)	0	1	1	2,1
2- Sense estructura familiar		0	0	0	0,0
3- Nuclears	a)	2	6	8	
	b)	1	23	24	
	c)	0	1	1	
	d)	0	6	6	
	Total	3	36	39	79,6
4- Extensa	a)	3	2	5	
	c)	0	1	1	
	Total	3	3	6	12,2
5- Múltiples	b)	0	3	3	6,1
6- Sense estructura		0	0	0	0,0
	Total	6	43	49	

Solitari

Nuclear

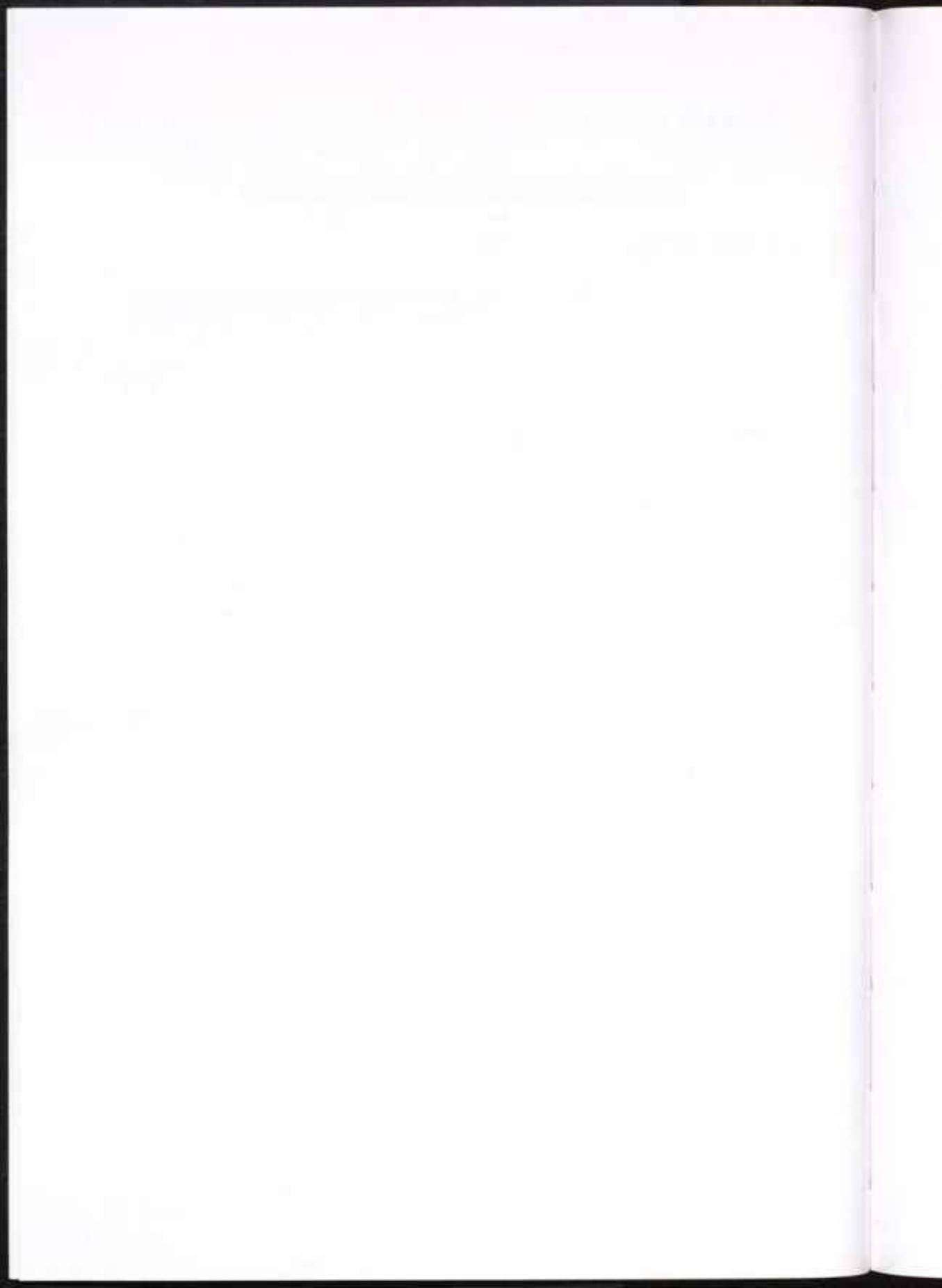
- a) parella sola
- b) matrimoni amb fills
- c) vidu amb fills
- d) vídua amb fills

Extenses

- a) amb ascendents
- c) colateral

Múltiple

Diversos matrimonis en una mateixa casa.

Bibliografia

- FELIP, J., & GUAL, V. (1990). Clarors demogràfiques a l'entorn del segle XV: la Conca de Barberà. *Quaderns d'Història Tarraconense*(10), 59-86.
- GRAU PUJOL, J. M. (1990). *Població i lluita contra la mort a Montblanc (segle XVIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- GUAL VILÀ, V. (1988). *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna (Rocafort de Queralt, segles XVI-XVIII)*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- GUAL VILÀ, V. (1993). *La família moderna a la Conca de Barberà*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- GUAL VILÀ, V. (1995). *Homes i estacions*. Santa Coloma de Queralt-Montblanc: Associació Cultural Alt Gaià-Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- HENRY, L. (1983). *Manual de demografia històrica*. Barcelona: Crítica
- IGLÉSIES FORT, J. (1967). La població de la Conca de Barberà a través de la història. *Actes de la VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos (Montblanc, 1966)* (p. 75-94). Granollers: Ed. Montblanc.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M. À. (1987). *La població de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII*. Vilanova i la Geltrú: Institut d'Estudis Penedesencs.
- MASDEU TÈRMENS, R. (2016). *Reconstrucció de famílies de la parròquia de Sant Just Desvern (1509-1936)*. Un estudi de demografia històrica. UAB: tesi doctoral (disponible a TDX).
- MASDEU TÈRMENS, R. (2021). *La demografia catalana (segle XVI-1936)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor
- PLANES CLOSA, J. M. (1995). *Demografia i societat de Tarrega i l'Urgell durant l'Antic Règim*. Agramunt: Josep M. Planes.
- TORRENTS ROSÉS, À. (1983). *La població de Sant Pere de Riudabílles, 1675-1799*. UB: tesi de llicenciatura.
- TORRENTS ROSÉS, À. (1993). *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català. Sant Pere de Riudabílles*. UB: tesi doctoral.

